27384

Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання
в Подєбрадах (ЧСР).

На правах рукопису. Курс ч. 62.

Аркадій Животко

НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

(Курс лекцій)

УТІ

1937

Подєбради

Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання
в Подєбрадах (ЧСР).

На правах рукопису. Курс ч. 62.

Аркадій Животко

НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

(Курс лекцій)

1937
Подєбради

W 9467

Copyright by Ukrajinskyj Techniczno-Hospodarskyj Institut,
Poděbrady. Czechoslovakia.

627926

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186253773

Tiskl Josef Rašek Lázně Poděbrady. Telefon 312.

Л е к ц і я п е р ш а.

1. Що розуміємо під українською пресою.

Під українською пресою розуміємо періодичні видання, що виходять під орудою членів українського суспільства та відбивають на собі інтереси суспільства, незалежно від того - де і в якій мові вони виходять, отже - чи виходять вони на українських землях чи в якій чужій країні чи державі, так само щодо мови - чи виходять в мові української чи в будь-якій іншій, чужій.

Поодинокі органи української преси можуть бути як приватним виданням одного чи кількох членів українського суспільства, так того чи іншого українського товариства, установи, політичної організації чи зрештою виданням державно-урядовим.

Помимо преси, що має ці основні ознаки і яку ми називаємо п р е с о ю у к р а ї н с ь к о ю, існує ще урядова або приватна преса, присвячена українським справам, видання якої знаходиться в руках неукраїнського, національно-чужого елементу (його державних урядів чи поодиноких його членів). Завданням цієї преси є інформувати про українські справи свій нарід з погляду його національно-державних інтересів. Виходить вона звичайно в мові того народу, а іноді й в інших мовах. Всю цю пресу відносимо до особної групи, що зветься " у к р а ї н і к о ю ".

Зрештою існує ще один тип преси, з яким нам доведеться зустрітися. Це преса, яку видають чужі державні уряди або національно-чужі суспільні елементи в цілях інформації чи пропаганди серед українського народу ідей, що відповідають інтересам тої чи іншої держави або того чи іншого національно-чужого суспільства. Виходить ця преса в українській мові або в одній з українських говірок (діялектів). Не зважаючи на мову видання (українську), ця преса не може бути названа українською, отже пресою українського народу. Творить вона групу, про яку кажемо - " чужа преса в українській мові ".

2. Історичне тло появи української преси.

Простежити розвиток української преси на тлі історичного й політичного життя значить простежити цілий розвиток життя українського народу та його змагань. Культурне, літературно-мистецьке життя, політична боротьба, державні прагнення, економічні умови, суспільно-політичні взаємини і т. д. - все це відбивається в українській пресі мов у свічаді.

Кажучи про початки української преси, мусимо звернути свій зір на той історичний період, який можна схарактеризувати добою упертого поборювання Росією та Австро-Угорщиною решток українських політичних та національно-культурних прав, здобуткіг, традицій та окреслення українського народу, як самостійного суспільно-національного витвору.

На східніх українських землях після зруйнування Січи та остаточного скасування гетьманщини прогадилася ще боротьба з подібним змаганням, з російським поневоленням. Заснування Січи на Дунаю, що продержалася до 1828 р., надії на відновлення козацтва (1812), подорож Капніста до Пруссії, в пошукуванні допомоги на випадок повстання і т. под. - все це вказує на те, що серед українського суспільства ще жили традиції, ще не були скінчені спроби визволення, що ще жили надії на захист від остаточного поневолення. Та не будучи оперті на широкі українські маси, що вже придушені були кріпацтвом, чим далі тим все більш втрачали вони під собою ґрунт. Залишилися тільки спомини минулого. Втративши остаточно всі виглядн на відборення своїх державно-політичних прав, українське суспільство, в його невеликій свідомішій частині, стає до останньої боротьби, до захисту свого культурно-національного життя.

Незначні були ряди цих борців. Більша частина української інтеліґенції під впливом соціяльно-економічних вигід та під натиском російської (чи польської та мадярської) культури, опинилася поза тими рядами.

3. Початки української преси на східньо-українських землях. Її мовний характер.

На такому тлі історичної дійсности і виникає українська преса, як чинник боротьби і захисту української культури, української традиції та ширення української думки. Характеристичною рисою її є те, що виникає вона з ініціятиви та стараннем самого українського суспільства. Це ріжнить її від початків преси багатьох інших народів і зокрема російського. Російська преса в її початках була продуктом уряду чи урядових чинників, як напр., " Куранти " 1621 р. або " Ведомости Московскаго государства " (скорочено) Петра І. в р. 1702. Крім того для перших редакторів та співробітників московської преси їх діяльність була нічим іншим як приневольною службою, яку вони мусіли нести з наказів урядових чинників. Відмінне бачимо в початках, що залишається й на пізніше, української преси. Її поява звязана з відкриттям першого в Україні університета в Харкові (1805), що повстає стараннем суспільства. Університет стає центром науки, яка не могла не торкатися життя українського народу. Тут скупчилися найбільш видатні українські наукові, літературні та громадські сили. Другим фактом, що сприяв народженню української преси і саме в Харкові, був новий цензурний статут р. 1803, яким, після періоду 1720-1803 р. р., що тяжів над українським друкованим словом (заборона друку українських книг та писань про Україну, хоч би й російською мовою), передавалася цензура до рук професорських колеґій університетів.

Ознаками перших українських часописів є: а) їх мовний характер і б) програм змісту перших видань.

Як перші видання, так наступні часописи чи їх заступники в формі альманахів чи збірників виходять переважно в двох мовах: московській та українській, а деякі в цілості одною мовою російською. Пояснення такого явища треба шукати в фактах тої мовної й загально-культурної асиміляції, що на цей період набрала вже поважної сили як серед самих піонерів української преси, так і, читачів, що належали до верхньої верстви українського суспільства, яка лише подекуди ще зберегала українські традиції та ідеї. До цього придучалася й друга причина - це "недремне око " урядове, що недоброзичливо дивилося на прояви українського культурного руху і на українську мову.

Цей мовний характер української преси в історії її появи не можна розглядати, як характер специфічний пресі української. Цей самий характер можемо спостерігати в історії преси й інших недержавних народів, зокрема в історії чеської преси, де так само зустрічаємо в її початках (регулярні видання) як двомовність - чесько-німецьку так і чужомовність (німецьку) чеської преси. Так, напр., р. 1802 бачимо тут Schönfeldovu gazetu " Prager Oberpostamtszeitung ", Jerabeka " Prager Neue Zeitung " та ін., а р. 1827 починає виходити журнал Чеського Національного Музея ("Casopis Spolecnosti vlasteneckého musea) в мовах чеській і німецькій (тепер " Časopis Národního Musea ").

4. Програма перших часописів. Суспільно-політичний характер.

Програма молодої української журналістики в період її зародження йде по лінії двох течій, що виразно в цей час виступили. Одна з них - літературно-сатирична, друга - наукова, історично-етнографічна. Обидві ці течії в молодій українській журналістиці визначаються такою спільною рисою: не зважаючи на ту лояльність, що її можна простежити в пресі перших років її появлення, всі органи її у великій мірі своїм змістом прислуговуються пробудженню з одного боку національного почуття і думок, з другого - зворушенню демократичних, як на той час, думок серед громадянства. Як одно, так і друге веде до організації громадських українських

сил та до створення тих основ і атмосфери, в яких в дальшому йде розвиток громадсько-національної думки та її вияв у формі організації та періодичних чи неперіодичних органів.

5. Перші українські часописи та піонери української журналістики.

Представником першої, згаданої нами течії в молодій українській журналістиці треба вважати журнал " Х а р ь к о в с к и й Д е м о к р и т ", що виходив р. 1816 у Харкові. Назву цього журналу запозичено було від російського сатиричного місячника "Демокрит", що виходив р. 1815 у Петербурзі. Свою появу " Харьковский Демокрит " завдячує одному з перших вихованців Харківського університету В. Масловичові (1793-1841), який був його й редактором. Походженням з асимільованих сербів, а по матері з Познанських, товариш і приятель відомого етнографа грузина Цертелева, що так прислужився українським етнографічним студіям, Маслович, будучи студентом, виявив нахил до літературних студій і творчости, (студії над історією байки).

Приступивши до видання свого журналу, в передмові до нього Маслович зазначив: " За особливий свій обовязок вважав, щоб цей журнал поповнювався творами нашої країни ".

За змістом " Харьковский Демокрит " мав, так мовити, три відділи: а) гумор, веселі байки, епіграми, оди, тощо, б) оповідання, казки, подорожі, с) різні пісні, анекдоти, шаради, забави. Друковано весь цей матеріял в двох мовах - російській та українській.

Масловича постійно тягнуло до української поезії, до української мови, що стала його рідною мовою, і він заповнював своїми українськими творами " Демокрит ", що часом прорадживали його гострий язик. З тих творів згадати варт хоч би такі, як: поема про Харька, основника Харькова на підставі народніх переказів п. з. " Заснования Харькова ", його цікаву сатиричну поему на українське життя п. з. " Утаїда ", в якій помітний вплив Котляревського, " Песнь Семейству ", що помимо московського заголовку написано чистою українською мовою та ін. Помимо Масловича на сторінках "Х. Демокрита " містили свої твори - Квітка-Основ'яненко, Нахімов, Срезневський, Гонорський та ін., з якими зустрінемося в дальшому.

Вийшло цього журналу шість чисел. Перестав виходити по виїзді Масловича з Харкова.

Натомість бачимо розвиток органу, що виходить з професорських кол університету й стає виразником другої течії молодої української журналістики. Був ним місячник " Украинский Вестник ", за редакцією визначних на той час наукових та літературних сил-проф. Євграфа Филомафитського (1719-1831), проф. Гонорського та відомого українського письменника Г. Квітки-Основ'яненка (1778-1843). Наприкінці до редакції вступив вихованець університету потім його професор (1819) О. Склабовський (1793-1831) походженням з Воронїжчини (українська частина якої до р. 1802 належала до Слобідсько-Української губернії).

Одним із головніших завдань, що його було поставлено редакцією, це ознайомлення читачів з її батьківщиною та виховання героїчного почуття любови до неї. Тому головним змістом журналу, поза матеріялами та творами загального характеру, стає історія України та поодиноких її країн, етнографія, географія і, зрештою, вперше по Котляревському, спроби української літературної творчости. Серед згаданих матеріялів, що їх було публіковано в російській мові, звертають на себе головну увагу такі розвідки, як " О Малороссии " (Грибовського), " Введение в малороссийскую историю "(директора чернігівської гімназії М. Маркова), та його - " О гетьмане Хмельницком ". Помимо того - листи Лєвшина, в яких автор з почуттям глибокої симпатії та любови подає характеристику українського народу, його побут, звичаї та духові особливості. Зрештою цінні досліди та описи з історії поодиноких місцевостей України - головно Слобожанщини. Тут же зустрічаємо цінні спогади про Сковороду (Вернет та Гес-де-Кальве) та виступи Каразіна (ініціятора

і фундатора Харківського університету) з думками щодо культурного піднесення краю. Критика в журналі належала (якщо можна говорити,що була то критика, швидче - це реферати чи перекази) перу згаданого вже Масловича. Зокрема звертають на себе увагу " Листи до видавців ", що їх давав Г. Квітка-Основ'яненко під псевдонімом " Фалалей Повінухін", що носять соціяльний характер та талановито, як на той час, вбрані в гумористично-сатиричну форму були, скеровані проти вдачи та побуту тогочасного панства.

Серед поетів, що публікували свої твори на сторінках " У. В. " в мові російській, треба згадати Л. Кричевську, творчість якої відбиває симпатії до України та її природи.

Представником літературної творчости в українській мові на сторінках " У. В. " стає П. Гулак-Артемовський (1790-1865), що заняв в історії українського письменства поважне місце, чому т. ч. прислужилася опублікована ним в " У.В. " байка під назвою "Пан та собака ", якою автор збуджував думки про потребу реформи селянського становища під панською неволею. Помино того на сторінках " У. В." було ним вміщено ще такі твори, як "Солопій та хівря " та ін. Зокрема звертають увагу додатки автора до згаданих творів та його " Супліка " до редактора (Квітки-Основ'яненка), в яких ним виразно зазначується відрубність української мови від мови російської,надається їй гідности, якої вона ще не мала в літературі.

Зрештою журнал на своїх сторінках відводить місце і для різного роду інформацій, повідомлень тощо.

6. Суспільство і журнал. Передплата. Припинення видання.

Не зважаючи на те, що як " Харьковский Демокрит", що давав читачеві матеріял для легкого сміху і розваги (глибше до змісту сатири читач ще не входив),так і твори Гулака-Артемовського (голосно "Пан та собака") були зустрінуті суспільством з великим зацікавленням, весь суспільство не було ще підготовлене до ширшого приняття такого органу, як " У. В.". Треба було ще перевести відповідну агітацію та зачекати певний час, треба було заохотити та ознайомити. Тому редакція стає на шлях безплатної розсилки журналу. Протягом першого року т. ч. більшу половину з 350 друк. примірників було розіслано даром. Року 1817 друковано було вже 500 прим., а передплатників, що внесли гроші,було 297., р. 1818 - друковано 400 прим. - передплатників - 244., р. 1819 - знову зменшено наклад до 350, хоч кількість передплатників порівнявчи з попереднім роком трохи зросла - до 253.

З першого погляду може здатися кількість передплатників "Укр. Вест." замалою. Та фактом є, що всі видатки видання ними покривалися.Цікаво при цьому порівняти передплату " Укр. Вестника " з передплатою напр., згадуваного вже нами журналу Чеського Національного Музею (Časopis Společnosti vlastenského musea), що почав виходити 1827 р. і мав 436 передплатників в країні та декільки закордоном. Не менш цікавим буде порівнання з передплатою, що її мали напр., такі московські часописи першої половини XIX ст., як " Москвитянин " (Погодина), який мав 300 передплатників, або " Отечественныя Записки ", що почали виходити р. 1820 і мусіли,зрештою, припинитися через брак передплатників та великий дефіцит.

Мусило припинитися й видання " Украинского Вестника ", але вже зовсім з інших причин (видання,як ми вже бачили,цілковито покривалося з передплат). З р. 1819 починають виявлятися поважні ознаки цензурних утисків,що зрештою тяжко окошуються на " Укр. Вестн.". Журнал дістає цілу низку попереджень, що кінчається тим, що 1820 р. число за місяць січень було затримано, а само видання журналу надалі заборонено.

7. Нова спроба. Реакція.Її наслідки.

Щойно за чотири роки Харківський Університет робить нову спробу. Приступає до видання нового журналу, який стає "Украинский Журнал". (1824 р.). Редакторами цього нового журналу університетом було призначено

згадуваних вже нами - письменника Гулака-Артемовського, що пізніш був ректором університету, та проф. О. Склабовського. Але Гулак-Артемовський через недугу примушений був зріктися редакторської праці, залишавшись співробітником. Таким чином редактором залишився сам проф. О. Склабовський. Програму нового журналу було вкладено в такі розділи: 1) все, що торкається історичних відомостей, успіхів в науці й мистецтв , хліборобстві, торгівлі, промисловості та ін. достопамятностей України, 2) всі роди прозаїчної творчости, 3) всі роди поетичної творчости, 4) різне.

Зазначена програма набрала характеру головно наукового викладу філософ. теорій, яким цікавилися в той час учені й літератори, а зокрема прищеплення інтересу до класичної літератури. І хоч студії української історії та різні досліди, що з нею звязані, разом із сучасним станом життя в Україні і було заповіджено в програмі на першому місці, здійснення їх, коли й бачимо на сторінках " Укр. Журналу ", то всеж в далеко меншій розкірі,аніж то було в " Укр. Вест.", а до того, коли і були праці на ці теми, то носили вони характер більш описово-дослідчий, місцевий.Правда, були це праці, що збуджували всеж в громадянстві інтерес до української старовини, але не захоплювали й не поглиблювали національного почуття, що виходило би поза межі Слобожанщини. Але й при всьому цьому можна зустріти на сторінках журналу винятки. Одним з таких є напр. праця п. н. " Взгляд на поему под названием " Войнаровский ". Не є це критична праця, лише виклад змісту поеми Рилєєва з багатьма випискаами з неї. Але в ній можна бачити, як глибоко співчував автор вкладеній в цю поему любові до України та як вона його захоплює. І це захоплення і цю любов передає він і читачеві.

Серед наукових та літературних кол суспільства " Укр. Журнал " користувався атестацією найліпшого в ті часи наукового органу. Та, не зважаючи на це, всеж мусів припинити своє існування (1825). Був це час, коли реакція на чолі з кн. Голіциним вже розправила свої крила. Висунуто було на куратора краю й університету З. Карнієва, послідовника лихої памяти куратора казанської округи Магницького, а почесним членом Харківського Університету став не менш відомий граф. Аракчеєв. Імена, що самі за себе промовляють. Мертва петля міцно зашморгнулася на шиї молодої української журналістики.

Повстання декабристів 1825 р., польське повстання 1830,рух закордоном,все це дуже й дуже занепокоїло російський уряд. Маючи за собою вже досвід і традиціі боротьби з українством, він в цей час міцно стає на шлях остаточного знищення всіх ознак українського культурного життя, в якому передбачає для себе загрозу. Наслідком цього стає те, що протягом майже півстоліття вже не бачимо на східних українських землях жадного українського періодичного органу.

8. Заступники періодичних видань- альманахи.Їх характер та їх діячі.

Тимчасом молода українська журналістика далека була від думки ліквідації й смерти. В боротьбі з реакцією вона шукає інших способів і шляхів для свого слова до українського суспільства. Цей спосіб знаходить вона у виданні альманахів і різного роду збірників. В них вона продовжує виконувати ті завдання, що їх було поставлено першими українськими журналами. Першим таким альманахом стає " Украинский Альманах" що вийшов р. 1831 за редакцією проф. Шпигоцького та при найближчій участі Л. Боровиковського, поета,що в наші дні його забуто, але який в той час був помітною постаттю в молодій українській літературі, що шукала в своїй творчості нових стежок, звертаючись за тим до світової літератури. Одним із завдань, що він собі поставив і що власне спонукало його до поетичної творчости,було бажання показати, що " неправдивою є думка, ніби то українська мова придатна лише для виразу смішного й низького ".

Другим альманахом була " Утренняя Звезда ", в якому містили свої твори Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемовський, Є. Гребінка та ін.

Зокрема треба згадати в ті часи про " Запорожську Старину ", що по-

чав її видавати окремими збірниками син співробітника " Укр.Вестника"проф. Срезневського, Із. Срезневський, що був також проф. університету. Палка його любов до України, низка популярно-наукових його праць з української історії, зрештою видавання названого збірника, що здобув широку популярність, все це поставило І. Срезневського в ряди найбільш заслужених діячів українського відродження першої половини XIX ст.

Року 1841 з'являється новий альманах п. н. " С н і п ", що його видає вихованець Харківського Університету Корсун. Серед учасників цього альманаху бачимо М. Костомарова, що писав під прибраним іменем Ієремія Галка, Петренка, з його сумовито-настроєвими шуканнями автора вірщу " Дивлюсь я на небо та думку гадаю ", що зробився потім популярною піснею аж до сьогодня, забутих вже свящ. Писаревського, Кореницького та ін. Сам Корсун дав кілька зразків віршованої прози, в яких між іншим виявив свій великий реалізм. З оповідань, що він вмістив на сторінках альманаху, звертає на себе увагу одно, взяте ним з народніх уст. Цікава доля цього оповідання з погляду цензури. Є це оповідання про мандрівку Христа з апостолом Петром по світі та про різні пригоди, що їм в цій мандрівці трапилися. Не зважаючи на точну передачу народнього переказу, цензура не дозволила друкувати імя Христа й апостола Петра, через що було їх замінено іменами " Білбога " та "Юрка ". Ще як виходили у Харкові перші українські журнали, їх пильно перечитував один із учнів Ніженського ліцею, що пізніш став відомим в українському письменстві, як автор збірок байок та приказок і видавець альманаху "Ластівка "(1841). Був ним Євг. Гребінка, з його напричуд барвистою українською мовою. Видаючи свій альманах, дав він до нього цікаву передмову, що характеризує дрібнопоміщицький побут. Не менш цікавим є і кінцеве слово до читачів, в якому відбиваються антагоністичні моменти взаємин московсько-українських та легкий гумор супроти росіян. На закінчення Гребінка з такими словами звертається до читачів: " Полюбіте ж, земляки, нашу " Ластівочку ", читайте її швидче, бо незабаром може прилетять солов'ї, тоді хто стане слухати ластівку ?"

На початку ж сорокових років, а саме в р. р. 1843-44 вийшло чотири книжки альманаха " Молодик ", видаваного І. Бецьким (1818-1890) на користь харківського дитячого притулку і друкованій у Харкові й Петербурзі. Праці наукового характеру друковано в " Молодику " в російській мові, а красне письменство в українській. З наукових праць треба згадати такі, як напр.; М. Костомарова - " Первыя войны малороссийских козаков с Поляками ", К. Сементовського - " Очерк Малороссийских поверий и обичаев, относящихся к праздникам ", та ін. Тут же вміщено статтю згаданого нами ініціятора та фундатора харківського університета В. Каразіна на тему: " Взгляд на украинскую историю ". Цікавою є історія співробітництва Каразіна в " Молодику". Почувши про організацію видання цього альманаху, він в листі до М. Погодіна між іншим написав: " Плян Бецького - досить цікавий... Шкода, що назвав альманах по хохлацькому, наперекір моїй пораді. Ця назва змушує підозрівати, що буде з того збірка тільки хохлацьких творів "... З красного письменства на сторінках " Молодика " бачимо оповідання Квітки-Основ'яненка - "Перекотиполе ", дві прозові казки Костомарова, вірші Шевченка, Як. Щоголева, Ол. Чужбинського, згаду ного вже Мих. Петренка та ін., 25 народніх пісень та невеличку епіграму Бодянського: на могилу останнього гетьмана ("Кирилові Розуму "):

"Постій козаче, не біжи !
Ось глянь на хрест ! читай, чия могила,
Останнього це гетьмана Кирила !
Присядь же, брате, потужи !..."

Був це час, коли серед українського суспільства народжувалася вже організація громадсько-політичної української думки. Зростали молоді українські сили, що ставали до організованої національно-політичної праці. Будучи свідомим цього, російський уряд робить новий натиск на українське життя та його прояви, що завершується розгромом Кирило-Методіївського Брацтва зо всі-

ма його наслідками. Зрозуміло, що не могло бути в цей час і думки не лише про періодичні видання, але й взагалі про будь-які самостійні українські публікації. В наслідок цього українська журналістика звертає свою увагу на використання сторінок російської преси. Остання,з її ідеєю єдинства народу й мови,час від часу відкриває свої сторінки українським письменникам, як то бачимо в таких напр. часописах, як " Московский Телеграф ", " Москвитянин ", " Молва ", "Отечественныя Записки " та ін. Чимало українського матеріялу здибуємо на сторінках часопису " Маяк ", що видався та редагувався у Петербурзі земляком С. Бурячком, але, на жаль, не визначався ані серйозністю, ані поступовою думкою та був мало популярним.

9. Історичне тло на західньо-українських землях.Перші спроби видавати український часопис. Не в ліпшому, коли не в гіршому, стані було в цей період друковане українське слово, а справа періодичних видань зокрема, й на з а х і д н и х українських землях. З часів створення т. зв. Руського воєводства та прилучення його до земель польської корони (XIУ ст.) й до кінця XУIII ст. перебувала Галичина під польським пануванням і владою. Втративши верхні верстви, що зріклися свого народу й вважали себе поляками та горнулися до польської культури,Галицькі землі залишилися лише з українським селянством, придушеним панською неволею. Теж саме бачимо на Закарпатських землях з їх мадяризацією найвищих верств українського суспільства, що з останнього десятиліття набирає вже свідомого і систематичного характеру в політиці мадярських урядів відносно всього населення. В таких умовах застає західньо-українські землі цісар Йосип, що приносить з собою надії на культурне піднесення українського народу. Та незабаром з приходом Леопольда надії ці розбиваються. Особлива неприхильність віденського уряду супроти українського народу виявилася саме в роках початків української преси на східніх українських землях (1816-1818). На землях закарпатських виявляється в цей час повне культурно-національне поневолення, що його починає провадити мадярський уряд в спілці з новозасноваою мадярською Академією Наук (1825), яка дає для того " наукове " узасаднення.

Зрозуміло, що при всіх цих умовах в перші три десятиліття XIX ст. не могло бути ані мови про будь-яке українське друковане слово, а тим більш про періодичні видання. В р. р. 1830-х проте, бачимо першу спробу видавати український часопис. Робить цю спробу Маркіян Шашкевич (1811-1843), який, будучи в той час семінаристом, почав був старатися про дозвіл на видання. Але йому було відмовлено.

10. "Руська трійця".Спроба видання альманаху.Спроби видання інших часописів. Тимчасом під впливом творів словянських письменників- Шафаржика, Коляра, Караджича та ін., знайомства з чеськими представниками,(Коубек, Зап тощо), зрештою, ознайомлення з творами українських письменників східніх українських земель та з виданнями на тих землях, твориться гурток піонерів українського культурного відродження Галичини. Душею цього гуртка стає (" Руська Трійця ") М. Шашкевич з найближчими своїми однодумцями - Як. Головацьким та Ів. Вагилевичем.

Після відмови М.Шашкевичу в дозволі на видання часопису цей гурток береться до видання альманаху " З о р я ", зміст якого мав скластися з нар. пісень, поезій та наукових розвідок. Але перший випуск його на р. 1834 цензурою не було допущено до друку. Одною з причин цензурної заборони були такі рядки одного з віршів:

" Заспіваю, що минуло,
Передвіцького згану час:
Як весело колись було,
А як сумно нині в нас."

Сумувати не можна було. Редакторів потягнено до відповідальности, переведено ревізію у Шашкевича. Але все це не розбило розпочатої гуртком праці. Зокрема Шашкевич не падав духом. Огрітий глибокою любов'ю до свого народу, непохитний і щирий в своїх думках робить він такий висновок: " Коли не можна друкувати руської книжки ві Львові, то повезем її до Відня, а коли там не пустять на світ божий, то лишається ще свобідна Угорщина ", та заохочує тим своїх товаришів до витривалости і до дальшої праці.

11. "Русалка Дністрова". Інші спроби видавати періодичні видання.

Змінивши дещо зміст та назву альманаху на "Р у с а л к а Д н і с т р о в а ", при допомозі сербських приятелів Я. Головацького, видано було цей альманах р. 1836 з датою р. 1837 у Будапешті: (Будині). Змісту було надано більш спокійного і лагідного характеру. Але видавцям не пощастило. Широкий світ альманах цей в тих роках не побачив, бо ж зміст той всеж відбивав нові настрої, прагнення, революційність думки, що було її вбачено в " мужицькій мові ", в новому правописі, що полягав в засаді, яку Шашкевич зазначив в передмові словами: " пиши як чуєш, а читай як видиш " (основи фонетичного правопису). Друковано було альманах в кількости 1000 примірників, з яких 200 розійшлося перед посилкою до Львова, а решту (800) було у Львові конфісковано українським цензором проф. теології і крилошанином о. Венед. Левицьким. Цікавий погляд між іншим було висловлено в справі " Русалки Дністрової " і директором Львівської поліції: " Досить маємо клопоту й з однією національністю (тобто польською)- казав він - а тут ці божевільні хочуть ще вернути мертву українську (ruthenische) національність."

За поминення краєвої цензури видавців потягнено знову до відповідальности. Ректор семінарії перевів слідство, протокол якого було переслано до консисторії, а остання переслала його до краєвої влади. Наслідки: Шашкевича і Головацького віддано було під догляд.

Після першої спроби Шашкевича та видання " Р. Дн." бачимо цілу низку нових спроб до видання періодичних часописів. Одною з перших в цьому часі, коли не рахувати думки віденського уряду видавати у Відні р. 1842 літературний журнал в українській мові за редакцією Ів. Головацького, треба вважати спробу о. Йосипа Левицького, того самого, в очах якого фонетичний правопис " Русалки Дністрової " був тим страшним гріхом, що викликав навіть його подяку на адресу цензора о. В. Левицького за її конфіскату. Р. 1843 вніс він прохання про дозвіл видавати періодичний часопис п. н. "Бібліотека бесід духовних ". Але справу з дозволом поховано було руками митрополита Мих. Левицького і то з тих міркувань: що в періодчиному часописі, мовляв, могли би бути обговорювані питання дня, а в такому разі не тяжко дійти до колізій з іншими релігійними партіями (!), або заграничними урядами і зрештою, що злука письменників для такого часопису могла би зродити у декого думку про те, що тут йде мова про витворення між клиром словянського товариства.

Дальшим кроком була спроба крилошанина Ів. Жуковського, Семаша, Павенцького та о. М. Куземського, що р. 1846 задумали було видавати періодичний часопис. Справа розбилася на вирішенні, якою мовою цей часопис мав би виходити. І. Жуковський був послідовником Шашкевича, Куземський стояв за мовою, що нею було видано згаданим о. Вен.Левицьким біблію (язичіє), а Семашко за чисту старо-словянську, до якої на його думку треба було повертати як до " матері руської мови ". Треба при цьому додати, що питання мови ще довший час часто стояло на перешкоді не одного задуманого культурного підприємства.

Тим часом у Відні заходами Ів. Головацького при безпосередній участі його брата Я. Головацького виходить новий альманах п. н. " В і н е ц ь", що містив історичні праці Я. Головацького, Даниловича, Добрянського, етнографічні матеріяли та твори сучасної української літератури.

У наступному році, як довідуємося з листування Як. Головацького з організацією Матиці Української (Руської), мав почати виходити її періодичний орган за ред. о. Малиновського.

12. Перед новим періодом. Ставропігія і видання періодичного органу.

Зрештою, на початку 1848 р. в Ставропігійському Інституті відбулася спеціяльна нарада в справі видавання українського часопису з метою: а) поширення серед українського народу найпотрібніших відомостей, ознайомлення його з найновішими здобутками на полі рільництва та промислу, б) ширення морального виховання під чим розумілося: громадські обовязки, родинні, обовязки супроти держави тощо , в) освіти, г) подавання вістей про найважніші події, замітки з літератури, мистецтва і т. д. Називатися часопис мав " П ч о л а Г а л и ц ь к а ", а на редактора запрошено було Д. Зубрицького. Дрібний поміщик з польським вихованням, автор історичних студій (Hystorya miasta Lwowa та ін.) з поглядом погорди на нарід та його мову, прихильник ідеї " единого русскаго народа ", Д. Зубрицький протягом двох тижнів відмовлявся від запрошення, але зрештою погодився"... испрашивался и отказывал болье двох недѣль, но наконец принужденный, дал вчера слово"... пише він в цей час до Як. Головацького запрошуючи його до співробітництва і зазначає: " Вот новая забота ! новый труд мнѣ старому человѣку над могилою, который едва дѣ или три строки писал на Малорусском нарѣчии !-но обстоятельства есть так важныя..., что я рѣшился в общую народную пользу пожертвовать своим спокойствіем "... Писав так Д. Зубрицький 2. березня 1848 р., 16 березня було одержано дозвіл на видання часопису, але скористуватися ним вже не довелося. Революція відкривала перед українським народом західних українських земель нову сторінку.

Запити до першої лекції.

1. Яка різниця між українською і українською пресою ?
2. Чому перші періодичні видання (української преси) появилися на Слобожанщині ?
3. Які характеристичні риси появи української преси в порівнанню з пресою інших народів і зокрема російської ?
4. Чому початки української преси мають двомовний і чужомовний характер ?
5. Які характеристичні ознаки щодо програми перших періодичних видань ?
6. Чи був ґрунт для існування і розвитку української преси на початках XIX ст. і, коли був, то з чого це можна бачити ?
7. Схарактеризуйте головних співробітників перших українських часописів (не альманахів).
8. Яка роля альманахів на східних і західних українських землях в першій половині XIX ст. ?
9. Чи відбивали перші українські часописи на своїх сторінках біжуче життя? Якщо відбивали, то які саме часописи ?

Л е к ц і я д р у г а.

13. "Руська Рада Головна". Перший український політичний часопис в Галичині. Конституція 1848 р. фактично була не стільки наслідком політичного руху самих народів Австрії, скільки відгуком революційного здвигу взагалі в Европі. Українське населення тих земель, що були під Австрією тоді було національно мало свідоме і до активної участи в політичному житті непідготовлене. Але ця конституція з її правами для народів всеж розбудила його політичну думку, а загальна політична ситуація вимагала від нього активного відгуку на події. Таким відгуком було створення "Руської Ради Головної", яка у своїй відозві-програмі виразно зазначила відрубність українського народу від народу польського і свою єдність зо всім українським народом", котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з котрого півтретя мільйона землю галицьку замешкує". Слідом за цією відозвою один із основників і член Ради Антін П а в е н ц ь к и й (1818-1889) повідомив українське суспільство про те, що починає видавати (з 15. X.) політичний часопис під назвою " З о р я Г а л и ц ь к а". Часопис цей мав виходити тижнево народньою українською мовою, стоячи на захисті національних прав українського народу. Виходячи фактично з лона " Руської Ради ", цей перший український політичний часопис зразу згуртував навколо себе таких представників літературного, наукового та політичного життя, як от один з членів " руської трійці " Як. Головацький, Мик. Устіянович, що був молодшим товаришем М. Шашкевича, А. Петрушевич, автор писаної польською мовою публікації на захист самостійности української мови (пізніш відійшов від цього погляду), письменник А. Могильницький, поет і популярний промовець Р. Мох, Б. Дідицький, Гр. Шашкевич (брат Маркіяна), Йосип Лозинський (1807-1889), який один з перших заняв ясно щодо мови народовецьке становище, Йосип Левицький (1801-1860), автор першої друкованої в Галичині граматики української мови (в нім.мові), Ів. Гушалевич, автор популярної пісні " Мир вам браття ", що на довгі роки зробилася неначе національним гимном галицько-українського народу, М. Савчинський та ін.

14. Початки полонофільства. Роля Вагилевича. "Руський Собор", Часопис "Dnewnyk Ruskij". Та в цілому цьому гурті вже на початку 1848 р. залишається одно порожнє місце. Було це місце колишнього члена " руської трійці "- І. В а г и л е в и ч а, що став редактором угодового часопису "Dnewnyk Ruskij", органу " Собору Руського "-, політичного товариства, яке було засновано в противагу " Руській Раді Головній " зполяченими українцями. Часопис цей мав демонструвати приналежність галицьких українців до польської національности з тимчасовим залишенням їх мови. Виходив він з 18 серпня 1848 р. щотиждня рівночасно в двох виданнях - латинкою і кирилицею. Протримався дуже коротко, бо вийшло всього д е в я т ь чисел.

Крім статей на теми політичного характеру, на сторінках цих чисел зустрічаємо між іншим економічну розвідку Вагилевича та кілька оповідань гумористичного характеру.

15. Поява нових українських часописів. Урядовий орган- "Галичо-Руський Вістник". Політичний та культурний рух, щасливо започаткований р. 1848, помимо " Руської Ради ", як політичного осередку, привів також до зреалізування думки про організацію просвітного товариства "Галицько-ру-

ська Матиця ", до скликання " Собору учених " та поклав початки театральної діяльности тощо. Поруч з цим починає розгортатися і преса. Помимо "Зорі Галицької", з 1 січня 1849 р. появляються за редакцією І. Г у ш а л е в и ч а (1823-1903) інформативно-політичні " Н о в и н и ", що виходять двічи на тиждень, а після їх припинення (30.III) за його редакцією з 7. травня починає виходити літературний тижневик п. н. " П ч о л а ", що протримався до 3. листопаду того року. На сторінках цих часописів, як і в "Зорі Галицькій ", зустрічаємо вияв національних політичних думок і настроїв як в статтях присвячених національним політичним справам (поділ Галичини на два краї, автономія тощо)та культурним, так і в поезіях різних авторів (Гушалевич, Дідицький, А. Петрушевич, Л.Данкевич та ін.) а також в дописах тощо, все писаних народньою українською мовою. Помимо творів місцевих авторів, зустрічаємо тут твори письменників східньо-українських земель, як напр., поезії Єремії Галки (Костомарова) - " Пісня моя "("Новини" 1849) уривки з "Енеїди" Котляревського ("Пчола"), тут же життєпис Котляревського та ін.

Тоді ж у Львові за редакцією М. Устіяновича починає виходити урядовий часопис народньою українською мовою п. н. " Галичо-Руський Вьстник",що потім переноситься до Відня п. наз. " Вьстник " й виходить там до р. 1866 в початку за ред. Головацького, а потім - Вислобоцького чи то як урядовий орган чи то як приватний за деякою матеріяльною підтримкою уряду. Зрештою, в цей самий час якесь церковне брацтво за редакцією Іоана Домковича почало було видавати тижневик " С е л ь с к а я Р а д а " - "Wiejska Rada ", якого вийшло п я т ь чисел.

Мовна боротьба.Її характер.Причини.
Відхід Як.Головацького.Його роля.

На східніх українських землях для українського суспільства с п р а в а м о в и і правопису на світанку тамошньої української преси була більш-менш ясною. Колись на сторінках часописів її порушувалася, то лише як вияв боротьби за право вживання рідної мови. На західно-українських землях питання мови і правопису стало чи не найголовнішою темою. Довший час займало воно сторінки згаданих нами часописів,відсуваючи на бік часом дуже пекучі справи національно-політичного характеру. Була це " азбучна війна ", яка стала початком диференціяції суспільства на два табори, що давала в руки представників польської політичної рації зброю, яку вони і намагалися використати в напрямі - " поділяй і пануй " (divide et impera). На початку цієї"війни" намітилося три наступні течії: 1) народньої української мови, 2) староруської та церковно-словянської і 3) російської літературної мови. З бігом часу з другого напряму витворюється так зване"язичіє"- цебто мішанина з мов церковно-словянської, польської, російської, подекуди мадярської та місцевих галицько-українських слів. Пізніше це язичіє стало відогравати ролю прикривки в пропаганді й культивуванню російської літературної мови, й так спричинилося до національного ренегатства, що створило цілу течію політичного і культурного русофільства з безоглядним поборюванням українського культурного розвитку та національно-державної ідеї. Початки акції цієї течії, яку було названо " москвофільською ", можна помітити вже на початку 1849 р., а розвиток її припадає на добу політичної в цілій австрійській державі реакції що виявилася також в ліквідації " Руської Ради ". З цього часу протягом десяти років ця течія всіма засобами намагається поборювати кожний вияв українського національного руху, що тоді особливо виявлявся в культурній сфері, та підбити широкі маси українського населення під свої впливи. Центром москвофільської акції стає один з членів"руської трійці", що зразками дану за життя Шашкевича обітницю, стає на послуги російським культурним і національно-політичним інтересам. Був це Яків Г о л о в а ц ь к и й. Створюється гурток людей, захоплених ідеями відомого російського історика Погодіна, що ширив думки " русскости " (російськости) української нації та її культури."Атаманом,як сам себе назвав, цього гурту людей стає згадуваний вже галицький історик Д.

З у б р и ц ь к и й. Зрештою, в практичній діяльності з р. 1850 висувається брат Якова - І в а н Г о л о в а ц ь к и й. Навязавши ближчі взаємини з агентами російського уряду (протоієреєм Раєвським у Відні і Родолинським у Будині), він вже з початку пятидесятих років, коли став редактором " Вістника ", і протягом цілого десятиліття сумлінно виконує ролю звязкового між згаданим гуртком і осередком російської пропаганди, яким був дім о. Раєвського.

17. Реакція 1851 р. Розвиток москвофільства. Його діячі.

Реакція, що наступила 1851 р., - як вже згадувалося - сприяла розвитку москвофільства. Саме в цей час на сцену виступила ціла низка активних діячів цього напрямку. Серед них, помимо вже згаданих Як. Головацького та Д. Зубрицького, здибаємо й тих, що в час " весни народів ", (як було названо р. р. 1848-49 в Австрії), постаьали були в ряди провідників національної української течії. Першим з них слід згадати Ів. Гушалевича, що р. 1849 почав було видавати народньо-українські часописи " Новини " та " Пчола ", й був співробітником, а з половини 1850 р. до 1853 р. редактором " Зорі Галицької ". Перейшовши до москвофільства, зробиться він безоглядним ворогом всього народньо-українського. Тут же бачимо Б. Дідицького з його захистом т. зв. " книжного язика ", спільного для всіх " Русів ". У практиці самого автора був цей " книжний язик " нічим іншим, як мішаниною галицьких провінціялізмів з полонізмами, церковно-словянщиною, русизмами та ін. Були це люди, виховані фактично на почутті погорди до всього народнього. Провідником їх був Д. Зубрицький. З поступово-демократичними ідеями, які приніс з собою 1848 рік, люди ці властиво ніколи не мали нічого спільного. Тому то з приходом реакції поспішили вони стати на той природній їм ґрунт, характер якого можна визначити такими рисами: 1) погорда до свого народу, як до низшої суспільної верстви, а звідси й погорда його природньою мовою, 2) бажання відмежувати себе від цієї верстви, а для того зречення своєї народности та переходу до одної з пануючих, з приняттям мови, що її вживає вища верства того народу, або витворення спеціяльної мови (язичіє). Звідси - ненависть до всього, що сприяє культурному розвитку народніх мас, а значить до того передовсім, що носить на собі національно-українські ознаки.

18. Сторонні чинники в москвофільстві. Роля намісника Голуховського.

Як вже згадувалося вище, і росіяни й поляки радо використовували москвофільство у своїх власних національно-політичних інтересах. Носієм і головним провідником польської національної політики серед галицьких українців був губернатор Галичини гр. Агенор Голуховський, правою рукою якого в полонізаційних та україножерських змаганнях стає син українського священника Св. Черкавський.

Ставлячи своїм завданням створити з Галичини польський край з польським зарядом, що в австрійській уніформі клав би основи нового польського державного життя, гр. Голуховський звернув увагу на нейтралізування всього того, що приніс українцям 1848 рік. Розумівчи, яке значення може мати преса в ділі піднесення національної свідомости українців, він, з метою відхилити увагу від небезпечного для польських інтересів руху, намагається роздмухати мовну боротьбу в українському суспільстві. Він оранжує акцію щодо введення в українську письменність латинки замість традиційної кирилиці. Фактично це було б прищепленням українським масам знання польського правопису, а значить і наближення їх до польської культури. Крім того прикриваючись державними інтересами, намагається він за всяку ціну розірвати звязок Галичини з східними українськими землями, як землями російськими. Він підтримує ідею т. зв. місцевої мови, що в практиці виливається у штучно витворене язичіє. Все це - з метою послідовної ізоляції галицьких українців від культурного й політичного життя Наддніпрянщини та культурної деґрадації українського населення Галичини.

19. Представники народньо-українського напряму проти т.зв.москвофільства в пресі.

В таких умовах доводилося пробивати собі стежку молодій українській журналістиці західньо-українських земель.

Розвинута протягом десяти літ акція прихильників т. зв."общерусскости " чи " москвофільства ", часами зустрічала спротив як з боку поодиноких діячів народньо-українського напряму, так і з боку ширших кол суспільства. Досить на цьому місці згадати хочаб голоси таких визначних діячів, як от А. Могильницький, Т. Глинський, член " собору ученых ", один з тих небагатьох, що від перших хвилин пробудження українського культурного життя і до останніх своїх днів був рішучим сторонником української мови та фонетичного правопису; Т. Лисяк, що в своїх виступах в пресі, ґрунтувчись на творчості східньо-українських письменників, підкреслював, що " з живим народом треба говорити живою мовою ", а "хто нарід любить, з народом живе, той піде разом з народом "; Йосип Лозинський, жвавий тогочасний полеміста в сфері мовної проблеми; Вислобоцький (В.Зборовський) редактор "Вістника" (після Ів. Головацького) та ін.

Але загалом мало було представників української інтеліґенції, що в цей час пішли з народом та намагалися розгорнути якнайширше свою громадську чинність. Виявилася ця остання головним чином у перебранню згадуваного вже урядового "Вістника " у Відні, поширенню своїх періодичних видань та у постійній боротьбі за опанування " Зорі Галицької ", як центрального політичного та літературного органу.

20. "Зоря Галицька"в реакційні роки. Її редактори.Її характер і доля.

На ґрунті народньому-всеукраїнському "Зоря Галицька" вдержалася лише в р. р. 1848-50, за редакцією А. П а в е н ц ь к о г о. Оцінку цього періоду дає в пізніші роки Йосип Лозинський у відповіді на анкету " Матиці галицько-руської " 1853 р., що мала на думці видавати свій часопис,та в думках спеціяльно про " Зорю Галицьку " в томуж році. " Моїм гарячим желанієм - каже він - есть, аби"Зоря"мала тую саму повагу і участь у народа, яку мала за щасливої і всехвальної редакції Г. Павенцького - тогди і о політиці і інших високих предметах писано, а громади, учителі шкілок, дяки так добрі, як і образовані люде за тим письмом ся дерли (уганяли) - Чому ? бо го розуміли ". Кажучи про наступні роки після відходу Павенцького й переходу " Зорі Галицької " до редакції Гушалевича та Дідицького, він вказує, що - " Політика есть в наших часах мірилом просвіщенія. На нещастя обі часописи наші ("Зоря", "Вістник ")так скупо нам тих вістей уділяли, же єдно число німецької ґазети, котра щодень два рази виходить, більше замикає занимательних вістей в собі, як 4 числа обоїх наших писм з цілого тижня ".

Твердження Лозинського безперечно мали підставу. Всі часописи цього періоду й пізніші вказують на відсутність у їх провідників ясного погляду на те, яким мусить бути їх зміст, щоб притягнути до себе увагу ширшого суспільства. Було це фатальною хибою всієї української журналістики того часу. " Зоря Галицька ", що ще р. 1852 ніби продовжувала йти за програмою попередніх років, намагавчись ще звертати увагу на своїх сторінках на політичне національне й міжнароднє життя, вже з р. 1853 стає журналом, присвяченим виключно " литературному, общеполезному и забавному чтенію"з ріжнородним змістом. Входили до нього: поезії, оповідання, повісті, літературні статті, бібліографія, ріжного роду дописи, тощо, переплетені замітками з поля господарства або промислу. Б. Д і д и ц ь к и й (1827-1908) ставши її редактором, бачив, що різкий тон попередніх років супроти народнього напряму викликував з одного боку протести, а з другого ширив зневіру як в одному, так і в другому таборі читачів. Це вело до втрати поважної кількости передплатників. Тому рішився він стати на інший шлях, вжити інших метод. Будучи послідовником думок Д. Зубрицького та Як. Головацького,

він, щоб приєднати до себе навіть своїх ідейних противників, став на шлях злагіднення полеміки, часом навіть хвалив того чи іншого українського письменника, уділяв в часописі дещо уваги українському історичному минулому тощо. Звичайно все це до певних меж, до певної міри. Метода ця дала свої наслідки. Почулися голоси признання з боку Ів. Головацького та ін., а разом з тим і з боку М. Устіяновича. Але через недугу у серпні 1854 р. Дідицький мусів " Зорю Галицьку " залишити та передати її редагування С. Ш е х о в и ч о в і (1829-1872).

21. Особа С.Шеховича.Його журнал "Лада".Характер "Лади".Відгук суспільства на цей часопис.

Була це особа, що в червні 1853 р. почала була видавати " письмо поучительное русским дѣвицам и молодицям в забаву и поученіе " п. наз. " Л а д а ". Журнал цей ставив своїм завданням іти назустріч інтересам та потребам інтеліґентного жіноцтва. Цікавим є погляд на це завдання та на призначення журналу, що мав його редактор і видавець - С.Шехович. Висловив він цей погляд на сторінках свого журналу в статті п. наз. " Призначеніе женского пола ". Жінки - пише він " должны быти мудрыми, прозорливыми, любви достойными супругами, вѣрными, рачительными матерями, мудрыми, ощаджающими домостроительницами.... ибо благо дома, благо семейства, даже и самого супруга зависит от женщин ".

Зміст журналу - повна хаотичність. Тут статті з фізики та наук природи, що визначаються часом зразковою наївністю, переплетені вони гумористичними оповіданнями, анекдотами, товариськими забавами, тут же щось ніби з педагогики з примітивними вказівками на теми виховання дітей, як напр. " О избраніи кормилицы ", "Воспитаніе дѣтей физическое " та ін.,тут же лікарські рецепти на біль зубів, голови тощо, зрештою, вказівки, як поводитися в товаристві (" Правила благопристойности и тонкого благонаврія"), як берегти красоту ("О наружном видѣ дѣвиць ", " Красота женская " тощо), як одягатися і под.

Появлення цього журналу не зустріло сподіваного видавцем його та редактором зацікавлення з боку читачів. Відгукнулося на його вихід всього навсього 83 передплатників. Але програма журналу, його пропаґанда " общерусскости " та " соединенія ", те язичіє, яким він почав виходити - знайшли собі живий відгомін і викликали жваву полеміку. Розвинулася ця полеміка навколо журналу та на його сторінках,з одного боку,в напрямі доброзичливому, з другого-в категоричній формі осуду ведення його. До першого належить між іншим і така порада, що дає її редакторові О. Духнович в одному з листів до Як. Головацького, -"ему (журналу) - мовляв - надобно больше веселыми заниматись предметами, имѣя перед очима, что для женщин пишет, коим веселіе природою есть ". Другий напрям цього відгуку характеризується виступом Йосипа Левицького, який заявляв, що " Лада " потребує оглядного редактора і полной науки, аби умѣл прилично покормити женского голодного духа ". Скептичними зауваженнями відгукнулася на вихід " Лади " й " Зоря Галицька ". Зрештою, не позбавлені були ці відгуки часом і гумору, зразком якого може служити напр. один з дописів у " Вѣстнику " підписаний - "Не літерат ". Дописувач розповідає про одну панну з під Львова, яка на запрошення на одній забаві до танцю відповіла: " Нѣт мень плясати с Вами Господин бо я пообѣтовала моему Иванушкѣ Павловичу, который имѣет ся на мень женить, что только с ним плясати буду ". На сміх, що викликала ця відповідь, уражена панна промовила: " Видно, что не читаете Лады и не изучиваете ся еще общерусскому языкѣ ".

Не зважаючи на виразну гумористичність допису, є він відбитком вживаної та пропаґованої " Ладою " - мови та " правил благопристойности и тонкого благонравія ".

Не підпертий суспільством, журнал цей скінчив своє життя на 15 числі, а його редактор з половини 1854 р. переняв редакцію " Зорі Галицької ".

22. "Зоря Галицька" за редакції С. Шеховича.

Разом з редактом прийшла на сторінки "Зорі Галицької" та хаотичність, що була і в " Ладі " з її специфічним язичієм , та фанатична ненависть до всього народньо-українського. Значну частину кожного числа почали займати тіж "Общеполезныя свѣдѣнія " побіч з гумористиков, лікарськими порадами тощо. Красне письменство чи то " изъящная словесность" значно було обмежено. Натомісць, поважне місце заняли доволі нудні своїм змістом " Довѣрительныя письма из Будина " одного із стовпів русификаторства та " общерусскости " в Угорській Україні Ів. Раковського, який висловлював надію, що Шеховичові пощастить " защищати сію единственную нашу литературную газету противъ всякой бури, угрожающей ей опасностю ". Але ці надії вже незабаром завели. Натомісць за ред. Шеховича перед видавництвом стало навіть питання припинення часопису. Та на цей раз до цього ще не прийшло. У листопаді 1854 р. Ставропігія усунула Шеховича з редакторства " Зорі Галицької ", яку було передано до рук М. С а в ч и н с ь к о г о (1804-88).

23. Зміна напрямку "Зорі Галицької" і москвофіли.

З першого ж (ч. 48) числа за нової редакції " Зоря Галицька " стає як своїм програмовим напрямком, так моткв на народній ґрунт. Зворот цей стався,з одного боку, в наслідок цілковитої нездарности Шеховича як редактора, що призвів до відпаду від часопису поважної кількости передплатників та читачів, а з другого - під впливом уряду, що побачив в напрямку часопису виразні тенденції панруссизму. Був цей зворот ударом для москвофілів. "... Сошла ли вся Ставропигія с ума ? - пише в цей час Дідицький до Як. Головацького - что предала любезнѣйшее дитя Руси...в измѣнческія руки ?... разбойники загнѣздились в Святынѣ избраных !"...

Не зважаючи на переконання та пророкування москвофільського табору про " красный русский напис могильный, очовлену " Зорю Галицьку " було зо всіх сторін суспільства привітано. Почали згоджуватися нові передплатники. Повернулися старі визначні вже своєю літературною та науковою працею співробітники. Ставали до праці в часопису молоді сили, як К. К л и м к о в и ч (1835-1881), Є. З г а р с ь к и й (1834-1892), Плат. К о с т е ц ь к и й та інші.Не дивлячися на поважне збільшення числа читачів та симпатиків,у серпні 1855 р. " Зоря Галицька " на жаль, в наслідок холери, що охопила цілий край, примушена була тимчасово припинитися. "Холера перепинила, не Зорі точно печатати і розсилати не можемо; не наша то вина "- повідомляла в ч. 32 редакція. Цією перервою скористувалися противники нового курсу " Зорі Галицької " для зміни цього курсу.

24. Занепад "Зорі Галицької" та її остаточне припинення.

На початку 1856 р., коли після перерви "Зоря Галицька " знову починає виходити, набирає вона вже невиразного характеру. На її сторінках знову з'являються імена І. Раковського з його " Довѣрительными письмами ",Гушалевича та ін. Починає вона популяризувати органи т. зв. москвофілів - " Семейную Библіотеку " та " Церковную Газету ". Це викликає реакцію в колах народнього напрямку, що фатально відбивається на існуванню часопису. Року 1856 кількість передплатників " Зорі Галицької" падає до 191, що внесли повну передплату та ще коло 100 неточних передплатників, з яких половина не внесла передплати. Протягом року кількість передплатників ще зменшується, а на 1857 р. їх кількість ледве сягає с т а. Перед видавництвом знову стає завдання рятувати часопис. Хоче це робити основною зміною напрямку на народній. Та на цей раз урятувати вже не щастить і 9. квітня 1857 р. " Зоря Галицька " припиняє своє існування.

25. Москвофільські видання:"Семейная Библіотека""Церковная Газета".Їх характер.Співробітники.Журналістична етика.Відгук суспільства.

Не довго протрималися й згадані органи т. зв. москвофільського напрямку:"С е м е й н а я Б и б л і о т е к а "та "Ц е р к о н н а я Г а з е т а". "Семейная Библіотека" почала виходити з початком 1855 р. старанням Як. Г о л о в а ц ь к о г о, який запросив на редактора С. Шеховича, людину, яков в душі погорджував, але про якого в звязку з виданням ч сопису писав Д, Зубрицькому, що, мовляв, " Мьі нуждаємся в сего рода дерзком смьльчакь", щоби не наражуватися на ріжного роду неприємності,звязані з тим, що часопис мав видаватися на "чистом русском языкь, а правительство покровительствует Кириллицу и хохлацкое наръчіе"..."такому же как Шехович вертопраху все равно-, мовляв - а нам хочеться имьть журналец ".

В успіх журналу, редактором якого стала така особа, ніхто не вірив. Було це те "зловѣщее предчувствіе", про яке писав до Як. Головацького Дідицький, вказуючи на попередню практику Шеховича з "Ладов" та в "Зорі Галицькій".Та чи не головнішою причиною сподіваного неуспіху, про яку Дідицький не згадує, безперечно була відірваність журналу від народу.

Не зважаючи на всі побоювання, журнал таки почав виходити при участи І. Раковського, О. Духновича, А. Петрушевича, Б. Дідицького, І.Шашкевича, Ів. Головацького та ін. Останні три не виявляли своїх імен, пишучи або під псевдонімами або зовсім не підписуючись. Був серед співробітників і сам "атаман" цілого руху Д. З у б р и ц ь к и й. Не бракувало на сторінках журналу й голосу самого Як. Головацького з його захистом та обґрунтовуванням "общерусскости" напр. " Задача", "Развязка задачи"- без підпису. В той час був він душею журналу, його фактичним керовником та адміністратором. Програма " Сем. Библ."склалася головно з таких відділів, як красне письменство, історія та матеріяли її"галицко-русская и иностранная, сльдовательно вообще русская ",етнографія, природничі науки, ріжне та ін. У переведенню цієї програми Шехович виявив повне ігнорування елементарними принципами журналістичної етики. Заповнюючи на дві третини сторінки журналу матеріялами з таких російських журналів, як " Москвитянин", "Очерки России", "Отечественныя достопримечания " та ін., він не вважав потрібним подавати не лише джерела, видаючи тим їх за власний матеріял редакції, а також і імен авторів, задовольняючись їх ініціялами. Натомість під російськими перекладами творів Квітки-Основ'яненка (напр. "Сердешна Оксана") подавано імя автора повністю, але без вказівки на те, що це переклад з української мови. Свідчить це про свідому демагогічну методу редакторів.

Як же зустрінуто було " Семейну Библіотеку " суспільством ? Відповідь на це знаходимо з одного боку в листуванню представників літературного життя того часу, з другого в кількості передплатників.

Не згадуючи вже про голоси виразних представників народньо-українського напрямку, що заняли гостро негативне становище, досить звернути на цьому місці увагу на становище, що його займав тогочасний меценат в літературі М. К а ч к о в с ь к и й, імя якого пізніше було привласнено т.зв. москвофілами для свого руху. Згадуючи в одному з листів до Як. Головацького про " Сем. Библіотеку ", він виразно нарікає на Шеховича за видання її в російській, незрозумілій мові, що на його думку може привести до упадку журналу.

Щодо передплати-, то тут відгук суспільства дає такий яскравий і виразний образ: у році 1855, як подає Як. Головацький, було їх ледве 98, а з часом і того менше, дійшовши в році 1856 до 70. При такому стані нічого не могли вдіяти грошові підмоги. як згаденого вже мецената М.Качковського так і Погодіна, ані спроби знайти передплатників в Россії. Побоювання М. Качковського справдилися.З днем 27 червня 1866 року " Семейна Библіотека" вмирає своєю природньою смертю.

26. Ів.Раковський та його органи.
Становище до них суспільства.

Неліпша доля спіткала й інші два подібні часописи, що в цей час почали було виходити в Будині(Будапешт), а саме: "Церковная Газета" та "Церковний Вѣстник ".

Ще р. 1852,коли перед т, зв. москвофільським напрямом, що тоді щойно народжувався, стала загроза втрати "Зорі Галицької" Д. З у б р и ц ь к и й звернувся було до І. Р а к о в с ь к о г о (1815-1885) в Угорщині з думкою - чи не взявся би він видавати журнал під наз. " Звѣздочка для Паионських Русинов "? Раковський на цю думку тоді не пристав, висловивши надію на можливість "усовершивать" - "Зорю Галицьку" і "Вѣстник ". Лише по трьох роках, коли сподіванки на "Зорю Галицьку" не виправдалися, а "Сем. Библ." не знаходила жадної симпатії, Раковський рішився видавати журнал, присвячений головно церковним справам, п. н. "Церкованая Газета". Виходити почала вона з 1. березня 1856 р. накладом мадярського католицького товариства св. Стефана і за редакцією ініціятора видання. Загальний напрям"Церковної Газети" чи не найліпше схарактеризував пропагатор думки словянської федерації на ґрунті католіцизму Вол. Т е р л е ц ь к и й, кажучи про це видання, що " из него вѣяло духом православія и благорасположенія к Россіи". Та й чи могло бути інакше за редакції одного із стовпів і основоположників русофільства на Угорщині при найближчій допомозі російського священника В. Войтковскаго. Тут Раковський мав змогу розширювати свою русифікаторську чинність, яку досі провадив на сторінках галицьких часописів та як перекладчик у "Вѣстнику законов державных ",призначеному для Угорської України.

Відгук на це нове москвофільське підприємство, як і в попередньому разі, можна простежити за передплатою, що характеризує настрої,бажання і погляди суспільства. На початку виходу, коли суспільство не мало ще в руках самого журналу, зголосилося 390 передплатників. З них 200 припадало на Галичину, Та вже в другому кварталі, як стверджує сам Раковський у листуванні з Як. Головацьким, через напрям, що його заняв журнал, головно через вживання ним російської мови відпало 140 передплатників. Року 1857 було 263, з яких на Галичину припадало вже лише 90. Зрештою, у році 1858 Галичина дала ще менше, а саме - всього 60 передплатників.

Коли взяти на увагу, що епископи в Угорщині рекомендували "Церковну Газету" до передплати своїм підвладним священникам, можна скласти точну уяву про обсяг передплатників цього часопису й судити про те, наскільки цей часопис користувався симпатіями та популярністю. Але не зважаючи на все це, Раковський при матеріяльній допомозі мукачівського епископа Вас. П о п о в и ч а (після відмови товариства св. Стефана) намагався провадити видання далі. Та у травні 1858 р. примушений був його припинити з огляду на виразно висловлену вимогу уряду користуватися надалі у виданню українською мовою. Щоб не робити цього на сторінках "Церковної Газети", Раковський її видання припинив, а з червня почав видавати "Церковный Вѣстник" - для Русинов Австрійської державы ". При цьому повідомляв, що "Церковний Вѣстник" виходитиме " на нашем областном язикѣ". Та дійсність показала, що " Церковний Вѣстник " мало чим різнився від своєї попередниці. Виходив він недовго. Незабаром Раковського було звільнено з посади перекладача "Вѣстника законов", а це вплинуло і на існування "Церковного Вѣстника", останнє десяте число якого вийшло 10.жовтня 1858 р.

З "Церковним Вѣстником" закінчується період інтенсивної русифікаційної акції т. зв. москвофільської течії серед українського суспільства, що тяжкою колодою лягла на шляху розвитку українського культурного життя взагалі й української журналістики зокрема в перше десятиліття пробудження українського життя на західних землях.

SLOVANSKÁ KNIHOVNA V PRAZE

Запити до другої лекції.

1. При яких умовах виник перший український політичний часопис ? Як було його названо і хто був першим його редактором ?
2. Як довго цей часопис проіснував та яка була його доля за час його виходу ?
3. Яку роль в українській журналістиці 1848-60 р. р. відіграли б. члени " руської трійці "?
4. Якими шляхами йшла русифікаторська (москвофільська) акція в журналістиці 1849-60 р. р. ?
5. Які причини були відходу від народньо-українського напрямку в журналістиці низки співробітників, що в р. 1848 приєдналися було до нього ?
6. Дайте характеристику полонофільських органів преси.
7. Які органи москвофільського напрямку знаєте ? Дайте їх характеристику.

Лекція третя.

27. По розгромі Кирило-Мефодійського Брацтва.

Розгром Кирило-Мефодійського Брацтва тяжкими наслідками відбився на громадсько-політичному житті східньо-українських земель кінця сорокових і першої половини 1850 р. р. Зокрема в літературно-журналістичному житті ці роки визначилися, як роки тієї порожнечи, що за винятком лише деяких спроб протяглися аж до початку 1860 р. р.

Українське друковане слово цього періоду зовсім замовкло, а коли часом і обзивалося то лише десь на сторінках провінціяльної російської преси. Серед такої преси в першу чергу треба згадати " Черниговские Губернские Ведомости ", в редакуванню яких брав участь Т. Шишацький - Іллич. В неофіційному відділі цих " Ведомостей " часто друковано було матеріяли чисто літературного змісту українською мовою, що їх постачав гурток українських літературних діячів Чернігівщини при активній співучасті українського байкаря Л. Глібова.

28. Пробудження другої половини 50-х р. р.

Та придушене змагання національного визволення в другій половині 50-х р. р. минулого століття починає знову відживати. Виявляється воно в селянських заворушеннях, у творенню " громад " та в спробах організації думки широких кол українського суспільства на грунті культурної і наукової праці. Сприяє тому послаблення політичного утиску, що наступило по смерти Миколи I з наступленням на російський престол царя Олександра II.

Ластівкою літературно-журналістичного руху цього часу стають знамениті " Записки о Южной Руси ", що їх р. 1856 починає видавати книжками П. Куліш. Були це цінні збірники праць та літературних творів, що друковано їх українською мовою. Серед праць зустрічаємо тут такі як от написану І. Могилевським " О древности і самобытности Южно-Русскаго языка ", статті П. Куліша та М. Грабовського про причини ворожнечи між поляками й українцями в XVII ст. та ін. Тут же бачимо збірки українських пісень в супроводі нот, зібрані О. Марковичем, цікаву записку члена Малороссійской Колегії Г. Теплова " О непорядках, которые происходят от злоупотребления прав грамотами подтвержденных Малороссии ", де автор подавав цариці Єлизаветі зловживання українських старшин та панства, від яких терпіло українське населення. З літературних творів вперше тут було опубліковано поему Т.Шевченка "Наймичка", оповідання П.Куліша "Орися" та ін.

29. Ініціятива і перша спроба видання періодичного журналу. Альманах "Хата".

"Записки о Южной Руси" робили глибоке враження на Т. Шевченка, що перебував в цей час на засланню. Ще в сорокових р.р. мріяв він про потребу українського журналу. Читавчи тепер "Записки о Южной Руси", він ще більше захоплюється думкою про такий журнал. Відбилося це як в його щоденнику, так і в листуванні. Підносить він цю думку і в листі до П.Куліша на **приміщі** 1857 р., навязуючи її до II т."Записок".

"... Як би мені хотілося - пише він - щоб ти зробив свої "Записки о Южной Руси" постоянним періодичним виданням на кшталт журналу. Нам з тобою треба б добре поговорити о сім святім ділі".

У Куліша в цей час також було виникла думка про видання журналу, але, будучи занятий підготовкою III т."Записок", реалізацію цієї думки він ще відсунув. Повернувся до неї в наступному 1858 р. У жовтні цього року звернувся він з проханням на ім'я міністерства народньої освіти про дозвіл на видання журналу, присвяченого словесності, історії, етнографії та сільському господарству п.н. "Хата". Міністерство, дістанши це прохання, звернулося по опінію до головного начальника III відділу /III. отделение Е.Импер.Вел.Канцелярии, або, як воно називалося - "Охранное отделение"/. Опінія III.відділу була негативна, через що 24.грудня 1858 р. Куліш дістав від міністерства відмовну відповідь Наслідком цього, замісць задуманого журналу, Куліш приступив до видання альманаху під тією ж назвою.

30. Журнал "Основа". Його початки. Підготовка видання. Гурток "Основнян". Співробітники.

Але думки про цей журнал залишено не було. Було подано нове прохання, на цей раз вже не від імени П.Куліша, але від імени Василя Білозерського, брата його дружини. Залишавчи попередній зміст, в проханню було власне змінено лише назву журналу на "Основу".

Дозвіл на цей раз було одержано, і в червні 1860 р. оповіщено було в часописах про видання, визначивши його початок з січня 1861 р. Тут же було зазначено і програму журналу, що мав виходити в мовах українській і російській. З причин політичного характеру визначено було його, як журнал "Южно-русский".

Підготовка видання провадилася помимо Куліша й Білозерського також і іншими учасниками, з яких створився гурток п.н. "Основнян". Був серед "Основнян" і Т. Ш е в ч е н к о, що повернувся із заслання та перебував у Петербурзі. Вважали його основоположником журналу, його ініціятором. Присутність поета на сходинах "Основнян" завжди була бажаною і вітаною. Ще 2.січня 1861 р. писав до нього В.Білозерський: "...усі ми дуже жалкували, що Ви недужі, але сподіваємося, що при доброму бажанню Ви переможете трохи себе і не позбавите нас радощів бачити Вас серед "Основнян", як первоначальника загального нашого діла". Та недуга була невмолима і здійснення давньої мрії застало Шевченка вже в останніх днях його життя.

Перша книжка "Основи" вийшла за місяць січень 1861 р. Виходила далі щомісяця в Петербурзі в двох мовах - російській і українській, за редакцією В. Білозерського. Ідейним керівником і головним співробітником журналу був П.Куліш. Серед співробітників, що взяли активну участь на сторінках часопису, помимо Шевченка і Куліша, в першу чергу мусимо згадати був.члена К-Метод. братства історика М.Костомарова, професора і ректора Київського Університету та автора першого збірника "Пісень Українського Народу" /1837/ М.Максимовича, Марка Вовчка, українського байкаря Л.Глібова, історика Вол.Антоновича, Т.Рильського та ін. Поруч з цими іменами зявляються на сторінках журналу ціла низка імен, праці чи твори яких щойно починали зявлятися. Одні з них пізніше стали популярними, як письменники, поети /Ст.Руданський, О.Кониський та ін/, другі, як учені /І.Житецький, Чубинський, О.Кистяковський та ін./

3І. Зміст "Основи".

Зміст часопису в цілому складався, помимо творів красного письменства, з багатьох праць на теми історичного характеру, літературної критики, публіцістичного, етнографічного та господарського характеру, тощо. Крім того знайшли тут місце такі цінні матеріяли документального характеру, як спомини, щоденники, листування. Зрештою, бібліографія, рецензії, описи, дописи та чимало різних дрібніших заміток.

Щодо кількости вміщених праць та їх особливої цінности, в першу чергу треба згадати праці П.Куліша і М.Костомарова, а в красному письменстві Т.Шевченка та М.Марка-Вовчка. Поезіями Т.Шевченка і починається перша книжка журналу. З другої книжки друкуються вони під загальним заголовком "Кобзарь". З більших творів бачимо тут такі як "Посланіе славному П.Шафарику" при поемі "Іван гус або Єретик", "Чернець","Неофіти" та ін.

Тут же поеми та ліричні твори П.Куліша як під його власним іменем, так і під цілою низкою прибраних імен, як напр.,Ломус, Іван Горва,тощо. До своїх поем Куліш, як правило, завжди додавав примітки, в яких часто губилося безпосереднє почуття, що його повинен викликати кожний художній твір.

Помимо Куліша, на сторінках "Основи" з'являються твори й М.Костомарова, що пише тут під прибраним іменем Ієремії Галки. Далі йдуть твори Ст.Рудансь-кого, що пізніше набрали великої популярности, а деякі, як пісні, ще й досі співаються, як напр.,"Повій, вітре, на Вкраїну",тощо. З інших поетів - твори /байки та вірші/ Л.Глібова,з яких така як от "Журба" /"Стоїть гора высокая"/ ще й до сьогодні залишається популярною піснею, О.Конисього, В.Кулика, в творах якого відбилося замилування в історичному минулому України, М.Вербицького /що писав під іменем Миколайчук Білокопитенко/, П.Кузьменка та ін.

Помимо поезій названих авторів,на сторінках "Основи" зустрічаємо варіянти українських історичних пісень, як напр.,про Олексія Поповича, Семена Палія та ін.

Серед співробітників, що містили свої твори прозою, на першому місці стоїть Марко Вовчок, що вмістила "Три долі", "Два сини","Від себе не втечеш", "Не до пари" та ін. Далі О.Стороженко, серед творів якого вперше було тут надруковано широко відоме пізніше оповідання п.н."Вуси". Тут же бачимо його "Матусине благословіння" та цілу низку інших, що розповідають про тяжку недолю українського народу. Тут же твори Ганни Барвінок /Г.Кулішевої/, що пише під прибраним іменем Нечуй-Вітер, переважно на теми, які освітлюють долю української жінки; твори Д.Мордовця, Кузьменка та ін.

Вперше на сторінках "Основи" появилася й пєса Т.Шевченка "Назар Стодоля", драматичні твори В.Гоголя /батька Миколи/, Костомарова, тощо.

Цікавими з історичного боку є праці літературно-критичного характеру. Переважно це праці П.Куліша п.н."Обзор украинской словесности","Характер и задача украинской критики" та ін. Перша обіймає критично-історичним оглядом творчість українського поета часів гетьмана Мазепи - Климентія, Ів.Котляревського, Артемовського-Гулака та Миколи Гоголя. Особливо цікавою з них є праця про М.Гоголя, яка викликала гостру полеміку між Кулішем і Максимовичем та відгук на сторінках деяких російських журналів, як "День", "Время",тощо. Викликано цю полеміку було вказівкою Куліша на етнографічні помилки, викривлювання побуту і звичаїв в творчості Гоголя та на недостатнє знайомство його з життям і історією українського народу. Не зважаючи на виразне в той же час підкреслення Кулішем вартости поетичної творчости Гоголя та корисної ролі, що відіграла його творчість серед російського суспільства, проти праці Куліша виступив М.Максимович в часописі "День" п.н. "Оборона украинских повестей Гоголя", назвавши критику Куліша "шумной и грозной". Помимо Куліша зустрічаємо тут працю О.Халявського про Сковороду, матеріяли до біографії Шевченка О.Лазаревського та Сави Ч. і т.д.

Особливе місце серед опублікованих "Основою" праць займають історичні праці М.Костомарова, який першим був, що подав ними зразок нової методи історичних студій, яка опирається на житті народніх мас, на їх рухах, побуті,тощо. Є це такі праці, як "Черты народной южно-русской истории","Мысли о феде-

ративном начале древней Руси" та "Две русские народности". Були це праці,що на підставі аналізи історичних фактів та суспільно-державних форм, життьового укладу та ідеалів, вказували на межу, яка проходить між двома східньо-словянськими народами - російським та українським. Вони викликали живий відгук як обективно-позитивний на сторінках російського журналу "Отечественныя Записки", так виразно ворожий з обвинуваченням в сепаратизмі - в таких, як "Русский Вестник" та ін. Помимо історичних праць Костомарова зустрічаємо тут "Письма о Богдане Хмельницком к Н.И.Костомарову", писані М.Максимовичем, та початок "Історії України од давніших часів", уступи про"Хмельнищину" та "Виговщину" - П.Куліша, як спробу викладу історії українськов мовов. З решти історичних матеріялів звертають на себе увагу - стаття "Русини в 1848 р.", що було їй вміщено без підпису автора, який розгортавчи життя українського народу до австрійської конституції 1848 р, подає між іншим цікавий документ часів Сигизмунда II /1587-1632 р.р./ про знищення української народности. Не менш цікавим документом, що його подано в польській і російській мові, є "Универсал Регименторя Степпковского до українського селянского стану, 30. серпня 1768 р.", один із уступів якого між іншим каже /в перекладі на українську мову/, що -

"Бог, творець світу, розподілявчи людей за станом, від монарха і до останньої верстви, поставив їх на певних шаблях і в а с піддані /селяне/,створив для загальности, не залишив в вас нічого,рівного іншим,крім душі..."

Тут же бачимо не позбавлену ще й сьогодні інтересу статтю Н.Краснова про історію виникнення донського козацтва. Зрештов, такий же інтерес має відгук на історію чеського народу, написану Ф.Палацьким. Автор статті /непідписаної/ спинився в ній головним чином на критиці поглядів Палацького на початки козацтва та його зв'язків з чеськими таборитами.

Цінними і цікавими серед писань опублікованих "Основов" є "Листи з хутора" П.Куліша, що характеризують становище українського села і русифікованого міста в Україні. Село - 81,8% українців, місто - чужинецьке. Національний розрив міста і села, а разом з ним розрив і соціяльний. Національно чужинецьке місто . чуже українському селу і соціяльно. Виконує воно політичну, культурну, економічну диктатуру над українським народом. Все це в устах автора викликає гострий осуд і заклик до опору проти чужого міста.

Не менш цінними є статті Т.Рильського на суспільно-економічні теми: "С правого берега Днепра","Несколько слов о дворянах правого берега Днепра". В першій - погляди автора на родину в звязку з побутом українського селянства, у другій, що наробила свого часу багато шуму, автор подає дуже цікаву характеристику шляхти в Україні.

Особливу увагу звертають статті, присвячені шкільництву та взагалі освіті. Бачимо тут таких авторів, як Костомарів, Куліш, О.Лазаревський, П.Чубинський та ін. Так само статті щодо опису українських земель /з галузі української географії/, як напр.,"Краткое географическое обозрение Южно-русского края", автор якої заховався під ініціялами П.М.,"Краткое географическое обозрение края, населеннаго южнорусским /украинским или малорусским/ народом" та Мих.Левченка "Места жительства и местныя названия Русинов в настоящее время". Остання праця викликала в свою чергу відгук на сторінках "Основи" з боку другого автора - Ю.Мохраниці п.н. "Несколько слов о Пиньчуках".

Чимало цікавого матеріялу дає відділ п.н. "Вісти". Є тут переважно дописи інформаційного характеру, які освітлювали життя українського народу. Дають вони чимало матеріялу про настрої селянства, сільське господарство,освітній рух та становище шкільництва на українських землях, про взаємини між українським селянством та панством, тощо. Серед авторів цього відділу зустрічаємо такі імена, як О.Кониський /Переходовець/, П.Чубинський, Т.Рильський, В.Кулик, М.Дараган, Б.Познанський, Гр.Ге , О.Кістяковський і ін.

З інших матеріялів, що здибуємо в "Основі", треба згадати листування та щоденник Т.Шевченка, який тут був вперше опублікований, спомини про Шевченка та промови підчас його поховрну.

Особливе місце в журналі займає відділ, який в цілому можна назвати

відділом української етнографії. До нього входять кілька статтей /А.Свідницького -"Великдень у Подолян", М.Номиса.-"Різдвяні святки","Русинське весілля над Збручем" та ін./ та матеріяли, зібрані під загальною назвою "З народніх уст",що ще й до сьогодні можуть служити невичерпаною криницею, яку неможна обійти не лише при студіях українського побуту, але й взагалі при студіях суспільства.

Зрештою, критика й бібліографія, де зустрічаємо рецензії на різні видання з-під пера Б.Лазаревського, Гатцука, П.Куліша та ін.

32. Полеміка "Основи" з іншими часописами.

Праці Куліша та Костомарова не раз викликали відгуки на сторінках різних часописів чи в спеціяльних листах до редакції. В "Основі" знаходили вони належну відповідь. Серед статей-відповідей в першу чергу треба згадати Костомарова -"Правда москвичам о Руси" та "Правда полякам о Руси" і Куліша -"Ответ московскому "Дню""та "Полякам об украинцах". Першу статтю Костомарова було викликано виступом московського часопису "День" з приводу його праці "Две русские народности". За всіма силою науково-історичної аргументації спростовує Костомаров у своїй відповіді твердження автора статті І.Белякова. Вказує на ненауковість тих тверджень та на виразно тенденційний підхід автора до розв'язання російсько-українського питання, при якому він основується на суб'єктивно-національних російських баченнях і далекий від об'єктивно-наукових засад полеміки. Давчи цю відповідь, Костомаріи висловив між іншим думку, що стаття Белякова не є випадковою, але що є вона початком цілої низки подібних виступів. І він не помилився. Виступів проти праць Костомарова після того було ще чимало.

Відповіді Куліша викликані були так само часописом "День", на сторінках якого було опубліковано статтю Соковенка г.з."О степени самостоятельности малорусской литературы". Автор цієї статті поставив своїм завданням довести... "всю неосновательность г.г.Малороссов утопистов иметь свою отдельную литературу" x/ З цією статтею вяжеться й дальший виступ "Дня" на подібну ж тему, автором якої, подібно як і попередньої, був ніхто інший, як українець з походження - Ламанський.

У першій книжці російського журналу "Современник" за 1861 р., що його видавали російські поступові круги /Чернишевський, Добролюбов/ опубліковано було статтю М.Чернишевського п.н. "Національная безтактность", яка була викликана виходом у Львові москвофільського часопису "Слово". Автор статті став у ній на захист українських національно-культурних змагань та дав негативну оцінку т.зв. москвофільському руху на західніх українських землях. От у зв'язку з цією статтею і виступив "День", помістивши статтю Ламанського п.н."Русский патріотизм". Ламанський в ній виразно виступив проти самостійности української літератури, назвавши думку про її можливість, величезною дурницею /"нелепостью"/. Зрозуміло, що "Основа" не могла промовчати цей виступ і на її сторінках появилася стаття П.Житецького під тією ж назвою - отже "Русский патріотизм", де Ламанський дістав належну відповідь.

Не менш цікавими були виступи "Основи" в справі польсько-українських взаємин. В цих виступах Костомарів, Куліш та В.Антонович у своїх статтях вперше з українського боку виразно поставили цю справу.

Одною з перших була стаття Костомарова п.н."Правда полякам о Руси", що розгортала думки, висловлені ним на сторінках "Основи" ж в статті "Ответ на выходки газеты /краковской/ "Czas " и журнала " Revue Conteporaine ". В різучий спосіб виступає він в цих статтях проти теорії, піднесеної польським публіцистом Духінським та підтриманої його послідовниками, що зводилася до відомого твердження, що, мовляв, "нема Руси /отже України/, а є Польща й Москва", при чому, Польща обіймає собою українські й білоруські землі, а український нарід ніщо інше, як провінціяльна відміна народу польського, так як,напр. мазури, краковяни, тощо.

x/"...всю безпідставність п.п.малоросів утопістів мати свою окрему літературу"

Подібну з назву, а саме - "Полякам об украинцах" носить і стаття П.Куліша. Спинившись на питанні польсько-українських взаємин, Куліш вказує, що "Я польское и Я украинское разошлись в течение веков на такое разстояние, что поляк при всем старании не может войти в натуру украинца, а украинец при всех приманках, войти в натуру польскую не хочет..." х/

Зрештою, історична своїм змістом і наслідками Сповідь /"Моя исповедь"/ В.Антоновича. Схарактеризувавши поведінку поляків на українських землях, В. Антонович у цій статті приймов до висновку остаточного розриву з польськістю і повернення свого роду до українства, ставчи українським патріотом.

Проти виступів "Основи" польське суспільство не знайшло у себе сил встояти. Замість гідної полеміки, воно вибрало собі шлях до російської адміністрації із закликом захистити його від гайдамаччини, революції, нагадувчи при цьому про небезпеку українських змагань та українського сепаратизму для самої Росії.

Сепаратизм... термін, з легкої руки пущений жидівським часописом "Сион", з яким у "Основи" розгорнулася широка дискусія. Викликана була ця дискусія виступом представників жидівського суспільства проти вживання "Основою" назви "жид". Темою дискусії стало питання українсько-жидівських взаємин на українських землях. Редакція "Основи", відповідаючи на протест проти слова "жид", зазначила, що в цьому слові не вбачає нічого образливого та вважає його власним історичним іменем. А коли в житті з цим словом зв'язуються неприязні настрої українського населення, вказала вона, то полягає це поміжмо історичних причин ще й в тому, що, живучи серед українського народу, жидівство не шукало з ним зв'язку, не виявило жадного бажання наблизитися, а, навпаки, робило все "противно духу и пользам нашего народа". Вказувчи на цей факт, редакція "Основи" підкреслила, що "нічого не може бути більш шкідливого для нації, як існування серед неї інших народностей, які... намагаються підпорядкувати її своїй владі або своїму впливові." Ось цей уступ відповіді "Основи" особливо зворушив часопис "Сион", який побачив в ньому заклик до знищення й вигнання тих народностей, згадав при цьому між іншим і про інквізицію, і про варварство і т.д. Тут же розвинув свої погляди на українські змагання виразно ставши на ґрунт "общерусскости" культури та висловивши думку, що жидівство в Україні готово до асиміляції, але не з українцями, лише з великоросами, бо, мовляв, зрікатися своїх одвічних особливостей може тільки в користь цілого, а не якоїсь частини"... Це становище Куліш у своїй статті п.н. "Передовые жиды" схарактеризував словами, що "...поступові жиди, щодо "объединения земель русских" випереджують і самих Іоанів московських". У відповідь на цю статтю "Сион" звернувся до російської преси, віддавчи їй на суд свою суперечку з "Основою". Російська преса, а власне її поодинокі органи, як "Русский Вестник", "Русская Речь", "Русское Слово", тощо, не чекавчи на голос у цій справі з боку українського, зараз же приступила розсуджувати жидів з українцями. "Русский Вестник" /орган реакційно-правого крила/ визнав становище "Основи" несправедливим і засудив її. Незабаром підтримали його також і "Русское Слово", що займало в суспільстві ніби то ліве крило. Лише "Русская Речь" визнала винними і "Сион" і "Основу", а навіть "Сион" більш винним супроти "Основи". Останнім у цій полеміці виступив Костомарів, вмістивши свою статтю п.н. "Иудеям". Спинившись на перебігу дискусії та піддавши її аналізі, Костомарів фактами вказав на методи, що їх вживав "Сион". Були це методи свавільного підроблення цитат, публікування думок і закидів, що мало характер прихованих доносів, обвинувачення в реакційності, сепаратизмі, тощо. Зрештою, зазначив, що надалі буде вживати назви "иудеи" замість "жиды", але не "евреи", що має ширше значення, таке ж, як напр., слов'яне, що включає в собі кілька народів.

3. Як було зустрінуто "Основу" в українському суспільстві ?

Про те, як було зустрінуто "Основу" в україньс-

х/ Я польське і Я українське протягом століть розійшлися так далеко, що поляк при всьому старанні не може вжитися в натуру українця, а українець, не зважавчи на всі привабливання, вжитися в натуру поляка не хоче".

кім суспільстві, довідуємося в першу чергу з самих сторінок "Основи". Редакція повідомляє, що на оповістку про вихід часопису відгукнулися земляки з усіх кінців України, а також з Кавказу, Криму, з Москви, Казані, Астрахані та інших сторін. Виявився цей відгук головно в листах.

"Слава Богу, що випряли вже "Основу". Може і верстат уже поставили...- пише, напр., до Т.Шевченка один із земляків /Т.Лебединцев/, прочитавши оповістку про журнал. Нехай же тчуть на здоров'є! Та коли б добре такали, щоб виробити матері на сорочку доброї двадцятки, бо зовсім обідрана, і тіло навіть світиться, материне тіло"...

З яким зацікавленням зустрічали сучасники вихід "Основи", можна бачити також з листа одного харківянина, підписаного Ев. Н-ий та з прикладеного до нього віршу. Граючи словами, звязує він основу ткацьку /як то ми вже бачили в листі Лебединцева/ та журнал "Основу" з Основою коло Харкова, де жив Гр. Квітка-Основняненко. Звертаючись до журналу, автор віршу пише:

"Сполать вам, хлопці, що згадали
про нашу Сторону писати,
А то ах халь, що всі мовчали...
... Сполать іще скажу вам знову,
тому, затія хто Основу!...
... Пишите ж в добрий час та гарно:
щоб праця не пропала марно!"...

В інших листах висловлюється погляд на "Основу", як на захисницю народніх прав і звичаїв. Ще інші - торкаються мови часопису, висловлюючи бажання, щоби він у цілому виходив українською мовою. Зрештою, деякі листи характеризують оточення та його погляди на часопис.

Знаходила "Основа" відгук і серед українського панства. Але в той же час воно лякалося її демократичних думок.

Відгукнулися на вихід "Основи" й західньо-українські землі. Найліпше цей відгук відбився в листі Як.Головацького до П.Куліша, в якому між іншим читаємо:"Звістка о виходящей Основі, прошибнула цілу країну нашу і зо всіх сторін попитують мене, якби можна достати тую книжку"...

34. Як було зустрінуто "Основу" російською журналістикою. Польська оцінка "Основи".

Широкий відгук зустріла "Основа" і серед російських журналів. Тих, що зустріли її вихід прихильним словом, було небагато. Більшість зразу поставилася або отверто вороже, або, прикриваючи своє неприхильне становище, ввічливою формою. До перших належали такі журнали російського поступового суспільства, як "Отечественныя Записки" та "Современник", в якому працювали Чернишевський, Добролюбов тощо.

"Цей рік приніс нам декільки нових видань... Найбільш з усіх ми співчуваємо програмі журналу "Основа"... Бажаємо новому виданню успіху, якого він цілком заслуговує" - писали "Отечественныя Записки".

Так само зустрів "Основу" і "Современник", присвятивши їй статтю, яку закінчив побажанням -"повного успіху "Основі" й стремлінню, з якого вона повстала та в якому знайде собі підтримку"...

Представниками тих, що своє становище до "Основи" та її напрямку й змагань прикривали ввічливою формою, а в дійсності вважали шкідливим і заслуговуючим не лише осуду, але й боротьби з ними, належав словянофільський "День". Плащик ввічливости й зовнішньої ніби прихильности зриває з нього одна з кореспонденток представника московського словянофільства І.Аксакова Н.Соханська /Кохановська/. В одному з своїх листів вказує вона на те, що словянофільська література газет і журналів "за певним камертоном... виводить "високі ноти" і твердить: народність! Всі права - італійській народності, а ось тут перед очима рідна словянська народність заявила про своє літературне існування і "День" отверто й вороже розійшовся з "Основою".

Представником виразно ворожого становища були "Русский Вестник"/ред.Кат-

ков/ та "Вестник Юго-западной России" /за ред. Гаворського/. Перший зустрів "Основу" своїм поглядом на українську мову, висловленим на адресу українсвких письменників,- "котрі перекривляють відтінки й тони народньої говірки". Другий появлення "Основи" зустрів найбрутальнішими вигуками, характеризуючи її співробітників, як "выродків", а українську мову, як "грубое и карикатурное наречие".

А тепер ще відмітимо польський голос про "Основу". Найліпше характеризує його польський журналіст В.Міцкевич, син поета, в книзі " La Pologne et ses provinces meridionales manuscrit d'un Oukrainien... etc."

Пише він тут, що "орган, що зосереджує всі ідеї руїнницького комунізму і фальшивого соціялізму - есть "Основа", яка виходить з Петербургу. Цей журнал - каже він - більш шкідливий для поляків, аніж "День".

35, Припинення "Основи".

Проіснувала "Основа" не повних два роки, припинившись на десятій книжці 1862 р. Одною з пичини- що була чи не найголовнішою - була та, про яку свідчить О.Конисъкий, пишучи р.1863 до часопису "Мета" у Львові. "Основа" - каже він в своєму листі - давно вже замовкла, але в її завчасній смерті винні не одні вороги нашої мови та цензурні устави, але й сама українська громада. Передплатників у неї в останнім часі дуже мало було"...

Щоб вийти з тяжкого стану, Білозерський вирішив було змінити характер часопису в тому напрямі, щоб зробити його тижневиком з політичним відділом, даючи при тому лише три-чотири книжки в рік за попередньою програмою.Цим думав він зробити часопис більш популярним, що відгукувався б на прояви біжучого життя. З цією метою і подав він нову програму й прохання на дозвіл, але дозволу не дістав. Пізніше ще П.Куліш робив спроби відновити видання подібного характеру, але незабаром переконався так само в цілковитій неможливості дістати на нього дозвіл. Прийшли нові часи. Можливість існування української преси було вже передрішено пястуком наступившої політичної реакції.

36. "Черниговский Листок". Характер, програма, зміст і співробітники.

Не надовго пережив "Основу" і побратим її,- тижневик "Черниговский Листок", перше число якого за редакцією Л.Глібова вийшло 12.липня 1861 р.,а всього вийшло 61 чисел цього часопису. Першого року виходив він регулярно лише до вересня. Після того почалися перерви, що пояснюються виключно тяжкими умовами журналістичної праці в такому закутку, як Чернігів. Та найголовнішою причиною всеж був брак коштів і постійних співробітників, що змогли б віддатися видавничій справі. Це привело у другому році до того, що Л.Глібів думав було вже з 1863 р. припинити видання. Але через те, що саме в цей час збільшилося було число передплатників, вирішив ще спробувати й після перерви знову почав випускати часопис з травня 1863 р. Але довго протриматися йому не пощастило, а це з причин вже іншого характеру. Останнє число вийшло 6.серпня 1863 р., після чого з наказу міністерства внутрішніх справ було його закрито, а видавця й редактора Л.Глібова звільнено з посади учителя гімназії.

Звертаючи увагу на програму "Чернігівського Листка", треба зазначити, що він був більш літературним журналом, аніж газетою, в розумінні безпосереднього відгуку на біжучі прояви життя. Був це поступовий часопис, що подібно до "Основи" ставив собі завдання, побіч з розвитком української літератури, всебічне дослідження України і в першу чергу Чернігівщини та захист національних і соціяльних потреб українського народу.

Головна праця лежала на плечах самого редактора Л.Глібова, який одночасно був і редактором, і співробітником, і дописувачем, і коректором. Крім Глібова, співробітниками "Чернігівського Листка" були переважно ті ж, що брали участь і в "Основі". Бачимо тут і Куліша, і Конисъкого, і Кузьменка, і Вербицького /Білокопитенка/, і Немиса /Симонова/, а з місцевих І.Андрущенка та ін.

З опублікованих матеріялів в цьому часописі на долю самого редактора Л.

Глібова припадають майже всі провідні статті, фельєтони, театральні рецензії, багато поезій, оповідань, тощо.

Після того, як перестала виходити "Основа" /жовтень 1862./, "Черн.Листок" став єдиним органом української періодичної преси. У цьому полягає особлива його заслуга. В тяжкі часи реакції 1863 р.,коли йшла вже підготовка до заборони українського слова, коли в російській пресі де-далі з більшою силою розгорталася боротьба з українським рухом,- "Чернігівський Листок" твердо стояв на сторожі інтересів українського народу та його змагань, поки не придушила його реакційна рука міністра Валуєва.

Запитання до третьої лекції:

1. В якому стані перебувало українське друковане слово в 1850-х р.р. на східньо-українських землях ?
2. Назовіть і схарактеризуйте попередників "Основи"
3. Що з себе уявляв гурток "Основнян" у Петербурзі та хто були ініціятори видання часопису "Основа" ?
4. Яка була програма "Основи" ?
5. З якими органами провадила "Основа" полеміку і на які теми?
6. Як поставилася до "Основи" російська та польська преса?
7. Схарактеризуйте "Черниговский Листок", його значення та назовіть його головних співробітників.

Лекція четверта.

37. Заборона українського друкованого слова на східніх українських землях і українська преса.

"Не було, нема й бути не може". Так у році 1863 було сформульовано міністром Валуєвим становище російського уряду до української мови. Тоді ж видано було спеціяльного таємного наказа цензурі, яким заборонялося друкування книг в українській мові, хіба твори красного письменства в російському правописі /"ярижкою"/. Було це наслідком безоглядної протиукраїнської акції, що її в цей час розвинув М.Юзефович, М.Катков та київський цензурний комітет, а також ріжні органи російської, жидівської й польської преси.

На західніх українських землях тим часом починала вже зростати українська преса. Разом з книжкою пробивалася вона до рук українського суспільства й під Росією. Небагато було її, а всеж підтримувала вона той вогник національного відродження, що жевріє ще на східніх землях. Вбачаючи в цьому небезпеку сепаратистичного полумя, російський уряд по кількох роках видає додатковий наказ підписаний цим разом Олександром II в Емську /Німеччина/ в р. 1876, від чого стає він відомим п.н. "Емський указ". Додатково забороняє він:

1/ Переправу із закордону українських книг, брошур, а тим самим і української преси; 2/ друкування та видавання в Росії українських творів та перекладів:і 3/ українські вистави, читання та вживання українського тексту при нотах.

Як наказ міністра Валуєва 1863 р.,так і ці три точки емського наказу свідчать про той стан, в якому опинилося українське друковане слово взагалі,а українська преса зокрема. Проте вогник національного відродження не згасав. Навпаки - шукав всіх способів вирватися з пазурів згаданих наказів. Ці змаган-

ня пішли в напрямі організації своєї преси в обход мовних заборон, поданих вище наказів та в напрямі навязання тісніших літературних звязків з західніми українськими землями.

Наслідком першого змагання повстали часописи - "Киевский Телеграф" і "Киевская Старина" та видання кількох альманахів.

38. "Киевский Телеграф".

Був це час, коли в Києві мав великий вплив щоденник "Киевлянин", редактор якого Віталій Шульгин провадив запеклу боротьбу з українським рухом. Побіч з "Киевлянином" з р.1859 у Києві почав виходити "Киевский Телеграф". Виходив він випадково, видавався неохайно, визначався відсутністю будь якої провідної ідеї. Року 1874 цю газету перебрала дружина заклятого ворога українства, централіста й реакціонера проф.філософії Гогоцького. З протилежність до свого чоловіка була вона людиною ліберальною, отже - на ті часи - поступового напряму. До участи в редакції вона запросила декого з поступової російської інтелігенції. Разом з тим звернулася вона і до представників української громади. Наслідком цього до співробітництва стали - М.Драгоманів, М.Зібер, П.Житецький, П.Чубинський, О.Русов, Хв.Вовк, Я. Шульгин, В.Бернштам, С.Подолинський та ін.,отже ліве крило київської громади. Праве крило громади займало пасивне становище. Вся справа і провід часопису фактично опинився в руках українських. Притягнуто було до нього декого й з галицько-українських земель, з яких особливо активним став В.Навроцький. Програму часопису опрацював М.Драгоманів. З цього часу "Киевский Телеграф" став фактично органом української думки, що своїм напрямком і змістом близько підходив до програми Кирило-Методіївського Братства. Все це викликало проти нього ворожі виступи. Особливо скеровані вони були проти самої особи Драгоманова. Виступи ці чим далі, тим все більше, давалися в знаки. Зрештою потягли за собою репресії цензурного характеру. Вже в половині 1875 р. місцевий цензор Пузиревський дістав від Головного Управління в справах друку таємний наказ такого змісту:"З огляду на те, що до Головного Управління дійшли деякі відомості про газету "Киевский Телеграф", пропонується вам при цензуруванні зазначеної газети ставитися до неї з особливою обачністю та між іншим не допускати в ній жадних статтей, що проводять українські тенденції".

В результаті - за місяць новий наказ цензора, за короткий час ще кілька. Тимчасом не все гаразд ставало і в самому видавництві. Чоловік пані Гогоцької побачивши дійсне обличчя нового "Киевского Телеграфа", намагався в свою чергу вплинути на дружину. Коли йому це не щастило, звертався за допомогою до М.Юзефовича. Репресії збільшувалися. Наслідком того видавателька почала дорікати редакції, що вона занадто багато вносить до газети націоналізму. Зрештою, поставила фактичному редакторові Цвітковському виразну вимогу змінити напрямок газети, загрозивши в противному разі зміною редакційного складу. У відповідь на це українці, члени редакції та співробітники, покинули часопис. Разом з українцями виступили з редакції і дехто з росіян.

Сталося це наприкінці липня 1875 р. Сподівання видавательки, що часопис зможе залишитися на тій висоті, до якої піднесла його попередня редакція, завели. Незабаром приймов він до занепаду і, зрештою, довелося його зліквідувати.

39. "Киевская Старина".Організація видання. Фінансовий ґрунт. Перший видавець і перша редакція.

Тимчасом потреба в своєму органі серед українського суспільства відчувалася дуже гостро. Воно було свідоме того, що без свого часопису справа українського національного відродження не може вийти на широкий шлях. Для реалізації цієї думки потрібні були дві передумови: І.Фінансове забезпечення початків видання та 2. підшукання відповідної особи на видавця й редактора. Лише на початку 1881 р. справа видання такого органу набрала конкретних форм. Саме в цей час В. Семиренко передав на українські справи 25.000 руб. Був це власник цукроварні, скромна, мало відома ширшим колам сус-

пільства, але близька до членів київської громади особа, що пізніше постійно підтримував український рух і зокрема українську пресу. Частину з зазначеної суми, переданої через О.Кистяковського В.Антоновичу, було покладено на заснування місячника, присвяченого головним чином історії, етнографії, почасти літературі. На видавця -редактора було притягнено Т.Лебединцева , бувшого співробітника "Основи", автора кількох праць на історичні теми, що перед тим був директором шкіл на Холмщині та в Царстві Польському. Саме тоді він переїхав жити до Києва.

У кінці січня 1881 р. відбулося підготовче редакційне засідання часопису, який було вирішено назвати- "Кіевская Старина". Було це засідання невеличкого гуртка, серед якого були - Вол. Антонович, П.Житецький, О.Лазаревський та ін. Минув цілий рік, поки переборено було всі перешкоди. У січні 1882 р. появилася перша книжка часопису, що протримавшись після цього без перерви 25 літ, відогравши в історії українського руху поважну роль.

40. Три стадії часопису "Кіевская Старина". Редакції. Зміст. Загальний характер.

Цілий час виходу "Кіевской Старины" можна поділити на три стадії: І. доба Т.Лебединцева /1882-1888/, 2. коли видавцем був Ол.Лашкевич /1889/ і 3. коли часопис фактично став власністю київської громади за редакцією О.Кивлицького та В. Науменка /1890-1906/.

Перші шість років "Кіевская Старина" характеризується побіч з напруженою працею Т.Лебединцева, що був одночасно видавцем, редактором, секретарем і дуже часто й коректором, тов цінною ще співпрацею, що її давали В.Антонович та М.Костомарів. Перший в цей час часто виконував обовязки редактора, даючи велику кількість своїх праць, статтей, розвідок, тощо, та був найближчим дорадником Т.Лебединцева. М.Костомарів став одним з найповажніших співробітників того часу, підтримуючи разом з тим часопис своїми оглядами та статтями в столичній пресі /"Новое Время","Правительственный Вестник"/. Помимо двох співробітників до праці в"Кіевскій Старині" стали - П.Житецький, О.Лазаревський, Орест Левицький, П.Єфименко та багато інших. У першому ж році відгукнувся на вихід журналу І.Нечуй-Левицький, надіславши до редакції відомий свій твір -"Старосвітські батюшки та матушки", опублікування якого, як і взагалі творів красного письменства українською мовою, було звязано з надзвичайними цензурними утрудненнями.

Поволі журнал набирав характер поважного наукового органу, що став неофіційним органом історичного товариства Нестора, яке було звязане з київським університетом. Але не зважаючи на це, видання на початку давало поважний дефіцит /3.000 руб. в першому році, а в наступних роках ще більший/. Причина - брак потрібної кількости передплатників. Таке становище впливало на хід видавництва та викликало кілька разів у Т.Лебединцева думку про припинення видання. У другій половині 1887 р. він остаточно заявив про припинення часопису з 1888 року. До такого рішення спричинився в цих роках ще й той фізичний стан його здоровля, що звів його у могилу /12.III.1888/.Тимчасом найближчі і постійні співробітники вважали, що до припинення часопису в жадному разі допустити не можна. Вишукували засобів до переборення тяжкого становища, в якому опинився часопис. Одверто перетворитися в громадське видання "Кіевская Старина" з причин політичного характеру не могла. А тим часом справу треба було за всяку ціну рятувати. Треба було знайти відповідну людину, вільну від поліційного підозріння, приємлему для цензури,і в той самий час певну й непохитну з національного боку. Зрештою, таку людину було знайдено. Був це Ол.Лашкевич - мировий посередник 1860-х років та бувший голова зїзду мирових суддів Чернігівщини. Ця людина в кінці 1887 р. і перебрала на себе видання часопису. Редакція при новому видавцеві склалася в такий спосіб: фактичним редактором закликано було проф.Ф.Мищенка, виконувати обовязки секретаря було запропоновано П.Житецькому, якого заміняв потім Євг.Кивлицький - молода, енергійна людина, один з видатних студентів українців, що цікавився науковою працею; до редакційного комітету ввійшли: В.Антонович, О.Лазаревський, П.Житецький, Володимир Науменко, Орест Левицький, Іван Лучицький, Н.Молчановський, Б.Горленко /визначний

на той час журналіст/ та інші.

Перше число за нового складу редакції вийшло в березні 1888 р. в 30 арк. друку, замість трьох місячних книжок.

В цій першій книжці вмістили свої праці найголовніші члени редакції, як напр., В.Антонович /"Грановщина"/, Ор.Левицький /"Ганна Монтовт"/, В.Науменко /"До літератури різдвяних і пасхальних віршів"/, І.Лучицького /"Київ у 1766р./. Пізніше П.Житецький опублікував велику працю "Очерк литературной истории малорусскаго наречия XVII в." Далі появлялися більші монографії чи серії підібраних матеріялів і нарисів на історичні теми. Бачимо, напр.,М.Сумцова "Культурныя переживания", Т.Рильського"К изученiю украинскаго народнаго мировоззрения", Ор.Левицького - з старовинного історичного побуту Волині, низку статтей, розвідок, тощо з життя й творчости Шевченка та ін. Тут же в цей час починають появлятися твори Ів.Франка, під псевдонімом Мирон /"Чума" та ін./, Ганни Барвінок, Мачтета й ін. Було поновлено та поширено відділи критики, заміток, документів та заведено новий відділ справок і бібліографії. У звязку з цим було збільшено й розмір місячних книжок часопису з 10-12 арк. до 18-20 арк.

Проф.Мищенко незабаром уступив. Його місце зайняв сам Лашкевич, який провадив редакторську працю до своєї смерти. Весною 1889 р. почав він хворіти. Не зважаючи на це, продовжував інтенсивно працювати коло часопису, що й приспішило розвязку, яка наступила вночі проти 31.жовтня 1889 року.

По смерті О.Лашкевича справи редакції тимчасово перебрав Є.Кивлицький за допомогою найближчих співробітників. З кінцем 1890 р. почалися клопотання, щоб за постійного редактора був український громадський діяч і співробітник "Кіевской Старины" В.Науменко. Була це людина літературного талану, жвава, енергійна й тактовна. Справа з його призначенням на редактора тяглася дуже довго. Перешкоди йшли головно з центру. Лише по двох роках пощастило їх перемогти. У серпні 1893 р. вийшла перша книжка вже за редакції В.Науменка, який залишився редактором часопису до останньої книжки 1906 р. та перейняв на себе редагування "України", в яку було перетворено "Кіевскую Старину" з р.1907.р

1. Матеріяльне забезпечення часопису. Передплата.

Цілу низку років за цю добу довелося "Кіевской Старине" перемогати найтяжчі перешкоди, що стояли на шляху до матеріяльного забезпечення видання. Протягом низки років видавництву доводилося вишукувати різних способів і засобів для ліквідації щорічних дефіцитів. Передплата часопису довший час була на тому рівні, що не могла оплатити всіх видатків по веденню видавництва. Конкретно вона виявлялася в таких числах:

В перших роках за Т.Лебединцева досягала вона 700-800 руб. Але в наступних - кількість зменшилася на кілька сот. Пояснюється це тим, що на початку в число передплатників попали почасти ті особи, які чекали, що журнал головну увагу уділятиме опису київських старовинних памяток і головно памяток церковних. Тому серед них чимало було на початку духовенства, яке вже в другому і дальших роках, побачивши дійсний характер часопису, відійшло. Ще більш упала передплата в переходових роках 1887-89 /перехід від Лебединцева до Лашкевича/, коли передплатників було ледве 400. З приходом В.Науменка почала передплата було підноситися. Вже в р. 1890 було передплатників 430, а далі виявляється так: 1891 р. - 502, 1892 - 467, 1893 - 450, 1903 - 625, 1904 - 668.

Таке становище вимагало з одного боку жертвенности, з другого - упорядкування господарства в напрямі заведення видатків до найменшої суми. На зустріч цим неминучим вимогам пішли поодинокі співробітники. Одні з них відмовилися від гонорару, повертаючи його на фонд видання. Другі, як напр. Є.Кивлицький, відмовлялися від платні за свою технічну працю, або зводили норму цій оплати до мінімума. Зрештою, постійні жертви на покриття дефіцитів, що напр., за р.р. 1894-1902 досягли 15.000 руб.,приходили від В.Семиренка.Такими зусиллями було досягнено того, що в р.1903 видавництво вперше скінчило свій рік без дефіциту, а навіть з прибутком.

42. Цензура.

Не менш турбот завдавала цензура. Був це час, коли цензура вишукувала всіх способів, щоб гальмувати українські видання, забороняла навіть вживати таких слів, як "Україна","козак", "Січ"...

Особи, яким було доручено цензуру підчас виходу "Кіевской Старины", як от П.Ромер, Борис Юзефович та ін. були людьми вузького світогляду, іноді низького морального рівня /Юзефович/ і безоглядно ворожі до всього українського. І нема нічого дивного, що їх діяльність часто доходила у своїй ретельності до певних нісенітниць. Про одну з них, наприклад, читаємо в одному з листів Т.Лебединцева до М.Костомарова:

"Головному переслідуванню підпало "і", а без нього неможна обійтись. Доходить до нісенітниць. У рецензії на "Покуття" Кольберга було сказано: "... у мові гуцулів та підгорян літера "о" переходить в "і" в словах односкладових, напр.,"кінь","віл" та ін.,і знова повертається на місце, коли те саме слово набирає більше складів, напр.,... і т.д. Цензор залишив "і" тільки в правилі, а в прикладах викреслив і поставив "и", тобто те, чого немає в правилі".

43. Значення "Кіевской Старины".

В таких умовах виходив один із найповажніших українських часописів кінця минулого століття й перших років XX століття. Напруженням усіх зусиль, поборюючи різноманітні перешкоди, клав він ті підвалини, на яких зростала українська думка. Скупчені на його сторінках матеріяли й праці протягом 25 років створили невичерпану по сьогодні криницю, без якої не може обійтися жадна людина, що присвятить себе науковій праці в тій чи іншій галузі українського життя.

Запити до четвертої лекції:

1. У чому виявилася заборона українського друкованого слова та як вона відбилася на справі української преси?
2. Який характер мав"Кіевский Телеграф" за час співробітництва в ньому М.Драгоманова ?
3. Чому українці вийшли з редакції "Кіевского Телеграфа" ?
4. Які стадії перейшла "Кіевская Старина" ?
5. Який характер мав часопис "Кіевская Старина" ?
6. Схарактеризуйте матеріяльні й цензурні умови, в яких доводилося виходити "Кіевскій Старині" ?

Лекція пята.

44. Початки 1860-х років на західн.-українських землях.

Саме тоді, коли на українських землях під Росією після видання наказу 1863 року український рух почав зазнавати особливо тяжких утисків, на західніх українських землях знову політична ситуація дещо полегшала.

По нещасливій війні з Італією Австрія повертається до конституції/1860-61 р./. Це дає поневоленим народам під Австрією певні можливості для політичної й культурної активности. Знов постає там українська преса, що поділилася на два напрямки: староруський або москвофільський та український або народовецький.

45. Преса т.зв.москвофільства. Часопис "Слово".

Представником першого напрямку стає літературно-політичний часопис п.н. "Слово", перше число якого вийшло 25.січня 1861 р. Своїм заявленням часопис цей зобовязаний в першу чергу Мих. Качковському, що матеріяльно забезпечив його початки. Не менш зобовязаний він і першому своєму редакторові, що зумів поставити його на ґрунт самовистачальности в самих початках існування. Був це Богдан Дідицький, один з виразних представників москвофільства. Випробувану ним уже раніше методу він застосував і до "Слова", почавши редагувати його в ніби народньому українському дусі. Не спинився навіть перед запрошенням до співробітництва таких представників українського руху на східніх українських землях, як Ол.Конисський, П.Куліш та інші. Це прислужилося до того, що передплатниками "Слова" стали ширші кола галицького суспільства, не виключаючи й тих, хто стояв на ґрунті українсько-народньому.

По трьох місяцях "Слово" здобуло собі 1.500 передплатників, що забезпечувало вже його самовистачальність. Проте,мова, якою воно виходило, помимо писань авторів зі східньо-українських земель, вже на початках зраджувала прояву культурного, навіть політичного москвофільства. Оцінку цієї мови дають М.Костомарів та російський письменник і політичний діяч Мик.Чернишевський. Мик.Костомарів називає її "тарабарщиною"; Мик.Чернишевський вказує, що "це мова, якою говорять у Москві та Нижньому Новгороді, а не в Києві чи Львові". "І це тоді,- каже він,- коли наші малороси вже опрацювали для себе літературну мову, без порівняння ліпшу..." "Ви йдете помилковим шляхом,- закінчує він своїй думки,- Для чого ви вигадуєте собі окрему ломану говірку, відокремлюєтеся від загальної малоруської літератури?"

46. Розвиток москвофільства. Його преса. Участь російських державних чинників.

Пруська перемога над австрійською армією 1865 р. захитала віру галицького суспільства в силу Австрії. Не маючи своїх власних сил і зневірившись в Австрії, воно почало задивлятися на "всесильну" Москву, яка на думку декого, в любий мент могла відібрати галицько-українські землі від Австрії. Звідси - висновок, підтримуваний російськими чинниками, що - чи не ліпше було б піти назустріч Москві ще перед тим, як її військо стане на галицьких землях. Так думала частина зневіреної, дезорієнтованої інтеліґенції, на чолі якої виділялася постать Якова Головацького. "Слово" стає речником і виразником цього руху. Поруч з ним далі з'являється як в центрі, так і на провінції низка інших пресових органів, що охоплювали собою різні галузі суспільного життя. Не обмежуючись лише літературними й політичними органами преси, москвофільство робить спроби підвести під свій рух і наукове підґрунтя, що виявляється у виданнях наукових збірників, як напр.,"Науковый Сборник", що ви-

дає його Галицько-Руска Матиця, тощо. Мало того-- підхоплює також ідею слов'янського єднання по лінії московського слов'янофільства з його виразною месіянською тенденцією, пропаґатором якого стає "Славянская Заря".

Москвофільський рух шістьдесятих років на західньо-українських землях взагалі мав як ідейну, так матеріяльну підтримку від російського уряду та певних російських громадських організацій. Цю підтримку мала москвофільська преса, зокрема "Слово", під титулом "пресечения украинофильской пропаганди" давано було 2.000 гульденів річно, крім окремих ще субсидій від російського міністра освіти та від Київського Слов'янського Комітету. Після того, як "Слово" перестало виходити, ця фінансова підмога перейшла на низку інших москвофільських органів через О.Маркова, видавця часописів - "Пролом" /1883-7/, пізніше "Новий Пролом", "Червона Русь", "Галицка Русь" та інші.

Поза фінансуванням преси російський уряд утримував в Галичині серед москвофільського табору своїх платних аґентів. Одним з більш визначних був Іван Наумович, що в р. 1871 почав видавати у Коломиї популярний часопис п.н. "Наука". В перших роках виходив цей часопис доволі чистою народньою мовою з багатим і різнородним змістом, в якому однак виразно пробивався дух царе-москвофільства. "Наука" змальовувала Московщину та тамтешнє життя найпривабливішими фарбами, що далеко відбігають від дійсности. Ось, наприклад, один з таких малюнків:

"От якбисте,- писала "Наука" - заїхали в Росію і якбисте пустилися в край глибше, то чим ближче до Москви, тим багатший народ і села дуже красні і багаті... В хатах в середині там,так, як у нас в панських покоях..." а вельможі, селяни і салдати,-як тут же запевнює "Наука",- живуть там як брати".

47. Народження української народовецької преси. "Молода Русь". Нова "Руська Трійця".

Тоді як москвофільський рух серед галицько-українського громадянства поширювано було за допомогою російського уряду, українська народня ідея відродження та її преса знайшла собі підтримку з боку українського суспільства східньо-українських земель з-під Росії. Йшла вона через представників українських літературних та громадсько-політичних сил з одного боку /В. Білозерський, О.Кониський, П.Куліш, М.Драгоманів, Мик.Ковалевський/ та від таких меценатів українського руху, як Семиренко, Милорадовичева, тощо.

Був це час, коли почали нав'язуватися ідейні й особисті зв'язки між українськими й громадськими діячами по обидва боки державних кордонів. Галицько-українське суспільство ширше знайомиться з творами східньо-українських письменників, зокрема поширюються тут Шевченкові твори. Все це впливає в напрямі національного освідомлення. В першу чергу відгукується молодь. Починає гуртуватися в "Молоду Русь", що на довший час стає живчиком національного відродження, порвавши з консервативною традицією місцевого старорусинства. Речником молодої громади стає самостійна її преса, а першим її органом - часопис "Вечерниці", що починає виходити з І.лютого 1862 року за редакцією Ф. Заревича. Був він одним із трьох молодих українських патріотів тієї доби, що творили ніби другу "Руську трійцю": Ф.Заревич, Вол. Шашкевич та К.Климкович. Спільними силами запалили вони погасле було багаття української національної ідеї, що її підніс свого часу батько одного з них - Маркіян Шашкевич.

48. "Вечерниці". Їх характер. Співробітники. Акція проти часопису. Припинення.

Приступивши до видання "Вечерниць", ця трійця виступила речником поєднання національного відродження свого народу з його соціяльно-економічним визволенням на ґрунті національної одноцільности й самостійности. Це поєднання вперше вклав Ф.Заревич до своєї повісті "Хлопська дитина", як також до "Дві матери" та ін., опублікувавши їх на сторінках "Вечерниць" за підписом Юрко Ворона та Ю.В. Помимо Ф.Заревича та Вол. Шашкевича, що в другому році

перебрав було редакцію часопису й був ніби живим звязком з ідеями свого батька, ближчим співробітником "Вечерниць" був К.Климкович, що визначався в той час своїм небуденним публіцістичним талантом. Серед решти співробітників були: О.Федькович, А.Вахнянин, Данило Танячкевич /псевд.Грицько Будеволя/, Тут же такі імена письменників східньо-українських земель, як П.Куліш, Марко-Вовчок О.Стороженко, М.Костомарів та низка творів Т.Шевченка.

Проти змагань молодої громади виступив староруський табор, або "словісти", як їх називано за їх органом "Слово". Проти "Вечерниць" почато було широку агітацію, що значно відбилося на долі часопису. А неточність видавців спричинилася до упадку передплати /на початку було 600 передплатників/. Часопис опинився в тяжкому фінансовому становищі, наслідком чого в році 1863 з числом 16 "Вечерниці" перестали виходити.

19. "Мета" - наступник "Вечерниць". Програма. Зміст. Поборення часопису ворожим табором. Упадок і відновлення. Припинення.

Але припинення "Вечерниць" не було ще ліквідацією того руху, що було ними започатковано і чого так хотів староруcько-москвофільський табор. Незабором ідеї піднесені у "Вечерницях" перейняв новий часопис п.н. "Мета", що почав виходити з вересня 1863 р. місячними випусками, як літературно-політичний вісник за фактичною редакцією К.Климковича. Завдання часопису було висловлено в голосній свого часу статті Д.Танячкевича /Будеволя/ п.з. "Письмо до Громади", що була опублікована в ч.III. "Мети".

Вказавши на придавлення українського життя під Росією, "Мета" цим "Письмом" гостро виступила проти становища староруського табору. Рішуче його засуджуючи, вона остаточно зривала з ним, простягаючи одночасно свою руку за Збруч.

Цікавий, різноманітний зміст цього часопису, на сторінках якого взяли участь, помимо галицько-українських літературних сил, дехто з визначних письменників східньо-українських земель, дописи про українське життя під Росією, арештом цінні статті на політичні теми К.Климковича викликали не лише зацікавлення ширших кол молодої української громади, але й глибоку симпатію до часопису. Кожним числом не лише цікавилися, але жили долею наступного. А серед тієї громади особливо визначалися ученичі гуртки, що в найтяжчі часи йшли на допомогу своїми збірками.

Але не байдужими були й ворожі "Меті" сили староруського-москвофільського табору на чолі з Львівською консисторією під проводом архидиякон Мих.Малиновського. Заборона. Агитація. Наклепи. Все проти небажаного й неспокійного часопису. Не задовольнявчись цим, шукали вони помочі серед ворожих українству реакційних кол російського суспільства. Зокрема знаходили її в часописі "Вестник Юго-западной и Западной России" з його представниками Гогоцьким і Говорським. Слабі ще сили молодої громади національного відродження не могли витримати натиску. З січня 1864 р. видання "Мети" було перервано. Однак з І.березня 1865 р. К.Климкович знову відновлює її видання, на цей раз уже як політичного двотижневика, на сторінках якого зявляються його рішучі й натхненні статті. Як співробітники беруть тут участь Ст.Качала, Дм. Танячкевич /Будеволя/ та інші. Тут же чимало дописів, зокрема із східньо-українських земель.

Натхнена ідеями національного відродження, "Молода Русь" йшла з ними до ширших верств свого народу. На сторінках "Вечерниць" і "Мети" ставала на захист його культурних, соціяльних та політичних інтересів. Викликала тим рух серед народу і здобула собі назву "народовців". Поява відновленої "Мети", як речника цього руху і як органу народовців, викликала ще більший гнів серед ворогів народовецького руху. Розгорілася знов уперта боротьба, наслідком якої прийшов черговий упадок часопису. Протримавшись до листопаду з 18 числом "Мета" перестала виходити. Але не з резигнацією. Навпаки, з певністю в свою правоту й силу в майбутньому. Редакція висловила це такими словами: "... Через три майже роки боровся наш орган, заступаючи щиро народній інтерес противу игемонам польським і московським... Сходимо з поприща з тою непоколебимою ві-

ров, що наш народ не вмре, не загине, мимо всяких ударів польських і московських централістів, що ми колись встанемо до дальшої боротьби могучі і сильні, що нашому народови засяє колись і то в недалекім времені величня будущина,що наша сила народня забє сильним і кипучим життям і що наш народ стане на рівнім ступені з другими, більш розвинутими народами"...

50. Посестра "Мети".

Видавчи "Мету", як політичний часопис, Климкович літературну частину залишив для "Ниви", що почала виходити з нею декадними зшитками. Редактором цього часопису став Кость Горбаль-- гімназійний учитель, підніспи гасло "Слава рідній мові". Перше число /IO.I.I865/ подає й програм часопису. Охоплював він твори красного письменства, історію, етнографію України, географію, популярні праці з природознавства, господарства, тощо, зрештою бібліографічні та критичні замітки. Виходив лише рік, давши на своїх сторінках твори Федьковича, Воробкевича, Марка Вовчка та ін. З припиненням "Мети" перестала виходити й "Нива", передавчи свої завдання новому часопису, заповідженому редакцією "Мети" в своїому останньому слові.

5I. Спадкоємець "Мети" - часопис "Русалка".

Наступником "Мети" був часопис "Русалка" -тижневик, що появився в січні I866 р. за редакцією Вол. Шашкевича. Духовим батьком її можна вважати О.Конисього. Вже наприкінці I865 р. в листі до Федьковича покладав він на неї надії та закликав до співпраці. І дійсно, з виходом "Русалки" Кониський взяв в ній найактивнішу участь під прибраними іменами - Перебендя, Верниволя, тощо. Та надії Конисього не справдилися і то головним чином через редактора, що занедбав видавництво, чим відсахнув від часопису чи не всю громаду молодих народовців. Протримавшись три місяці, примушена була "Русалка" скінчити своє існування.

52. Москвофільські обєдинителі, граф Аґенор Голуховський та часопис "Русь".

Тим часом неприхильні народовецькому рухові настрої невгавали. До них прилучалися не меньш виразні спроби полонізаційного характеру під протекторатом відомого творця полонізаційної системи на галицько-українських землях гр. Аґенора Голуховського. Ці змагання польських чинників йшли по лінії поборювання москвофільських тенденцій. Поскільки ж народовецький український рух так само виступив рішуче проти москвофільства, польська політика звернула на нього свою увагу з метою використати боротьбу в українському суспільстві на свою користь. Одною з спроб цього була спроба, звязана з виданням в р.I866 часопису п.н. "Русь". З кол російських словянофілів, з метою прийти на допомогу поширенню на галицьких землях т.зв. обєдинительної москвофільської ідеї, було надіслано до львівського намісництва на ту ціль певну квоту грошової підмоги. Намісник гр. А. Голуховський, замість того, щоби передати ці гроші по призначенню,вирішив повернути їх саме на поборювання москвофільського руху. Для того задумав використати молоді українські народовецькі сили, привабивши їх виданням протимосквофільського органу українською мовою. Звернувся до Ф. Заревича, запрошуючи його взяти на себе редакцію цього органу. Ф.Заревич погодився. Але замість того,щоб заховуватися лояльно до поляків, він поруч з рішучим поборюванням "словістів" виступив також і проти польських змагань на українських землях, доводячи, що Польщі на Русі не може бути і що "лише самі в собі глядати маємо свою будучину і нашу силу"... Сміливий, рішучий тон "Русі" - Ф.Заревича і товаришів /К.Горбаля та ін./, як проти москвофільських,так і проти польських зазіхань не був тим, чого сподівався А.Голуховський, і після низки конфіскат часопис було припинено.

53. Поширення зв'язків з східньо-українськими землями. Журнал "П р а в д а".

Цими ж роками ще більш починає поширюватися зв'язок з східньо-українськими землями. Вяжеться він з виданням часопису "Правда", що почала виходити 1867 р. і протягом низки пізніших р.р. відіграла в цьому напрямі поважну роль. Перше число появилося І.квітня, як декадника; пізніш перетворилася "Правда" на тижневик /1868/ та поширила свій зміст з лише літературного на суспільно-політичний. Перший провід редакції був в руках Льонгина Лукашевича, члена молодої громади, що купчилася перед тим навколо "Вечерниць" та "Мети". Помимо співробітництва західньо-українських літературних сил, як Федькович, Воробкевич, Ом.Партицький /учитель тернопільської гімназії/ також директор гімназії В.Ільницький /Денис знад Серету/, Євг. Згарський та інші, поважне місце займає П.Куліш, в статтях якого відгомоном відбивається його спір з російською пресою, що в цей час завзято на нього накидалася; з'являються тут твори Ол.Конiського /Верниволя, Перебендя/,Михайла Старицького /Гетьманця/, Вас.Білозерського, що містить тут сатиру на москвофільський гумористичний часопис "Страхопуд" п.н. "Громадський суд над "Страхопудом"; вперше виступає тут Іван Нечуй-Левицький та інші. З старшого громадянства закликано було до редакційної праці першого голову Т-ва ім. Т. Шевченка К.Сушкевича та ін. Багато своєї праці в редакції часопису поклала молодь, серед якої були Олександер Барвинський, Вен.Борковський, Євг.Желіховський.

"Правда" стає злучником поміж всіма частинами українських земель. Щораз все більш навязується спільна праця. Осередком стає Львів.

54. "Правда" і москвофільсько-староруське суспільство.

Все це не могло бути байдужим для старорусько-москвофільської громади. Про це становище до "Правди" чи не найліпше каже один з її редакторів - А.Вахнянин в листі до П.Куліша:

"Єсть у нас - пише він - каста людей і таких, що коли доведеться їм побачити де "Правду", зараз і лютіші стануть гірш чорта, схоплються за голову і бігають наче напосіжені по кімнаті, одним словом вони лютi на "Правду", а найбільш через те, що не годні її повалити. Дали б вони половину свого марзенного віку, щоб закопати нас у землю, бо і не знати, справді, що скаже їм газда їх Катков"...

Та не лише ворожі виступи гірко відбивалися на часопису. Їх ще можна було б поборювати. Найгірше - брак ширшого зацікавлення, а звідці й брак матеріяльних засобів. А до того всього ще й охолодження до "Правди" Куліша, що доси підтримував її матеріяльно та через якого йшла допомога з східніх земель. А.Вахнянин та молоде галицьке громадянство прикладало всіх сил, щоб не допустити упадку часопису. Проте утримати не пощастило. Року 1870 появилося ще шість чисел книжкового формату, після чого довелося видання перервати. Щойно через два роки пощастило його продовжити.

55. Угодові спроби та їх орган "Основа".

А тим часом наступили події, що характеризуються одною з спроб польсько-української угоди на грунті громадсько-політичного життя Галичини. Органом цього напряму стає щоденник "Основа", заснований віцемаршалом галицького сойму суд.радником Юл.Лаврівським. Перше число появилося 7.жовтня 1870 р. В програмі було зазначено національну самостійність та єдність українського народу всіх земель, лояльність супроти Австрії та змагання до злагоди з поляками,"яко співобивателями сего краю"...

Редактором "Основи", а потім її власником став Теод. Леонтович, а головними співробітниками К.Климкович, В.Шашкевич. Співробітничали в ній так само А.Вахнянин, К.Устіянович, Ст.Качала та ін. Виходила вона нерівномірно. Року 1870 вийшло 27 чисел газетного формату. Дальші числа /28-II2/ вийшли у 1871 р., після яких у листопаді-два півмісячні випуски, що їх видав вже сам К.Климко-

вич. Він же пробував сам тягти часопис ще й в 1872 р., видавчи його в формі газети двічи на тиждень. Дотягнув до 64 числа, на якому в місяці серпні примушений був припинити.

Акція Ю.Дашкевського зустрілася з недовірям, ба навіть з незадоволенням ширших кол українського суспільства. Це відбилося й на часописі. Незабаром цей настрій опанував і ближчих співробітників. Спроби зреформувати в напрямі радикальному невдалися. Виникла було думка серед львівської молоді приступити до видання окремого органу п.н. "Сторожа". Але остаточно перемогла думка продовження видання "Правди", що мала вже свою традицію.

56. Продовження "Правди". Її характер. Співробітники. Піднесення всеукраїнського характеру часопису. Допомога східніх земель.

Сталося це під впливом київського громадянства, що запевнило допомогу в розмірі 200-500 руб. Таким чином перше число пятого річника "Правди" появилося на передодні припинення "Основи" - 27.квітня 1872 р. Виходити "Правда" почала на цей раз вже як місячник за редакцією проф.львівського університету Ол.Огоновського. Був він власне номінальним редактором, тоді як фактично редагування провадив молодий і надійний журналіст Вол. Барвинський, до якого за чотирй роки перейшла редакція "Правди" і юридично. В р. 1878. за ред. В.Барвинського і Маркела Желіховського "Правду" було поділено на дві частини: суто політичну /двічі на місяць/ і літературно-наукову, якої вийшли дві невеликі збірки. Року 1879 спробу з політичним органом було залишено і "Правда" почала знову виходити в попередньому вигляді. Протрималася вона на цей раз до 1880 р., щоб знову відновитися через вісім років при інших умовах і з іншими завданнями.

Серед співробітників цього періоду бачимо як галицькі, так і східньо-українські літературні та громадсько-політичні сили. З них в першу чергу М. Драгоманова, людину надзвичайно живого розуму і великої науки. Виступає він в часи, коли на східньо-українських землях після 1876 р. почали виявлятися ознаки занепаду і резигнації, а в Галичині - запанування рутенщини. Ставши співробітником "Правди", він силою своїх думок і доводів починає змагатися за вироблення тих підвалин національно визвольної боротьби на всеукраїнському ґрунті, що особливо були ним розвинуті в пізніших роках. Серед його писань в цей час на сторінках "Правди" зявляться такі, як "Антракт з історії україно-фільства", де, обговоривши добу приспання українофільства /1863-72/, висуває принцип боротьби за національне визволення на ґрунті соціяльно-економічному та подає нарис реалістично-поступового українства. Тут же дає розвідку "Література російська, великоруська, українська і галицька". Зявляється тут його величний протест п.н. "Література українська проскрибована урядом російським". Помимо М.Драгоманова містять тут свої твори письменники з обох боків Збруча, а серед них такі, як І.Нечуй-Левицький, що публікує "Кайдашеву сімю", "Миколу Джеря", Руданського, Куліша, Кониського, Кулика та ін. Тут же О.Федькович, Ф.Заревич, Д.Танячкевич, К. Устіянович, сам Волод.Барвинський та ін., що репрезентують творчість та думки західньо-українських земель.

Помимо творів красного письменства давала "Правда" місце політичним оглядам, інформаційним, критичним та бібліографічним заміткам та дописам. Увесь цей матеріял охоплює життя, його прояви та творчість всеукраїнського характеру, як це й було проголошено в "Правді" в звязку з указом 1876 р. такими словами: "Настигла ж пора для Галицьких Русинів сповнити довг для цілої руської народности... Не забуваймо ні на хвилину, що на нас спадає вся відвічальність за долю й недолю нашого народу"...

Проте піднесене гасло всеукраїнства незабаром зустрілося з тою хвилею, що з кінцем сімдесятих років залила була Австрію, з хвилею реакції, що відби-

лася й на українському житті. Під її то впливом більшість і народовців почала повертати до консерватизму. А той революційний рух, що саме в цих роках знімався на східньо-українських землях проти царату, та революційні демократичні настрої, що йшли звідти разом з фактом захоплення українських революційних сил загально-російським рухом, почали викликати серед народовців знеохочення до поглиблення зв'язків, ба навіть зречення їх. Все це приводить до відходу з народовецького табору радикально-поступової його частини, що приступає до організації свого політичного життя. Відбилося це й на "Правді", що р. 1880 примушена була припинити своє існування.

57. Відкрите поле діяльности для "Слова".
Перед українським політичним органом.
Перший український селянський часопис "Батьківщина".

Разом з цим стається так, що одиноким політичним органом мало залишиться "Слово". Для його діяльности відкривається чисте поле. Шкідливість такого становища для українського народу була очевидна. Не було чути голосу противної сторони й перед великою частиною галицького суспільства ставала загроза безкритичного приймання всього, що підносив йому цей орган. Це ставить перед представниками народовецького напряму справу організації своєї політичної газети. В цей то тяжкий час виступає Юл. Романчук з ініціятивою зверненою до українського селянства. Його старанням з І. жовтня 1879 р. починає виходити часопис "Батьківщина". На початку за редакцією М. Желіховського виходить раз на два тижні, потім тижнево. А року 1886 старанням молодої київської студентської громади, а головним чином О. Доброграєвої почав було виходити місячний літературно-науковий популярний "Додаток до Батьківщини". З інтеліґентних сил, що брали участь в самій Батьківщині", можна згадати таких як А. Дольницький /Харко Таран або Х. Нарат/ та Мих. Дорунядяк. Обидва писали на правничі теми. Крім них - Д. Танячкевич, З. Нагірний, поезії К. Устіяновича та ін. Року 1888 редакцію перебрав Мих. Павлик повівши було її в радикальному дусі. Симпатії до часопису зростали. Був він дійсно селянським часописом, в якому село само брало участь, писало про своє життя, про свої громадські порядки, про злидні, кривди і потреби. Просте тверезе слово в пекучих справах, захист селянських інтересів, інформації. Таким був зміст, що зразу ж привернув до себе симпатію і увагу. І не диво, що, як свідчить І. Франко, :Батьківщину"... дожидали люди цілими громадами геть за селом, визираючи післанця, що мав принести нумер із почти; її відчитували письменні на цвінтарях під церквою по неділях перед цілою зібраною громадою, що, слухаючи непривичних для себе слів, звісток і порад, забувала про їжу і недільний відпочинок. Її слово було святе"... Інше серед старшої інтеліґенції. Вже на початках "Батьківщина" викликала серед неї застереження своїм напрямком. В ньому вбачали впливи радикального та соціялістичного духа, дарма, що як організатор і провідник /Ю. Романчук/, такі співробітники в той час не були ані радикалами, ані тим більш соціялістами. Та вже зовсім неприхильне становище ця громада зайняла до часопису з приходом до редакції М. Павлика, якому під впливом цього становища головним чином з боку духовенства незабаром же було відмовлено. Це в свою чергу викликало незадоволення на місцях, звідки почулися голоси протесту, а серед них голос В. Стефаника й Л. Мартовича. Було це в р. 1889. Після того "Батьківщина" протрималася ще кілька часу, виходячи побіч з іншою пресою, що почала вже набирати сили і серед якої не останнє місце почала вже займати й преса радикально-соціялістичного напрямку.

58. "Д і л о".

Незабаром по виході "Батьківщини" появляється новий часопис, як орган політичної думки, опертої на народньому ґрунті. Був це часопис, про потребу якого вперше прилюдно було піднесено голос ще р. 1878 на загальних зборах Т-ва "Просвіта" у Львові. Але особливої актуальности справа його видання набрала після програ народовців у виборах до рейхстаґу у червні 1879 р.

Найвідданішим пропаґатором, а потім таким же працьовником нового часопи-

су був Вол. Барвинський. Його, разом з гімназійним професором Д.Гладилевичем, заходами у грудні 1879 р. було скликано в цій справі довірочну нараду. Відбулася вона під проводом Ю.Романчука при участи 36 осіб. По обговоренню засад та матеріяльного забезпечення на цій нараді ухвалено було приступити до видання політичного органу. Мала це бути газета, фінансово забезпечена шляхом громадської складки. Названо було її - "Ділом", що мало означати противенство "Слову" /тобто: не словом, а ділом до ліпшого в народі/. Перше число "Діла" появилося 14 січня /за ст.ст.1.січня/ 1880 р. за фактичної редакції Вол. Барвинського. З тактичних міркувань, протягом перших двох років підписував М.Косак - особа політично не чинна, як видавець, і М.Желіховський, як редактор. Лише з третього річника починає підписувати В.Барвинський. Після його смерти /1883 р./ на редактора "Діла" покликано було Ант.Горбачеського, адвокат. кандидата, але фактичне редагування перейшло до рук першого співробітника. Ів. Белея. Від р.1888 почав він уже й підписувати як видавець і редактор. За його редакції виходило "Діло" аж до 1902 р. Поклав він великі заслуги для його утримання й розвитку в найтяжчих часах.

На початку виходило "Діло" двічі на тиждень /1880-82/, потім тричи /1883 -1887/ і зрештою з р.1888 заслугою Дам.Гладиловича, довголітнього адміністратора часопису, стає "Діло" щоденним органом української політичної думки.

З метою притягнути в коло своїх читачів найширші верстви суспільства "Діло" зразу стає на ґрунт компромісу в правопису й мові. Правопис було прийнято етимологічний /замість фонетичного, що вже набував своїх прав/. В мові - ухилення в бік "язичія". Уникаючи при тому будьякої полеміки з москвофільсько-староруським табором, "Діло" мало на оці тих, що, не будучи формально в його рядах, ставилися ще із застереженням до національного українського напряму, були перейнятими місцевими інтересами і байдужістю до громадського життя, а тим більш до ідеї соборного українства. Це в свою чергу диктувало характер і напрямок часопису протягом перших років, робило його більш місцевим, галицьким органом. Своїм змістом звертається "Діло" головним чином до місцевої інтеліґенції й духовенства, стаючи в захист його інтересів, і лише до певної міри відгукується на життя і потреби інших верств суспільства. Та вже з третього річника характер часопису поволі починає мінятися. Починається поступовий відхід від компромісу в напрямі виразнішого оформлення свого національного українського становища. Ряди співробітників поширюються. В правопису переходить до фонетичного /1902/. Початки всього цього вяжуться з голосним процесом, відомим під іменем процесу Ольги Грабар /1882/, з якого галицьке т.зв.москво - фільство вийшло морально й політично розбитим. Саме в цей час виступило "Діло" устами В.Барвинського з дотеперішньої резерви і, хоч ще повздержано, все ж напятнувало москвофільство, як патологічне явище в українському суспільстві. Правда, по цьому боротьба з цим явищем на сторінках "Діла" на деякий час знову затихає, щоб розгорнутися в пізніших роках.

Серед співробітників "Діла" протягом двадцяти перших років бачимо чимало імен, що визначилися чи то як громадські та політичні діячі, чи як письменники, наукові сили, тощо. Були тут, помимо В.Барвинського, такі імена, як представник консервативної клерикальної політики Ст.Качала з його програмовими провідними статтями в перших роках, Юліяна Романчука - пізніше члена Ради Державної у Відні, та посла до краєвого сойму, А Вахнянина - першого голову "Просвіти", поета К. Устіяновича, Вас. Щурата, що став пізніш визначним українським ученим, письменника О.Маковея, тут же Вол. Навроцький, Вяч. Будзиновський, Ол. Борковський, спритний журналіст Яр.Веселовський та багато інших. З четвертого річника на сторінках "Діла" починають здибатися імена декого зі східньо-українських земель, як О.Конисього, І.Нечуя-Левицького та ін. Між іншим тут же в перших роках було опубліковано у відділі красного письменства твір Мих. Грушевського п.н. "Бель-аль-Джугур", підписаний прибраним іменем Мих.Заволоки. По смерти В.Барвинського редакція "Діла" пережила протягом першого десятиліття кілька небезпек. Першою з них була спроба митр.С.Сембратовича, що р. 1885 заснував було при допомозі польських політиків часопис "Мир" з виразною тенденцією скерованою на знищення "Діла" та розбиття народнього напряму. Зма-

гання до розкладу народовецького напряму поставили перед ним справу переведення громадсько-політичної організації, наслідком чого було створення Народньої Ради. Також притягнення ширших кол суспільства і зокрема радикальної молоді до співробітництва. Все це спричинилося було до того, що "Діло" вийшло переможцем. Прийшли нові люди, а серед них такі, як І.Франко та ін. Принесли вони з собою нове життя і молодечий запал та більший запас ідей. На місцях в Краю відгукнулися живі сили. До редакції попливли цікаві кореспонденції. Цілий характер часопису почав набирати ознак поважного політичного органу. Проте не надовго. Незабаром поміж проводом "Діла" і поступовим радикальним напрямком зайшли знову тертя. Особливо виявилися вони підчас нової угодової політики, що прибрала назви - "нова ера" і не могла оминути сторінок "Діла".

59. Перед "новою ерою".

В українській журналістиці "нова ера" мала певний підготовчий період. Бяжеться він з приїздом до Галичини 1882 р. П.Куліша з думкою примирення українців з поляками. Органом цієї акції мав стати часопис "Хутір" за редакцією Ів.Ом.Левицького. Не знайшовши серед українського суспільства відгуку, виїхав Куліш до Відня, де змінив орієнтацію в протилежному напрямі. Але кинута думка залишилася жити й промощувати собі стежку. У другій половині 80-х р.р., у звязку з Бисмарковою концепцією створення Київського королівства, набирає вона деяких конкретних форм. Концепція ця ховала в собі змагання до витиснення із східньої Прусії та Познанщини польської шляхти, вказавши їй компенсації в формі можливої колонізації нових українських земель, що перебували під Росією. Певна частина польської шляхти дійсно звернула було свої очі на Україну. Через місцевих своїх представників почала було в Києві спроби порозуміння з українським суспільством на протимосковському ґрунті. Більша частина українців, однак, від порозуміння ухилилася. Пішла на нього лише група на чолі з О.Кониським, що задивлялася на згадану концепцію, як на серьозний факт, що обіцяв визволення з-під російського панування. Які були конкретні пляни поляків і до чого переговори дійшли тяжко сказати. Але наслідки їх відгукнулися вже в Галичині, відбившись тут і в українській журналістиці.

60. Відновлення "Правди".
Її характер. Значення.

У червні 1888 р. до Галичини приїхав О.Кониський. Ще перед Львовом у Тарнополі порозумівся він з Ол.Барвинським в справі видання літературно-політичного часопису. Будучи у Львові, він почав підшукувати для нього співробітників. Між іншим звернувся й до М.Драгоманова, якого повідомляв, що з І вересня у Львові має почати видання місячника політики, письменства, історії й сучасного громадського життя та просив його написати для першого числа програмову статтю, тему якої формулював, як "політичну програму України-Руси в її етнографічних межах". Запросив до співробітництва також Ів. Франка та М.Павлика, а також Є.Олесницького, щоб дав для редакції своє імя. Не будучи поінформовані про глибше заховані тенденції ініціяторів, згадані особи, як і інші, приступили до співробітництва. У першому числі часопису, який було названо "Правдою", що мала бути відновленням попередньої "Правди"і проти чого запротестував було на сторінках "Зорі" її редактор О.Борковський, появилася написана М.Драгомановим програмова стаття. Але опубліковано її було без підпису автора і з деякими змінами. Це викликало з боку М.Драгоманова гострий протест, а поїтм і відхід від часопису. У цьому ж числі зявилася й праця І.Франка. Оцінку програмової статті та писань Франка дав в одному з чисел згаданої "Зорі" Ол.Борковський. "Вступне слово від видавництва - писав він - визначається ясним поглядом на наше положення і розумними гадками про дороги, якими нам добиватися ліпшої долі. Неменш хороша, а заразом повчаюча є стаття Ів. Франка - "Політичний огляд". У літературній частині замітка і цінна розвідка І.Франка про "Молодий вік О.Федьковича" - з правдивою нетерпеливістю приходиться ждати її кінця".

Та незабаром характер і зміст часопису виразно почав відходити від спо-

віщеного програму. Це викликало застереження та дальший відхід співробітників поступово-радикального напряму. По відїзді Конисього до Киева, ведення "Правди" перебрав на себе О.Барвинський, хоч підписували протягом часу її виходу помимо Ѳ. Олесницького, що зрікся після першого річника, ще Ів.Стронський, Павло Кірчів та Ант. Березницький. Зміст складався, помимо вступних статей на біжучі теми національно-політичного та соціяльно-економічного характеру, з таких відділів: а/ красне письменство, б/ літературні, історичні та етнографічні розвідки, в/ розвідки з поля політики, економіки, статистики й суспільство знавства, г/ спомини; д/ критичні та бібліографічні замітки й огляди; е/ огляди сучасного політичного життя та є/ вісті з українських земель.

Серед співробітників, помимо місцевих сил, бачимо переважно сили із східніх українських земель, а то головно у відділах красного письменства, літературних, історичних та етнографічних розвідок та в дописах /Вісті/. Зустрічаємо тут помимо О.Конисього, такі імена, як П.Мирний, В.Самійленко /В.Сивенький/, С.Шелухин /С.Павленко/, Б.Гринченко /В.Чайченко/, П.Куліш, А.Кримський, Дніпрова Чайка, Л.Старицька, Осип Барвинський та ін. Серед праць на теми літературно-історичні - цінні праці з історії українського письменства. У відділі економічному праці С.Жука /Цукровий промисел на Україні","Колонізація України від половини XIII до половини XУ стол. та ін./. Тут же цікаві етнографічні студії Н.Колцуняка, І.Нечуя-Левицького та ін. Серед споминів - про Ф. Заревича,Ю.Лавровського, тощо. Чимало цікавого матеріялу у відділі критики та бібліографії, серед якого між іншим звертає увагу своїм тенденційним і необективним змістом стаття про Австро-руські спомини М.Драгоманова.

Цілий характер часопису в публіцістичній частині визначився двома рисами: гострою критикою російських порядків супроти українських інтересів і толерування /коли не сказати - залицяння/ та промовчування польського становища супроти тих же інтересів.

Але,не зважаючи на всі ці ухилення чи хиби, з історичного погляду на ті часи українського відродження не можна відмовити "Правді" того значення, що характеризується дальшим кроком в напрямі обєднання українського руху на всеукраїнському національно-культурному ґрунті.

Політична диференціяція українського суспільства 1890-х років і українська журналістика.

Тим часом в українському суспільстві відбувається дифсренціяція політичної думки, що виливається в першу чергу в оформлення соціялістично-радикальної течії в Українську Радикальну Партію /1890/ з її органами преси. Займають вони в історії української журналістики своє окреме визначне місце.

Пізніш /1896/ народжується Українська Соціяль-Демократична Партія на чолі з М. Ганкевичем і зо своїм органом п.н. "Robitnyk ".

Тоді ж /1896/ оформлюється клерикальна течія в "Католицький Руско-Народній Союз" на чолі з Ол.Барвинським і своїм щоденним органом п.н. "Руслан", який побіч з політичним змістом дає чимало місця на своїх сторінках матеріялам літературного й наукового характеру.

А поруч продовжує виходити, ба навіть зміцнюється й "Діло", чому сприяє дальше оформлення і зміцнення скупчених навколо нього політичних сил в Українську Національно-Демократичну Партію на чолі з Кліяном Романчуком /1899-900/. Переживши всі ці роки з їх часом небезпек, часом непевність, доходить воно разом з усією українською пресою, до світової війни. По перерві в часи лихоліття відновлює "Діло" своє служення інтересам української журналістики, а тим і суспільним, національним, політичним інтересам українського народу.

"Зоря". Її характер. Зміст. Співробітники. Василь Лукич, як редактор. Значення "Зорі".

Майже одночасно з "Ділом" і "Батьківщиною"

/1880/ старанням Ом.Партицького у Львові почав виходити літературно-науковий часопис п.н. "Зоря". Зразу стає вона на той самий ґрунт компромісу, як то було на початках і з "Ділом". Навіть більш. У перших роках доходить навіть до співробітництва в ній таких представників москвофільства, як Ор.Авдикович, І.Гушалевич та ін. Але вже з 1883 р. до "Зорі" приходять поступовіші сили на чолі з Ів. Франком. Тоді ж із-за Збруча відгукується Олена Пчілка, а за нею в наступному році - Леся Українка, Б.Грінченко /В.Чайченко, Перекотиполе/, О. Кониський. Пізніше - В.Самійленко, К. Арабажин /К. Не-я/, а з наукових сил Ор.Левицький. На прикінці 1885 р. "Зоря" переходить на власність товариства ім.Шевченка. Редакторами в цей час були Ом.Калитовський, а потім Ол.Борковський. фактично ж редакцію провадив Ів. Франко. Його старанням навязуються тісніші й ширші звязки з літературними силами східньо-українських земель. Поруч з західньо-українськими письменниками наповнюється "Зоря" цінними творами українських письменників із-за Збруча. Тут же з'являється нарис історії української літератури.Ом.Огоновського. Зміст чим далі, тим більш починає визначатися багатством і різноманітністю. Але стається так, що під натиском народовецької опінії Ів.Франка, як виразного представника соціялістичної течії, усувають з від редакції. Старша громада якийсь час пробує вести часопис сама. І хоч лінія зазначена перед тим продовжується, все ж незабаром виявляються вже істотні хиби в редакції. Це викликає думку про необхідність реформи. Реформа ця наступила з приходом до редакції /1890/ Володимира Левицького - Василя Лукича, як він в літературі себе називав. Був він представником молодшого покоління, радикальний в національних поглядах, рішучий прихильник духового поєднання українського народу на всіх його землях. Дуже добре обізнаний з редакторською технікою, він всю свою енергію й знання протягом шости років присвятив "Зорі", зробивши її дійсно цінним і цікавим органом всеукраїнства. За його редагування пробила "Зоря" той мур, що ділив життя західніх земель від земель східньо-українських. Перекинулася вона до найдальших закутків українських земель під Росією, де здобула собі глибоку симпатію. Побачивши це, що конкретно вилилося в поважному зрості передплатників, російський уряд заборонив її доступ. Та звязок, зроблений нею, порвати йому вже не пощастило. Протягом наступних років ставав цей звязок все більш органічним, а тим самим і міцнішим. А коли з роком 1897 вже знов за редакції Ол.Борковського видання "Зорі" було припинено, її гідним спадкоємцем став новий часопис соборної України, що почав виходити у Львові з р. 1898 п.н. "Літературно-Науковий Вістник".

"Літературно-Науковий Вістник".
Зміст. Його значення. Роля М.
Грушевського.

Як саме народження, так і цілий час існування "Літературно-Наукового Вістника" міцно вяжеться з іменем проф. Михайл Грушевського. Ставши на чолі видавництва - органу, він зробив з нього часопис, що займав одно з найповажніших місць в історії розвитку української суспільно-національної думки. Завдяки невтомній праці, незвичайним організаційним здібностям, завдяки широкому світогляду, опертому на ґрунт історичної науки й всебічного знання, пощастило.М. Грушевському зробити з Літературно-Наукового Вістника один з поважніших органів української журналістики, що звернув на себе увагу ширшого культурного світу.

Почав виходити "Літературно-Науковий Вістник" у Львові 1898 р. місячними книжками в формі товстого журналу за редакцією Мих.Грушевського й при найближчій редакційній співпраці Ів. Франка, О.Маковея та Ол.Борковського, а з другого річника - В. Гнатюка та Ів. Франка. З р. 1911 видання журналу було перенесено до Києва, де він і виходив до світової війни під проводом М.Грушевського та при найближчій участі тих сил, імена яких вже не сходять з того часу зі сторінок української культури. Досить назвати тут хочби такі з них, як В.Винниченко, О.Олесь, О.Кобилянська, Л.Старицька-Черняхівська, М.Євшан та інші. Серед співробітників, твори яких постійно містилися на сторінках ЛНВ, помимо вже названих, треба згадати ще таких, як М.Коцюбинський, М.Рильський,

В.Стефаник, Марко Черемшина, Н.Кобринська, Б.Лепкий, А.Кримський, Л.Українка, М.Вороний, Гр.Чупринка, П.Стах /С.Черкасенко/, М.Шаповал, М.Лозинський, М.Залізняк, М.Яцків, Є.Олесницький, М.Порш, В.Садовський та інші.

Цілий зміст часопису можна поділити на такі відділи: літературний, публіцистичний, науковий, хроніки, оглядів, бібліографії, тощо.

У відділі літературному поруч творів красного письменства, що зайняли визначне місце в історії української літератури, на сторінках журналу знаходило місце чимало різного роду літературних замітох /М.Єшан, М.Шаповал та ін./, літературних оглядів, праць на теми українського письменства /О.Грушевський, І.Стешенко, С.Єфремів, В.Панейко та інші/. Тут же огляди чужоземної літератури /С.Русова/. Зрештою, помимо оригінальних творів українських письменників на сторінках ЛНВ давалися переклади ліпших творів найвизначніших світових авторів.

Не менш багатим був відділ публіцистичний, в якому було вміщено чимало цінних праць з різних галузів біжучого життя. Безперечно, чільне місце тут належить М.Грушевському, що своїми працями талановито скеровував думку українського суспільства, організовував її в єдине ціле, зцементовував для боротьби за національні інтереси. Спиняючись, наприклад, на одному з найболючших фактів - територіяльному поділі - підносить він і обґрунтовує думку національної єдности, кажучи: "треба розвивати в них / в усіх частинах української території/ почуття єдности, солідарности, близькости, а не роздмухувати різниці, які їх ділять" Звідці його всеукраїнство, підтримуване таким яскравим закликом Ів. Франка до молоді: "Ми мусимо навчитися чути себе Українцями - не галицькими, не буковинськими Українцями, а Українцями без офіціяльних кордонів... Ми повинні - всі без виємка - поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, в її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, льокальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його"... В цьому вбачав він силу народу і його змагань. Тому не дивні його гарячі слова осуду всяких спроб шукання допомоги в когось. Оцінку таких спроб дає він на сторінках ЛНВ й відносно "українсько-польського братання"[x]. Тут же бачимо цілу низку інших його статей, розвідок тощо, повних глибокого аналізу українського культурного життя /"Стара Русь","За останніх десятиліть", тощо/. Знаходить собі місце тут і огляди сучасного робітничого й соціялістичного руху та зв'язків його з українськими справами, що провадить їх М.Лозинський /Польські і російські соціялісти про українську справу","Національна боротьба серед австрійської с.-д.","З сучасного робітничого руху" та ін./. Чимало праць та оглядів дають сторінки ЛНВ на теми економічного характеру - як наприклад, М. Порша /Економічні відносини України до інших районів на робітничому ринку", "Державний бюджет Росії", тощо/, І. Чопівського /"З сучасної промисловости"/, М.Залізняка /"Сучасна велика індустрія і її значіння"/, Матвієва /"З економічного життя рос. України"/, М.Стасюка, В.Садовського, огляди М.Гехтера та ін.

Науковому та загально-культурному життю присвячено низку статей В.Дорошенка, І. Кревицького /видавництво, преса, тощо/ та ін. Зрештою, протягом низки років містить Літературно-Науковий Вістник широкі й цінні своїм інформативним змістом огляди українського життя С. Черкасенка.

Все це творить той ґрунт, на якому виховуються українські визвольні сили. Зростає ідея національної єдности. Ширіться національний і суспільний світогляд. Зміцнюються сили змагання, непохитну основу для чого кладе Михайло Грушевський іншим, на цей раз вже суто науковим виданням, яким стають за його редакції "Записки Наукового Товариства ім. Шевченка".

---

x/ "Руссько-польська згода: українсько-польське братання".

Запити до пятої лекції:

1. Які знаєте органи української національної преси 1860-х років на західньо-українських землях ?
2. Схарактеризуйте "Правду" першого періоду та вкажіть, що є спільного між нею і "Правдою" т.зв. відновленою ?
3. Який знаєте перший український селянський часопис на західньо-українських землях та в чому полягала причина його популярности серед українського селянства?
4. Як виникло "Діло" і хто був його основоположником ?
5. Яке значення мав часопис "Зоря", хто його видавав і хто був його редактором ?
6. Схарактеризуйте "Літературно-Науковий Вістник".
7. Яка була роля М.Грушевського в періодичних виданнях Наукового Товариства ім. Шевченка ?.

Л е к ц і я ш о с т а.

63. Напередодні народження української соціялістичної преси.
Роля М.Драгоманова.

"Рідко серед котрої нації найдеться такий всесторонній діяч, як Михайло Драгоманів серед нашої". Так промовила устами Вас.Стефаника українська молодь у Кракові за рік по смерті Драгоманова /1896/. Поруч з його заслугами в національно-політичному і культурному житті українського народу - підкреслено було тоді також ще й те, що Драгоманів,"як один з найбільших европейських публіцистів, змусив Европу пізнати Русь-Україну".

Як публіцистові, Драгоманову, не могло бути байдужим становище української преси, української журналістики. Виїхавши за кордон 1875 р., він звертає на цю галузь діяльности чи не найголовнішу увагу. Входить в ближчі взаємини зо всією українською пресою, що виходила в той час на галицько-українських землях. Але як її національно-політична позиція, так і внутрішня її організація його не задовольняють.

Був це час, коли на східніх українських землях українство набирало опортуністичного і суто культурницького характеру, а на західніх - з одного боку, розцвітало буйним цвітом рутенство й москвофільство, а - з другого, консерватизм та нахил до угодовства.

В цих умовах та течія, на чолі якої стає Мих.Драгоманів, стає чимсь зовсім новим. Цю течію можна б було назвати течією політичного українства. Вона знайшла свій вираз в тезах, поставлених М.Драгомановим для її журналістичної діяльности. Висловлено було їх в конспекті до одного з передбачених часописів /"Поступ"/. Як спеціяльні завдання для тогочасної української журналістики, вони намічали:

1. Оборону національности та її волі й збудження потреби національної єдности в усіх ділянках нашої країни;
2. Вишукання в минулому і теперішньому ознак національної сили, змагання до волі й самостійности, організуючих інституцій і т.п., вишукання найпрактичніших способів до осягнення повищої цілі;
3. Наповнення рямок національности здобутками всесвітньої культури в громадському житті, письменстві й мистецтві.

Щодо внутрішньої організації журналістичної праці, зокрема редакторської, М.Драгоманів визначив своє становище в одному з листів до Ів.Франка такими словами:

"Не заражайтесь двома редакторськими хоробами: а/ вважати публіку за дуже дурнішу писателів, думаючи, що,мовляв, того й того публіка не розбере, тим не зацікавиться і т.п. Давайте усяку суріозну справу публіці, розказуйте просто, але суріозно, і публіка розбере; б/ не вважайте сотрудників дурнішими себе: підберіть людей по власному вибору, змовтесь з ними в основнішому,- а далі дайте їм волю робити,- а особливо не відкладайте розмови про справи пекучі до того часу, коли самі зберетесь поговорити може й ліпше, ніж готовий сотрудник в готовій статті... паче всього не політикуйте! поставте minimum принципів та держіться його... починайте зразу з ясного напрямку. Можете не писати осібної програми, але робіть так, щоб в кожній статті чулось, що в Вас вона есть, і принципи й система проводу їх"....

Виходячи з соціяльної структури українського народу на всіх заселених ним землях, Драгоманів кладе ці засади національного визволення й організаційної праці української журналістики в основу цілої діяльности, де національно-культурний момент нерозривно зв'язує з моментом соціяльним на ґрунті політичної самоорганізації. Були це засади, до яких сучасне українське суспільство не було ще підготовлене. В українській пресі не могли вони знайти належного відгуку, а тим більш місця для їх розгорнення. Тому перед Драгомановим ставала справа організації,- як він казав - своєї преси однодумців. А доки її не було, почав він промовляти до молоді на сторінках львівського "Друга", що в той час мав ще москвофільське забарвлення. Серед статей, опублікованих на сторінках цього часопису, була м. ін. і стаття п.н. "Опізнаймося", для якої перед тим не знайшлося місця в "Правді". Була це стаття, в якій М. Драгоманів виразно зформулював своє національно-державне становище. Вказав він тут на дві дороги визволення, а саме - або прямо вирватися з-під держави російської, також австрійської й угорської, "і я нічого не скажу - писав він - проти тих, хто не язиком і не в чотирьох стінах, а ділом почне до того йти", або користуватися всяким ненаресиваним ступнем тих держав і тих громад, з котрими наш народ зв'язаний, особливо всякими інституціями і напрямками демократичними.

Наслідки писання М. Драгоманова в "Друзі" не забарилися виявитися. Вже по році москвофіли втратили майже всю молодь. А серед неї були й Ів. Франко та М. Павлик.

64. Перший український соціялістичний часопис на зах.-укр.землях -"Громадський Друг". Його спадкоємці: збірники "Дзвін" і "Молот".

При їх активній участі і їх заходами народжується перший укра'ін. соціялістичний часопис, яким стає літературний і політичний місячник п.н. "Громадський Друг". Цю назву часопису запропонував сам М.Драгоманів. Він же організував для нього й ту фінансову базу, що дала змогу розпочати видання /з фінансовою допомогою цьому часописові прийшли: Київська Громада, Олена Пчілка, українці з Одеси, сам М.Драгоманів та ін./. Приступаючи до видання, Ів.Франко й М. Павлик поставили собі метою організувати часопис типу грубого журналу в 5-6 аркушів друку.

"Громадського Друга" вийшло всього два числа: перше - I3.IУ.I878. в кількості 600 прим. розміром 6 аркушів друку, друге - II.У.т.р. в 5,6 друкованих аркушів. Серед співробітників були" М.Драгоманів, що давав дрібніші речі й переважно під різними криптонімами, О.Косач, Свг.Борисів, Хв. Вовк, Ф.Василевський /Софрон Круть/, що був в цей час добровольцем у Сербії і дав, крім дрібніших заміток про балканські справи, ширшу працю про себрське повстання, О.Терлецький, Ів.Франко, що тут опублікував помимо поезій ще " Boa Constrictor ", М. Павлик, що містив свої белетристично-публіцистичні твори / Ребенщукова Тетяна, тощо/. Тут же чимало було подано

матеріялів з українського життя під Росією, статті Є.Борисова та кількох авторів, що заховалися за ініціялами, та переклади праць Шафле про соціялізм, Лянґе про робітниче питання, Еміля Золя, тощо.

"Громадський Друг" знайшов собі серед молоді багато читачів і прихильників. "Молодь горнеться - писав Франко до Драгоманова - читає, подає з рук до рук"... Проте справа з передплатою стояла не так добре. По виході першого числа було всього 12 передплатників. Не ліпше й по виході другого - 15, що заплатили передплату. Обидва числа,крім того, підпали конфіскаті: перше частково, друге в цілості " з приводу каригідного соціялістичного змісту", як то було сказано в акті обжалування проти М.Павлика, якого як відповідального редактора було потягнено до судової відповідальности та засуджено на 6 місяців гострого арешту.

В наслідок цього стало питання про перетворення часопису на двомісячні збірники. Ця форма збірників позбавляла журнал від безпосередньої цензури по виході, а крім того давала можливість використовувати час між виходом двох збірників як для турбот щодо поширення в публіці видання, так /при потребі/ й для переховання виданих зошитів від конфіскати. Першим збірником був "Дзвін", що вийшов замісць ч.ч. 3 і 4 "Громадського Друга", другим - "Молот", що вийшов замісць ч.ч.5-7. Тут було позакінчувано розпочаті вже друком матеріяли та опубліковано чимало нових. Серед останніх - твори І.Франка /"Каменярі"/, St.- Старицького /"До молодіжі"/. Тут же популярний виклад соціялістичних думок Ів. Франка - "Моя зустріч з Олексом", його ж "Критичні письма о галицькій інтеліґенції", багатий відділ "Вісти з України", низка цінних розвідок та статей про соціяльно-економічне положення українського робітництва та селянства. На "Молоті" видання цих збірок припинилося.

Натомісць гурток студенської молоді, що купчилася навколо згаданих видань на чолі з І. Франком задумав був видавати двотижневик п.н. "Нова Основа". Однак до реалізації не прийшло. На перешкоді стало дві причини. Перша була відсутність відповідної особи, що взяла б на себе функцію відповідального редактора, звязану не лише з неприємностями поліційного характеру, але й неприязню з боку старшого громадянства, що неприхильно ставилось до подібних видань. А серед самих ініціяторів не було ще нікого, хто б міг з огляду на вік /24 р./ цю функцію перебрати на себе офіційно. Другою причиною було появлення часопису "Батьківщина", що зменшило зацікавлення запроєктованим часописом на місцях.

65. "Г р о м а д а". Її завдання. Участь М. Драгоманова. С. Подолінський та перехід "Громади" на періодичне видання. Відгуки та їх наслідки

Рівночасно з тількищо згаданими спробами, стараннями Драгоманова й при безпосередній підтримці київської та одеської громад приступлено було в Женеві до видання неперіодичного збірника п.н."Громада",що ставила своїм завданням: І."... списувати життя українських людей в Росії й Австро-Угорщині, теперішнє й минуще, а найбільше життя чорноробів, мужиків - в котрих вся сила України тепер і на предки...", 2. "... передавати українським громадам здобутки всесвітньої науки й праці громадської"... і 3. "... списувати подібно українському життя найближчих до українців сусідів найподібніших їм долею"....

Вийшло пять збірників, на сторінках яких було опубліковано низку цінних програмових, публіцістичних та інформативних праць, з яких в першу чергу звертає на себе увагу "Попереднє слово до "Громади"". Це є докладний критичний огляд сучасного становища українського народу та основні засади його визвольних змагань, що пізніше в програмі до періодичного видання "Громади" було зформульовано, як домагання "повної самостійности для вільної спілки громад на всій Україні", розуміючи під тим всі землі, заселені українським народом. З інших праць у збірнику "Громада" появилися такі, як "Україна і центри" М.Драгоманова, "Шевченко, українофіли й соціялізм" та "На-

родні школи на Україні" його ж,і низка інших інформаційно-публіцистичних статей, що визначаються гострою критикою сучасних умов, в яких перебував український нарід, з накресленням напрямних його визвольних змагань. Тут же праці В.Навроцького, Хв. Вовка та інших.

По четвертій книжці "Громада" стає періодичним виданням /двомісячником/ за редакцією М.Драгоманова, М.Павлика та С.Подолінського. Головним ініціятором переводу "Громади" на періодичне видання був С.Подолінський. Син багатого поміщика на Чернігівщині був він учнем українського економіста соціяліста М.Зібера. Під його впливом та під впливом В.Антоновича й О. Русова зробився він свідомим українським соціялістом, відданим визвольній ідеї українського селянства й робітництва. Виїхавши за кордон, стає він близько до М.Драгоманова й до "Громади". Бере на себе фінансування її, переводячи її на періодичне видання. Таким чином з початку 1881 р. появляється перше число "Громади", як журналу з програмою, що її підписали М.Драгоманів, М.Павлик і С. Подолінський. Обіймала ця програма справи політичні, господарські та освітні. В справах політичних, як було вже згадано, ставилося змагання за самостійність для вільної спілки на всіх українських землях. В господарських справах програма звертала увагу на кооперацію. В освіті на передне місце висувалося позитивну науку про питання природничі й господарські. Однак розвинути це видання не пощастило. Вийшло всього два числа. З праць, що вони принесли, в першу чергу треба згадати праці С. Подолінського та М. Драгоманова. Були це такі, як "Громадівство і теорія Дарвіна" С. Подолінського та його статті про соціялістичний рух в Англії й перегляд соціялістичного /громадівського/ руху в західній Европі. М.Драгоманів опублікував тут: "Полякам громадівцям в Росії", "Наука з попередніх оповідань" /про життя на галицько-українських землях та український соціялістичний рух на них/, "Мужицькі бунти й письменні бунтарі", тощо. Остання праця, що принесла чимало гострої критики російських революціонерів за їх централізм та соціялістичне неуцтво, викликало проти М. Драгоманова вибух гніву з боку представників російських революційних кол.

Але не лише серед російських революціонерів викликала "Громада" гнів. Був він і серед найреакційніших російських кол, зокрема серед російської преси на чолі з "Киевлянином" і його патроном, київським генерал-губернатором Чертковим. Завязту кампанію проти "злочинної" роботи женевського гуртка /М.Драгоманів, С.Подолінський, Хв.Вовк та ін./ розпочато було "Киевлянином" з кінцем 1880 р. З переходом "Громади" на періодичне видання та опублікуванням її програми виступи "Киевлянина" скеровано також персонально і проти С. Подолінського. На його сторінках почали зявлятися відверті заклики до батьків Подолінського вжити заходи супроти роботи й поведінки свого сина за кордоном. Акція ця мала бажані для Черткова, "Киевлянина" і інших наслідки. С.Подолінський опинився в тяжкому матеріяльному й моральному стані, що в свою чергу відбилося й на його здоровлі, що привело до передчасної смерти.

"Громада", як періодичне видання, перестала виходити. Було після того ще видано одну книжку збірника /пяту/, на якій було це видання припинено остаточно. Українське суспільство не підтримало цього видання. Засади, що їх висунула "Громада", були не до прийняття ширшим його колам і то з тієї причини, що ґрунтувалися вони на соціялістичних ідеях національного визволення, які на сторінках "Громади" характеризувалися такими основними рисами: нерозривність національного й соціяльного моментів в українському русі, розуміння українства, як національно-політичного руху в противагу виключному культурництву, радикалізм і послідовний демократизм національної політики і, зрештою, практичне всеукраїнство, оперте не на словах і побажаннях, а на ділі.

66. "Світ", як спадкоємець "Громадського Друга". Характер його. Становище народовців. Упадок "Світа". Перерва. Нові спроби.

Тоді ж, коли женевська "Громада" почала виходити, як періодичний орган, у Львові Ів. Франко з І. Белеєм /к.співробітник "Друга", а пізніше редактор "Діла"/ та деким із інших, молодших /Даниловичем, Олеським/ приступили до видання ілюстрованого літературно-політичного часопису п.н. "Світ". Мав він бути часописом, що продовжував би курс "Громадського Друга". Перше число його появилося 10 лютого 1881 р. Був він фактично більш соціялістичним часописом, ніж "Громадський Друг", але той його був спокійніший і умірковаміший. Та найголовнішою його прикметою було те, що на його сторінках вперше на ґрунті поступових соціялістичних ідей зустрілись представники західніх та східніх українських земель і української еміґрації. Були тут з одного боку, І. Франко, І. Белей, О.Терлецький, В. Коцовський, з другого - Чайченко /Б.Грінченко/, Лиманський, Нечуй-Левіцький, М.Лисенко, О. Кониський, Євг.Борисів, зрештою, М.Драгоманів, Хв. Вовк та ін.

На сторінках цього часопису вперше розпочато було друком повість Ів. Франка "Борислав сміється". Із статей на теми науково-публіцистичного характеру звертає увагу тут його ж "Мисли о еволюції в історії людскости", де він, розкриваючи свій суспільний світогляд, хоче зазирнути в майбутнє, кажучи, що "коли відпадуть привілеї капіталу" та коли "остануться на світі тільки люди, робучі люди" і коли "ні пониження, ні повищення не буде - робуча спілка між людьми дійде до досконалости, нам тепер незвісної степені". Не меншої уваги тут заслуговує й друга його стаття, що має характер статистичної студії -"Промислові робітники в Східній Галичині в р. 1870", де числово відкриває зріст капіталізму й визиску робітництва. На подібну ж тему тут було опубліковано й працю О.Терлецького - "Робітницька плата й рух робітницький в Австрії в послідніх часах". Цінним вкладом треба рахувати автобіографію І.Нечуя-Левіцького, М.Лисенка, О.Кониського, працю М. Драгоманова про Костомарова та ін. В цілому, як на ті часи, хотів "Світ" бути свіжим і різноманітним, зачіпаючи важніші питання життя. Все це дало підставу О. Борковському дати йому на сторінках "Зорі" таку оцінку: "На місце "Правди" виходить тепер "Світ" - газета вправді більше "радикальна", але безперечно з великим талантом редаґована".

Поза цією оцінкою українське суспільство зустріло появлення "Світа" неприхильно. Не кажучи вже про москвофілів, що обливали його болотом в "Московских Ведомостях" та денунціювали його співробітників з-під Росії в приватніх листах, більш ніж із застереженням поставилися й народовецькі кола, згуртовані головно біля "Діла", іронізуючи над "землетрусцями", як називали вони співробітників "Світу". Причиною, з одного боку, була соціялістична ідеологія часопису, а з другого - вживання ним фонетичного правопису, що вважалося революційним актом.

Про останню причину згадує між іншим П.Куліш в листі до К. Сушкевича, в якому звертається до нього як до голови Товариства ім.Шевченка вплинути на це Товариство, "щоб воно, навіть само позичаючи для себе грошей, уділяло з них на підмогу "Світові" не менше 60 ґульденів що-місяця... Бо коли б - писав він - найкраща книга не появилась на світі, це не така була б шкода, як упадок періодичного видання. Так як у Галичині цураться фонетики, так само цураться у нас /тобто на східньо-українських землях/ етимології в правописі".

Поклик Куліша не мав реальних наслідків, а недостатня кількість передплатників, що ледве доходила до 150, вдержати часопис не могла. На прикінці 1882 р. на числі 20. видання його примушено було припинитися.

Настала перерва. Представники радикальної течії пішли було до співпраці в народовецькій пресі. Проте не завжди давалося це легко, а іноді кінчалося навіть прикрими наслідками. До цього саме часу належить, наприклад, відмова у співробітництві в "Ділі" І. Франкові з історичною фразою, кинено

йому на прощання: "Йди і не признавайся, що ти Русин"...; відібрання від Павлика додатку до "Діла" - "Бібліотеки найзнаменитіших повістей", тощо.

Відновлення своєї преси для радикалів ставало ділом "животрепещущим", як висловлювався Павлик..Наслідком цього виникають проекти видання цієї преси. Вже в р. 1883 розробляє один із цих проектів студент віденського університету В. Полянський. Мав це бути літературно-науковий журнал при найближчій участі: І. Франка, О.Терлецького, В. Коцовського, Н. Кобринської та ін. Зі східніх земель розраховували на О.Пчілку, тощо. Через брак коштів, що їх не пощастило, як то сподівалися організатори, дістати в потрібній кількості, залишився цей проект нездійсненим. Не пощастило здійснити й пізніші проекти:"Нова Наука", "Прапор", "Поступ".

67. "Товариш". Його характер. Зміст. Співробітники. Відношення до нього радикальної молоді. Занепад.

Щойно в середині 1888 р./10.липня/ появляється у Львові перше число органу університетської молоді радикального напрямку п.н. "Товариш". Був це літературно-науковий журнал, що, стоячи на широ-національному ґрунті, клав своїм завданням давати, поруч з красним письменством, праці історично-політичного та теоретичного характеру. Ґрунтуючись на сучасних европейських методах науки - хотів він критично відноситися до проявів українського життя, до всього, що появлялося в ньому в сфері духового розвою, що мусило б творити основу і для практичної політичної діяльности. На фактичного редактора "Товариша" було запрошено І.Франка, що вмістив на його сторінках своє оповідання - "Домашній промисел" - оперте на фактах українського виробництва. Серед співробітників були - О.Маковей /поезії/, М.Драгоманів, що опубліковав тут гостро-критичну статтю п.н. "Науковий метод в етнографії", присвячену оцінці праці О.Стодольського /О. Конисього/ - "Етнографія Славянщини" та не менш гостру статтю п.н."Сміх і горе", що вказувала на негативні сторони сучасної української публіцистики. Гострою критикою її була і стаття І.Франка - "Наша публіка". Цікава своїми даними була більша розвідка М. Павлика про українців в Америці. Тут же бачимо Н.Кобринську та В.Будзиновського, що вперше виступив на літературному полі з обговоренням робітничої справи.

Затриматися й розвинутися, однак,цьому часопису не пощастило. І то до певної міри з внутрішніх причин, не кажучи вже про зовнішні. Перше число викликало незадоволення серед радикальної молоді на чолі з В.Будзиновським. Хиби часопису, на думку опозиції, були в тому, що заповідався він занадто націоналістичним та що мав . не було в ньому праць наймолодших. Редакцію від І.Франка було перебрано до рук молодших. Все це спричинилося до того, що після першого числа "Товариш" зійшов вже зо сцени суспільного життя.

68. Ще одна спроба співробітництва з народовецькою пресою й що з того вийшло.

Літературно-журналістичні сили радикалів після того ще раз зробили спробу співробітництва з народовецькою пресою /"Правда","Батьківщина"/. Але через розбіжність поглядів на зміст українського відродження та завдання в ньому української преси скінчилася вона і на цей раз нещасливо. Консервативні погляди, що охопили своїм впливом частину українського суспільства не могли погодитися з радикально-поступовими думками, речниками,яких на сторінках народовецької преси виступили були І. Франко, М. Павлик та М. Драгоманів. Все це привело до поновного відходу радикалів. Розбіжність і розрив радикальної течії з народовецькою пресою на цей раз особливо виразно виявився в зв'язку з відходом М.Павлика з редакції "Батьківщини", що сталося під натиском на видавництво свято-юрських кол. Це викликало проти видавництва "Батьківщини" гострий виступ радикальної молоді на чолі з Д. Стефаником, Л.Мартовичем та Даниловичем.

69. Відновлення радикальної преси. "Народ". Його програма. Співробітники. Передплата. Відгуки й побореннн. Смерть М.Драгоманова. і припинення "Народу". Часопис "Хліборо6".

Разом з цим виступом висловлено думку організації поступової незалежної газети. Такою газетою в скорому часі став двотижневик "Народ", який по створенню Української Радикальної Партії став її партійним органом. Перше число "Народу" появилося І.січня 1890 р. У вступній статті редакція, що була в руках І. Франка та М.Павлика /на початку, як видавця/ подала завдання часопису,зазначивши, що "за підвалини всяких заходів.... маємо того, хто нас усіх своєю кервавицею згодував - народ, простих робітних людей". Зміст "Народу" складався з таких відділів: І. справи суспільно-економічного характеру, 2. ргляд селянсько-робітничого життя в Европі. 3. огляд соціялістичного руху. 4. просвітянське життя. 5.життя на східньо-українських землях та українське життя за океаном.

Зявилося на сторінках "Народу" чимало цінних праць та статей публіцистично-полемічного характеру. Зокрема було тут опубліковано "Австро-руські спомини" М.Драгоманова, його ж "Листи на Наддніпрянську Україну", "Чудацькі думки" та низку дрібніших заміток на теми сучасного життя, політичних статей, критичних оглядів, тощо. Тут же звертає на себе увагу праця про угорську Русь В. Охримовича, огляди соціялістичного й робітничого руху Ганкевича, праця І.Франка про Я. Коляра й ідею словянської взаємности, праці молодого ще тоді радикала Ол.Колесси, К.Студинського, низка статтей публіцистично-полемічного характеру М.Павлика, спомини Невестюка з часів його арешту в Росії, що яскраво характеризують думки й тенденції російського уряду, тут же "Волинькі образки" Л.Українки, зрештою низка дописів співробітників селян.

Уділяючи увагу пекучим соціяльним проблемам, - "Народ" уважно стежив за біжучим національно-політичним життям, відгукуючись на кожний його прояв. Особливо гостро-опозіційне становище займав він між іншим до т.зв. "нової ери" Писання "Народу" знаходили гучний відгомін в народніх масах, але разом з тим викликали проти нього виступи з боку народовців. Поруч з народовцями виступило проти "Народа" й вище духовенство, заборонявчи поширення його з огляду на шкідливий його зміст. Подібне відношення до "Народу" виявилося на східніх українських землях та в українській колонії в Петербурзі. Активно ворожe становище до "Народу" заняли, само собою, і москвофіли як в Галичині, так і поза океаном.

Але проти ворожого фронту стояв і другий фронт - прихильників, що оцінили "Народ", як часопис, якого "русинам давно було треба". Прихильно відгукнулася на вихід "Народу" чернівецька "Буковина". Робить враження "Народ" і на східніх українських землях, звідки чується кваліфікація його,як газети єдино розумної в Червоній Русі /П.Куліш/, а певні кола поспішають їй з матеріяльною допомогою через М. Ковалевського. Симпатії до себе здобув "Народ" головно завдяки ясно поставленій меті та поважному становищу щодо національних інтересів народу. Здобув він такі симпатії, про які, як свідчить І.Франко, перед виходом його не сподівалися.

У першому році мав "Народ" 251 передплатників, а це було, як каже Франко, "на таку єретицьку газету аж надто багато". Помимо передплати розходився "Народ" ще й в дрібному продажі й то в поважній кількості,наприклад, на березень першого року такий продаж доходив до 200 прим. Цікаво, як розподілялася передплата. З 251 передплатників припадало: на західньо-українські землі - 197, на східньо-українські - 22/Київ, Чернігів, Ніжин, Лубні, Ковель, залітав навіть на Вороніжчину/ й поза океаном - 18, що було рекордною кількістю в порівнянню з передплатою інших часописів. Зрештою в кількості 15 прим. пробивався "Народ" до своїх землякі в і прихильників поза українські землі в Росії, ба навіть до заслання /Якутська область/.

Коли взяти на увагу, що на українські землі під Росією й до Росії "Народ" ішов нелегально, стає зрозумілим його популярність, що при нормальних умовах могла дати далеко більшу кількість передплатників.

Проіснував "Народ" до 1895 р. Дня 15.VI. 1895 р. вийшло ч.12 з жалобі й з повідомленням про смерть М. Драгоманова. Три місяці по тому всі свої числа він присвятив памяті покійного, закінчуючи його праці, публікуючи незакінчені, друкуючи вислови жалю й співчуття, що зо всіх кінців доходили, як відгук на тяжку невідшкодовану втрату. А на третій місяць ч.17 принесло таку вістку від редактора М.Павлика: "Через смерть небіжчика М.П. Драгоманова, головної підпори моєї і "Народа", а також через мою недугу - я отсе мушу перестати видавати "Народ". Тут же дав він оцінку значення "Народу", вказавши, що при всіх своїх хибах він всеж не промине в житті українського суспільства безслідно. Не помилився. "Народ" не проминув безслідно. Дав він взірець доброго часопису, приступного й цікавого як для широких мас, так і для інтеліґенції. Кладучи на своїх сторінках основи соціяльного й національного визвольного світогляду, вказував він той реальний напрям українського масового визвольного руху, на службу якому одночасно з ним стали такі часописи, як популярний "Хліборобъ", що виходив в р.р. 1891-93 в Коломиї у виданню Дра С.Даниловича - М. Павлика та за редакцією Ів.Франка й І.Герасимовича, і двомісячний журнал "Життє і Слово", що виходив у Львові за редакцією Івана Франка.

70. "Життє і Слово". Зміст і співробітники. Молодь і "Життє і Слово". Припинення журналу.

На початку Ів.Франко мав на думці, приступаючи до видання і редакції нового журналу, дати йому назву "Русалка". Половину його змісту мали б займати твори красного письменства, критичні статті та матеріяли літературно-історичного характеру. Друга половина мала б містити матеріяли фолкльорного характеру. Але під впливом М.Драгоманова, як назву, так до певної міри й програму самого часопису було змінено. Журнал було названо /на пропозицію М.Драгоманова/ - "Життє і Слово", а до програми було додано відділ суспільного життя й політики.

Перше число появилося І.лютого 1894 р. в розмірі 10 аркушів у виданні Ольги Франкової. Протягом трьох років на сторінках цього журналу було опубліковано багато надзвичайно цінних матеріялів та визначних творів з красного письменства, розвідок, листування, тощо. Вперше появляються тут такі твори І.Франка, як "Основи суспільности","Для домашнього вогнища" та поезії "Зів'яле листя", що дали авторові славу лірика. Тут же твори Л.Українки /Давня казка"/, М.Коцюбинського, А.Кримського та інші. Чимало матеріялів на теми історичного та літературного характеру М.Драгоманова, С.Терлецького та інших. Багатий відділ суспільно-політичних праць та статей на політичні теми /""нова ера", москвофільство, польсько-українські стосунки, з життя угорських українців, тощо/, що їх дають І.Франко, В.Гнатюк, Г.Стрипський, М.Павлик та ін. Тут же низка листів Драгоманова, Огоновського, Куліша, С.Руданського, М.Костомарова, В.Барвинського, О.Борковського. Не менш багатим був відділ матеріялів етнографічного характеру й,зрештою,критики .

Особливою увагою цей журнал користувався серед української молоді. Проф. В.Сімович в одній із своїх статей, присвячених І.Франкові, свідчить, що "політичні явища молодь оцінювала крізь призму "Життя і Слова", що находилося в кожній нелегальній середньошкільній громаді: що його передплачував кожний, хто тільки збирав бібліотеку".

Серед старшого громадянства журнал такою увагою не користувався. Через це в першому році кількість його передплатників ледве сягала 220, що було недостатнім для самоокупности такого видання. Вже перший рік приніс поважний дефіцит. Проте, не зважаючи на нього, часопис все ж вступив до другого року, поборовши всі перешкоди. Але в цьому році відчув він тяжку моральну втрату, що сталася в середині року,- смерть М.Драгоманова. По цій втраті, закінчивши рік, вступило "Життє і Слово" до третього року вже не як періодичне видання, лише як збірник. Цей збірник як і самий журнал своїм змі-

стом і напрямком відіграв роль гідного попередника такого журналу, яким став "Літературно-Науковий Вістник".

7I. "Радикал". Його програма. Влиття в "Життя і Слово". Після припинення "Народу", якийсь час поруч з "Життєм і Словом" ще виходив під веденням В.Будзиновського часопис "Радикал". Його характер визначають ті основні принципи, що їх було зазначено передовою статтею в ч.I. Як ціль часопис цей ставив собі "усвідомити і зорганізувати в боєву політичну армію руський народ, котрий в головній часті становить кляса мужицька, а в меншій -неспольонізована ще жменька міщанства і пролетаріят інтеліґенції.

Вказавши на те, що український народ галицьких земель є лише частков українського народу, що в головній своїй масі живе під Росією,"Радикал" вважав своїм обовязком брати діяльну участь у визвольній праці і боротьбі українського народу східніх земель. "Тому й "Радикал" буде також органом України - підкреслювала ця ж стаття - а власне тих українців, котрі у себе дома прямують до тої ціли, до котрої змагаємо ми"...

Виступаючи проти централістичних змагань російських політичних партій, клав він своїм обовязком провадити боротьбу з ними, не зважаючи на їх радикалізм чи революціонізм. В цій боротьбі ставав на захист української національної самостійности під охороною федеративного устрою східньої Европи.

По припиненнї "Радикала" його спадщину перебрало "Життє і Слово", поширивши свої рямки на справи політичні по лінії, що її було визначено "Радикалом".

72. "Громадський Голос" та ідея української державности. Але не тільки "Життє і Слово" перебрало цю спадщину. Припала вона головно по припиненнї "Життє і Слово" на часопис, що пр - ніс її через низку найтяжчих років до сьогодні. Став ним "Громадський Голос", що розвинув і ще більше конкретизував основи національно-соціяльної визвольної боротьби. Випливали вони з загального становища радикальної партії, яка твердо стояла на ґрунті, сформульованому I907 р. на його сторінках словами: "остаточним ідеалом руско-української радикальної партії є щоби ввесь українсько-руський народ в Росії та Австрії зєднався в одну народню українську державу, якою би сам український нарід свобідно управляв".

73. Народження української соціяль-демократичної преси. Побіч з "Громадським Голосом" та іншими соціялістичними органами української радикальної партії та часописами, що стояли на соціялістично-радикальному ґрунті, хоч і не були офіційно органами партії, з I. січня I897 р. почав у Львові виходити часопис групи українських марксистів/ М.Ганкевич, Юл.Бачинський, Р.Яросевич та ін./, що вийшла з радикальної партії. Був це перший український соціял-демократичний часопис п.н. "Robotnyk" що виходив двічі на місяць.З огляду на те, що українське робітництво в містах, для якого власне той часопис було призначено, було в значній мірі зполщене, виходив він латинков. За видавця й відповідального редактора підписував його Ів.Глинчак.Коли ж було остаточно оформлено соціяль-демократичну течію в українську соц.-демократичну партію /У.С.Д.П./, що сталося I8.вересня I899 р., було розпочато видання офіційного органу партії. Став цим органом часопис "Воля", що почав виходити з I.січня I900 р. за редакцією М.Ганкевича та Сем, Вітика. Виходив з невеликов перервов до р.I907.

74. Преса Революційної Української Партії /Р.У.П./. "Гасло". Тим часом на східніх українських землях так само вже назрівало ффформлення молодого українського соціялістичного руху в єдину українську політичну незалежну партію. Стала нова Революційна Українська Пар-

тія /Р.У.П./, що з р.1900 почала свою активну працю, в якій її пресові органи та інші видання зайняли одно з поважних місць. Першим її органом з березня 1902 р. став часопис "Гасло". З огляду на політичне становище під Росією, що виключало всяку можливість легально видавати взагалі українську, надто ж революційну пресу, орган цей - як і пізніші органи цієї партії, почав виходити в Чернівцях. Всього вийшло 17 чисел /з них в р.1902 - 12, а в р.1903 - 5/.

Перша редакція складалася з Дм.Антоновича, С.Голіцинського, П.Канівця і В.Козиненка, що перебували в Києві. У Чернівцях видання і редагування провадили Вас.Сімович та Лев Богут. Належали всі вони до симпатиків соціялізму і в цьому дусі провадили й часопис. На початку виразної диференціяції в рямках соціялістичних цей часопис не мав. Були тут думки як марксистівського і тут же народницького /соціялістів-революціонерів/ напрямку. Це робило часопис на початку ніби органом політичної дискусії. Щойно пізніш /1906 р./ обличчя "Гасла" набрало вже виразно соціяльністично-демократичного характеру.

Одним з найактивніших співробітників був Дм. Антонович. У січні 1903 р. переїхав він до Львова і почав сам провадити часопис, уміщуючи на його сторінках чимало статей за підписом С.Войнилович, або просто С.В. Так само багато працював в ньому Михайло Русов, подаючи головно огляд европейського соціялістичного руху за підписом М. Т-кий. Поруч з ними серед активних співробітників бачимо М.Лозинського та ін.

Помимо провідних статей, оповідань, віршів, тощо, "Гасло", як і пізніші органи РУП, звертало велику увагу на хроніку життя на українських землях, на бібліографію соціялістичних видань, тощо.

75. "Селянин". У м.грудні 1902 р. у Києві відбувся перший зїзд РУП, на якому було ухвалено приступити до видання другого часопису, що мав би бути популярним і призначався головним чином для сільського пролетаріяту. Став ним "Селянин", перше число якого вийшло 1.січня 1903 р.

Від самого початку цей часопис провадився вже у виразно соц.-демократичному напрямі. В провідних статтях звертав він увагу в першу чергу на організацію боротьби з визиском /страйки/, на яку тему між іншим було вміщено більшу статтю про "Великий галицький страйк". Не меншу увагу присвячував справам війни, займаючи гостро ворожe становище до неї. Серед белетристичних творів на його сторінках появилися такі оповідання В.Винниченка /підписані В.Деде/, як "Салдатики","Щастя","На пристані".

Як і попередній часопис /"Гасло"/ "Селянин" звертав поважну увагу на хроніку селянського й робітничого життя на українських землях та на огляди революційного руху в Росії.

76. "Добра Новина". У тому ж 1903 р. РУП придбала ще один орган, присвятивши його сторінки промисловому робітництву. Був ним "Добра Новина", що перед тим був популярним органом Української Соціялістичної Партії, заснованої 1900 р. Богданом Кротевським. Однак цей орган протримався недовго, давши сім чисел, з яких деякі подвійні, як напр., 4/5 та 6/7, що заступили собою "Гасло".Після того, як Укр.Соц.Партія в грудні 1908 р. зірвала з Р.У.П.,цей орган перестав виходити.

77. "Праця". Замість нього з І березня 1904 р. Р.У.П. почала видавати інший часопис з тієї ж метою п.н. "Праця", що став одночасно і загально партійним органом /1904-5/. Видавалася "Праця" в чисто соціяль-демократичному дусі. На сторінках її 14 чисел, побіч з багатою хронікою та оглядами соціялістичного руху й дописами, з'явилося чимало ґрунтовних провідних статей, як також статтей дискусійного характеру, що мали своїм завданням вияснити становище партії в тих чи інших питаннях. Зокрема в питаннях аграрному та національному. В звязку з цим тут між іншим з'явилася й та стаття С. Войниловича /Д.Антоновича/, що звернула на себе особливу увагу. Була це стаття п.н. "Неіснуюче питання". Будучи в той час на чолі тієї течії в партії, що вважала національне питання за неіснуюче й відкидала ідею самостійности України, С.Войнилович

виступив був у цій статті з твердженням, що "національне питання видумала буржуазія для того, щоб затемнити класову свідомість пролетаріяту, а для пролетаріяту воно, мовляв, не існує."

78. Поширювання преси Р.У.П. Її значення на східніх українських землях. Не зважаючи на ті політичні умови, в яких довелилося українському суспільству перебувати під Росією, стараннем і активністю провідних членів Р У П і головне одного з них - Дм.Антоновича, Р.У.П. протягом всього часу щастило свою пресу ширити на східніх землях разом з іншими своїми виданнями в поважній кількості. Для більшої портативности деякі видання РУП друковано було на тоненькому папері /напр."Праця"/, щоб зручніше їх було пашувати через кордон. Як поодинокі видання Р.У.П., так і часописи переправлювано в нелеґальний спосіб через російські кордони, де вони попадали до рук членів партії, йшли до "Вільних Громад" партії, що вже були поширені на східньо-українських землях, а через них до ширших мас. Несли вони з собою пропаганду та вказівки щодо боротьби за соціяльне й політичне визволення та сіяли зерно національного усвідомлення.

79. Преса Української Соціяль-Демократичної Спілки. По розколі Р.У.П. частина тих її членів, що з неї вийшли, створила була Українську Соціяль-Демокративну Спілку, як частину Російської Соц.-Демокративної Партії. Мала вона своїм завданням організування пролетаріяту, який р о з м о в л я є українською мовою. Органом для реалізації цього завдання з січня 1905 р. стала "Правда", що мала більшменш характер "Селянина" й друкувалася на початку фонетичним правописом,а пізніш перейшла на російський /т.зв. "ярижка"/.

\- - - -

Запити до шостої лекції.

1. Які мотиви сприяли народженню української соціялістичної преси?
2. Яких визначних діячів української соціялістичної преси тієї доби знаєте?
3. Яка була роля і значення М. Драгоманова в організації української соціялістичної преси ?
4. Як відбилася на сторінках української соціялістичної преси проблема українських національно-державних змагань?
5. Яке становище супроти української соціялістичної преси займало ширше українське громадянство ?
6. Які знаєте органи Р.У.П. і де вони виходили ?
7. Схарактеризуйте пресу Р.У.П. за її змістом і програмами.

Л е к ц і я с ь о м а.

80. Народження української преси на Буковині. "Буковина". Тоді, як на галицько-українських землях початки української преси сягають кінця пятьдесятих років XIX ст., на Буковині ще майже чверть століття після того неподільно панує москвофільство з його характерною відірваністю інтеліґенції від народніх мас. Лише в першій половині 1880 років починає помічатися пробуджування національної думки. Знаходить

воно своє оформлення в діяльності Т-ва "Руська Бесіда", що в цей час переходить до народовецьких рук. Тоді ж під впливом і при активній праці проф.Ст. Смаль-Стоцького та Омеляна Поповича народжується й перший орган української національної думки п.н. "Буковина". Був це політичний і науковий часопис,що з І січня 1885 р. почав виходити у Чернівцях двічі на місяць. Як редактор перші річники його підписував Ю.Федькович, після нього Сильв.Дашкевич та П. Кирчів. Фактичним же редактором перші шість років був згаданий Ом.Попович. Перейшовши стадію тижневика, часопис перетворився зрештою в щоденний. Одним із визначніших редакторів його в той час був Осип Маковей. Так виходив він до світової війни, коли видання було перенесено до Відня, де виходив під редакцією Ом.Поповича. Протягом 30 років служив цей часопис пробудженню української національної думки на Буковині. На його сторінках появилася довга низка провідних статтей, визначних творів і праць, що клали ґрунт для розвитку національної самосвідомости.

Протягом перших років на сторінках "Буковини" зустрічаємо таких співробітників, як радник суду Сидір Винницький, суддя В.Михальський, проф.Еротей Пігуляк, пізніш посол, Ів.Тимінський, скарбовий урядовець, що чимало прислужився до заснування часопису та переходу його на фонетичний правопис /1888/. Побіч з їх писанням /вступні та провідні статті/ тут же зустрічаємо твори Ю.Федьковича, Сидора Воробкевича /Данило Млака/, Григорія Воробкевича, що писав під іменем Наум Шрам, К.Устіяновича, Євг. Ярошинської, не кажучи вже про писання Ом.Поповича, що поруч з "Буковиною" вів також "Бібліотеку для молодіжі", яка з 1885 р. виходила раз на місяць /до р.1893/,як видання "Руської Бесіди".

Помимо основного видання, "Буковина" давала ще такі додатки, як "Зерна" та "Неділя". Перший був літературно-науковий збірником, якого вийшло два випуски в р.р. 1887-88 за ред. Ст. Смаль-Стоцького. Участь в ньому взяли своїми творами такі автори із східньо-українських земель, як В. Самійленко, О.Конисський та Б. Грінченко /Чайченко/, а також з галицьких в першу чергу Ів.Франко. "Неділя"була фактично продовженням "Зерна", що стала виходити з р.1893 за ред. Осипа Маковея, як ілюстрований літературний тижневик.

81. Розвиток української преси на Буковині.

Підніспи стяг національного усвідомлення, часопис "Буковина" став тим дороговказом, за яким пішов розвиток національно свідомої політичної праці на Буковині. Наслідком цього в наступних роках національно-політичний рух починає набирати ширшого характеру, пробиваючись до селянських мас. Вже протягом 1890 років, побіч з "Буковиною", з'являються часописи розраховані на масового читача. Першим з них можна вважати місячник "Селянин", що в роках 1895-96 виходив в Нових Мамаївцях за редакцією Г.Савчука. Він же видає в роках 1899-900 там же місячник "Народный Вѣстник". Тоді ж,а власне в році 1897 заходами В.Будзиновського починає в Чернівцях виходити двотижневик п.н. "Праця", що відбиває на своїх сторінках змагання до національно-соціяльного визволення на ґрунті радикально-соціялістичних ідей. Після злиття цього часопису з "Громадським Голосом"/Львів/, його місце на Буковині в р. 1898 займає популярний двотижневик політичного товариства "Руська Рада" під цією ж назвою. З 1900 років розвиток преси Буковини стає ще виразнішим. З цього часу поглиблюється фахово-професійне розгалуження буковинської преси. Народжується преса української соціяль-демократії на Буковині, як тижневик "Земля і Воля", що з І березня 1906 р. виходить у Чернівцях за редакцією Методія Огородніка. З р.1907. переходить він до Львова. Теж місячник "Боротьба", що так само з числа 3. переходить до Львова. Довше протримався на Буковині соціял-демократичний орган "Борба", що протягом шости років /1908-14/ виходив двічі на місяць на початку в Глибокій, а потім в Чернівцях за веденням Осипа Безпалка. За його ж керуванням р. 1907 у Чернівцях було видано "Письмо маєве для українських робітників" п.н."Виборець". Так само за його /О.Безпалка/ участь і веденням в р. 1910 почав виходити орган центральної організації залізничників у Чернівцях п.н. "Залізничник", що пізніше перенісся-

ся др Львова. Зрештою, в роках 1909-11 виходить орган української радикальної партії на Буковині п.н. "Громадянин", просвітньо-політичний місячник "Грім", що його видавав Хлопський Комітет та ін.

В цілому, з часу виходу "Буковини" /1885/ до світової війни 1914 р., отже за тридцять років, українська преса Буковини розвинулася в 34 назв /помимо додатків/ різного роду часописів, на сторінках яких відбилися змагання до поглиблення й зміцнення національно-політичної свідомости та підстав до культурно-господарського розвитку, охопивши всі галузі українського суспільного життя і остаточно зліквідувавши таке протиприродне явище, яким до 80-х років було т.зв. москвофільство зо всіма його проявами й наслідками.

82. Українська преса Угорської /тепер Підкарпатської/ Руси. Мовний характер. Розвиток. Діячі.

Довше затрималося підтримуване впливами зовнішніх політичних сил москвофільство на б.Угорській, а тепер Підкарпатській Русі. Зрозуміло, що не могло воно оминути й такого барометру суспільного життя, як преса. Вже з самого початку, що сягає другої половини 70-х років м. ст., воно відбилося на її сторінках, як по лінії національно-культурній, головно мовній, так і соціяльній.

Був це час, що його чи не найліпше можна було б схарактеризувати словами редактора часопису "Карпат" М. Гомичкова. Коли після відвідин М.Драгоманова б.Угорської Руси в австрійській пресі посипалися на нього випади, вважав потрібним виступити проти нього і згаданий М.Гомичков, пишучи на сторінках свого органу, що "Драгоманов хочет от нас чтобы мы писали языком слуг,- но литература пишется везде для господинов". Тим "языком господинов" стала штучно витворена мішанина церковно-словянщини з мовою російською та мадярською. Було це те ж т.зв. "язичие", яке в цей час вже конало на галицько-українських землях під смертельним ударом розвитку української мови й культури. Було воно продуктом тих самих впливів та змагань національно й соціяльно чужих місцевому українському люду інтересів.

Першим часописом, що в цей час почав виходити в Угорській Русі /Закарпаття/, був "Свѣт", видаваний в Ужгороді в роках 1867-71 Т-вом св. Василія Великого. Був це тижневик, що виходив за редакцією гімн.проф. Ю.Ігнатка, Кир.Сабова та В.Кимака. Побіч з літературними творами, що переважно були передруком творів російських письменників, подавав цей часопис статті історичного, господарського, релігійного та почасти загально-інформаційного характеру. Серед співробітників були такі представники т.зв. москвофільства, як уже згадуваний редактор "Церковної Газети" /Відень/ Ів.Раковський та ідеолог і активний провідник москвофільства А.Добрянський. Тут же зустрічаємо й такі імена, як поет Ол.Павлович, етнограф і поет М. Злоцький та Анат.Кралицький - історик-письменник, що свого часу так окреслював національне обличчя свого народу в одному з неопублікованих в той час віршів:

"Мой отець рускій дякъ
И мамка, мні милы
в Вишних Чабинах
Хрестити велѣли.

Там бо суть ті чесни люде,
Руски-Українци,
Котри в той чесности мене
На дальше учили"...

Популярности цей часопис не здобув. Головною причиною того була його мова та пропаганда ідей далеких від інтересів, що могли б захопити своєю життьовістю місцевого читача. Уже по році існування кількість передплатників /на 1868 р./ впала з 410 на 200. Один із дописувачів часопису пояснює цей факт на сторінках його /підписано - Верховинець/ такими словами:"Першою причиною упадку "Свѣту"... має бути "письменний язык" - Здається, що "Свѣт" пише незрозумілою публиці мовою, писателі його самовільно вибирають слова, вирази, слоги з словарів і не вживають мови, якою говоримо, чи слова, які кожний читач розуміти може без словаря"... Переходячи до самого змісту, той самий автор підкреслює: "Нащо маємо шукати чогось в чужині, доки не орієнтуємося дома. Ходимо по Москві, по Куліковим полям, а дома горить нам власна

будова... ані від Дону, ані від Кулікова ніхто не прийде гасити!" Зрештою через рік в тому ж часописі з'являються такі рядки, що характеризують його зміст: "Не маємо нічого для свого простого народу і хочемо славитися літературою своїому народови неприступною".

На початку 1871 р. "Світ" було зреформовано. Замість нього почав виходити "Новый Світ" за редакцією В.Гебея, який в першому числі приобіцяв змінити характер часопису в напрямі наближення до народу, як мовою, так і змістом. Проте часопис продовжував традиції свого попередника. Це викликало частіші виступи на його ж сторінках з вимогами народнього напряму. Але залишалися вони без наслідків. Преса ще довший час була до них глуха. Не мала сил і змоги вирватися з ланцюгів мови й культури, ідей і поглядів "господинов".

По упадку "Нового Світу" р. 1873 появився часопис,заснований згаданим гімн.проф.М.Гомичковим п.н. "Карпат". Протримався він до 1886 р., продовжуючи щодо мови традиції своїх попередників, поступово наближуючись до мадярської орієнтації своїм змістом. Як і попередні часописи,"Карпат" не здобув собі популярности. Тому ще перед його припиненням заходами Евг.Фенцика з 14. вересня 1885 р. появляється новий часопис п.н. "Листок". Ставив він собі завдання наближення як мовою, так і змістом до свого народу. Проте поза у ряди-годи поміщуваних зразків народньої поезії, йому тяжко давалося вирватися з рабства російщини й церковнословянщини. Ліпше було з його додатком, що виходив з 1891 р. Те, що "Листок" розумів народній напрям, як підпорядкування російській культурі й мові, не могло відкрити йому стежки до ширших кол читачів. Це привело до поступового зменшування передплатників, кількість яких зрештою впала до 25.

Практика всіх згаданих часописів вказувала на потребу рішучих змін як щодо мови, так і щодо змісту. До реалізації цього приступило Т-во св.Василія Великого, почавши з 1897 р. видавати свій часопис п.н. "Наука" за редакцією віцеректора Духовної Семинарії Ю.Чучки. Після нього редакторами були Др.Вас. Ґаджеґа, а далі Авг.Волошин, який провадив її в усіх наступних роках /з р. 1903./. Під час редагування Авг.Волошина, помимо Вас. Ґаджеґи - послідовного й непохитного захистника українського народнього напряму, історика, пізніше члена Наук.Т-ва ім. Шевченка, були співробітниками - В. Желтвай, пізніш визначний діяч-народовець і журналіст/Вишнянський/, І. Демяк, Діонізій Григашій, Ом.Невицький, Гіядор Стрипський, відомий в українській літературі та науковій праці під іменем Біленький,та ін.

До кінця 1903 р. виходила "Наука" раз у два тижні, а з січня 1904 р. перетворилася в тижневик. Як мовою, так і змістом вона розвивалася в народньому напрямі, підкреслювала окремішність свого народу від народу російського - його історії, культури й побуту- та вказувала на справжнє українське імя, що йому належить. Так, наприклад, в 1904 р. на її сторінках читаємо, що назва "українець" не є чужою для русинів, як називано народ угор.Руси. "Ви маєте знати - пише на цю тему один із співробітників /Угрорусин/ в одному з чисел - же велика розлука єсть между народом великоруським і малоруським. То не я маю доказати, то доказує білий світ. То дуже давно доказала історія". Це становище відбилося й на змісті часопису, що помимо місцевої народньої творчости - чим далі, тим частіше - включає в себе новіші твори тогочасного українського письменства. Разом з тим підкреслює, що "не треба нам великорущини, но нужно писати по нашому милому малоруському язику". Так еволюціонуючи, "Наука" поволі здобувала собі симпатії народніх мас. Скидаючи з себе все неприродне й чуже народові, вона ставала провідником української культури.

Виступивши проти нездорового й неприроднього явища т.зв.московофільства", "Наука" одночасно поборювала мадярські асиміляційні заміри. Це викликало напади на неї як з одної, так і другої сторони. У відповідь на ці напади часопис більш звертає увагу на всі прояви народнього життя, на організацію просвітньої праці, кооперацію, на ширення господарських відомостей чи порад і т.д. Зрештою р. 1907. "Наука" розпочинає видання популярного ілюстрованого додатку п.н. "Село". Так протрималася "Наука" до світової війни, яка перер-

вала її існування. Щойно в р. 1918 була вона відновлена як тижневик, при найближчій участі Авг. Волошина, як редактора, В. Желтвая, Ом.Бокшая та ін. як співробітників. З січня 1919 р. змінено було її назву на "Руська Країна" але у вересні того ж року була знову повернена стара назва "Наука", що й затрималася до 1922 р. коли була змінена на "Свободу", яка виходить і досі.

Під чам перевороту в роках 1918-19 ще до прилучення угорської Руси до Чехословацької Республіки, у Мукачеві почала була виходити тижнева газета п.н. "Руська Правда", що потім перемінилася на "Русько-Краївську Правду",як "Урядові извіщення Руско-Краївського Комісаріяту". Був це орган, що визначався своєю особливою неохайністю, неуцтвом і гостро ворожим становищем до українства.

По прилученню угор.Руси до Чехословацької республіки українська періодична преса починає тут широко розвиватися. З перших часописів цього часу треба відзначити тижневу газету хліборобської партії "Руська Ніва", що в р. 1920 почала виходити за редакцією Дра М.Бращайка під гаслом:"Земля наша мати!". З р. 1923. появляється щоденна газета "Русин", що виходить за редакцією пистменника В.Гренджи-Донського й при співучасті чеського професора та письменника Фр.Тихого. Зрештою в тому ж році стараннем Евгена Пузи починає в Ужгороді виходити орган соціял-демократичної партії Підкарпатської Руси п.н. "Народ", що пізніше перетворився у двотижневик "Вперед".

Протягом наступних років преса Підкарпатської Руси, розвиваючись, охоплює собою різні галузі суспільного життя. Цей розвиток за 15 років виявився в 39 назвах різного роду часописів, що виходили українською мовою етимологічним та фонетичним правописом та в 16 назв, які ще продовжували вживати т.зв. "язичие", але з тою вже відміною, що відкривали до нього доступ народньому слову з українськими зворотами.

82. Українська преса за океаном. Початки й розвиток української преси в Сполучених Державах Америки. Її характер. Діячі.

Гноблені соціяльно-економічно й політично упосліджувані українські народні маси західніх земель вже в другій половині шістьдесятих років починають шукати собі виходу в еміграції до Сполучених Держав Америки, а пізніше до Канади, Бразилії, куди їх привабляла чутка про добрий заробіток і вільне життя. Але властива еміграція на ширшу скалю почалася щойно в другій половині сімдесятих років і то головно з угор. Руси та Лемківщини і тільки в десяностих роках в більшій кількості з галицько-українських та буковинських земель.

Коло половини вісімдесятих років в Північно-Американських Сполучених Державах набралося української еміграції вже до 100.000 душ. Чимало хто з неї поосідав на місцях: дехто взявся за ґрунт, дехто за різні промисли, а багато стає до найманої праці на ферми, до копалень, на фабрики, тощо. Була це маса національно й соціяльно малосвідома, що якнайліпше надавалася до визиску, одурювання зо всіма їх наслідками та до асиміляції. Розпорошені українські емігранти в Америці були цілковито безсилими в боротьбі з тим же лихом, від якого втікали в батьківщини. Досить минуло часу,заки українська еміграція за океаном стала на шлях самозахисту та національно-культурного піднесення. Звязано це було з початками української преси; а перші відомості про Україну і український народ у пресі вяжуться у свою чергу з іменем українського політичного емігранта із східніх українських земель /з-під Росії/ священника Агапіта Гончаренка.

Року 1868 цей політичний емігрант священник почав видавати англійською та російською мовою часопис п.н. "Аляска Геральд", в першому числі якого в англійській мові було поміщено статтю п.н. "Curious ideas of the Poet Taras Shevchenko ". Був це вільний переказ поеми Шевченка "Кавказ", а головно того місця, де говориться про те, як то "Од Молдаванина до Фіна все мовчить, бо благоденствує"... Після того на сторінках цього органу було вміщено також інші твори Шевченка. По припиненню видання "Аляска Геральд" о.А.

Гончаренко заходився було видавати в російській мові часопис "Свобода" /1873/, на сторінках якої відбилася його глибока любов до України і до свого народу та ненависть до його ворогів. "Козакуючи по світу вже скілька літ,- писав він тут,- я не бачив ще нічого кращого, як тебе, українська земле! Ой, люба моя, мамо моя! Я не піду жити з тобою, бо там москаль сквернивець панує. Він скажений вже запоганив всіх дітей словянських, тільки ще не вкусити йому козацьких дітей, своїми червивими зубами, бо вони дуже міцні для москаля. Підемо світом - і побачите, що козацьке імя славніше во всього словянського люду... Україно, ненько моя! Москаль ще не опаганив міцних дітей твоїх - козацький люд ще й до цього часу порядніший во всього словянського люду: не забувай того, ненько моя, і научай так діточок своїх".

Був це голос попередника української преси, української журналістики за океаном, початки якої звязані з іменами других двох священників походженням із західніх українських земель: о.Ів. Волянського та о.Гр.Грушки.

Першим українським органом став часопис "Америка", що заходами І.Волянського з 15.VIII.1886 р. почала виходити в Шенандоа. Ця газета виходила двічі на місяць за редакцією того самого І.Волянського, а пізніше Вол.Сіменовича, студента й громадського діяча, якого І.Волянський спровадив р.1887 з краю до Америки, де він, скінчивши медичні студії, практикував в Шенандоа. Про організацію і повстання цього часопису найліпше довідуємося із споминів самого організатора, опублікованих на сторінках часопису "Свобода" в р.1912.

"В короткім часі по моїм приїзді - читаємо тут - почало зголошуватися до мене багато людей з інших місць, для заспокоєння своїх духових потреб, так, що небавом зародилася в мене гадка, щоб для вдержання єдности нашого народу видавати ґазету рідною мовою. Але як до того взятися, коли не було ані редактора, ані якого письменника, ані друкарні з нашим письмом у цілій Америці. Зачав я проте сам учитися друкарства, спровадивши собі спершу малу ручну пресу з англійським письмом; опісля спровадив я українські черенки к и р и л и ц е ю з друкарні ставропигійської, котрі мали ту недогідність, що були трохи вище від звичайних англійських букв, отже разом тяжко було друкувати. Тою кирилицею зачав я друкувати першу ґазету, котру я назвав "Америка". Друкарства ходив я вчитися до друкарні Геральда, а потому вчив я своїх хлопців. Першими моїми помішниками в друкарні були: Григорій Дольний, молодий дяк нашої церкви і ще молодий хлопець Василь Сарич. Ми складали черенки у себе, а друкували зразу на якійсь старій ручній пресі, котру я купив у Нью-Йорку. Ґазета виходила на чотирьох сторінках невеликого формату. Редакцію провадив я сам. Ґазета виходила два рази на місяць, але при моїх безнастанних, густо-часто далеких душпастирських подорожах і на те не ставало часу. Деколи помагала мені в редаґуванню моя покійна жінка, особливо в т.зв. "редаґуванню ножичковім" під заголовком "Вісті зі старого краю"...

Виходила "Америка" протягом трьох з половиною років. Року 1890 розіслано було з Риму заборону перебувати в Америці жонатому духовенству. В наслідок цієї заборони о.І.Волянського було відкликано до краю. А по відїзді його припинилося й видання часопису, останнє число якого вийшло 22.II.1890 р.

Місце "Америки" заступило "Руське Слово", яке почав в р. 1881 видавати о.К.Андрухович! Протрималося воно щойно рік. Тоді ж почав виходити й другий часопис п.н. "Новый Свѣт", що його видавав двічі на місяць о.Гр.Грушка. Вийшло лише кілька чисел. По припиненню "Нового Свѣту" він же приступив з 15.IX.1893 р. в Джерзи Сити до видання нового часопису п.н. "Свобода". Про початки організації о.Гр.Грушка так розповідає на її сторінках в своїм спомині з нагоди 20 річниці її існування:

"Якась туга, якийсь сум стискав серце - згадує він,- коли українець з браку своєї ґазети довідувався про себе самого чи то з польських чи словацьких ґазет, де наші справи не раз дуже брехливо представлювано. Отже в тих обставинах зродилась у мене мрія видавати власний часопис, писаний українським серцем, українською мовою, навіяний українським духом. Не зважаючи на всякі трудноші й перешкоди, постановив я видавати українську ґазету, називаючи її "Свобода", бо український нарід від віків бажає свободи. Врадуваний, що має вже назву ґазети /ініціятором цієї назви був Денис Пирч - співробітник перед

тим москвофільського угроруського Американсько-Руського Вѣстника, а потім "Свободи" - А.Ж./, замовив я в фабриці за 25 дол. наголовок "Свободи".... Але що далі почати? І знову тяжкий сум упав на мою душу, що не дам собі ради з таким поважним ділом. Нова розпука, що зачата робота скінчиться нічим, що заслабі мої сили довершити задуману ціль. Але тоді прийшов мені несподівано з помічю п.Дионисій Салай, котрий, як знавець, завів мене до торговлі друкарських причандалів, де за 100 долярів за його вказівкою справив я все потрібне для друкування ґазети"...

Про те, які початки були самого випуску "Свободи", довідуємося з таких рядків на її сторінках за 1901 р.:"Початки були трудні. Трохи черенок, замовлених за грубі гроші в Ньк-Йорку, та нікому було знати, скільки їх треба, щоб зложити маленьку ґазетку. Складачів не було. Охочі хлопці вчились і складали, як уміли. До друкарні вожено форми на тачці. Бувало так, що злобний вуличник перевернув тачку, тай бувай здорсв з ґазетсю"... Почала виходити "Свобода", як двотижневик. Поступово розвиваючись через тижневик і тричі на тиждень з р. 1921 стала вона щоденником.

Хоч в р.1894 перша конвенція Українського /Руського/ Народнього Союзу визнала цей часопис за свій орган, власниками його аж до р.1908 залишалися приватні особи /о.Гр.Грушка, о.Н.Дмитрів, І.Ардан/. Серед співробітників перших річників були такі імена, як І.Ардан, Денис Пирч, А.Цурковський, Н. Дмитрів та ін. З Краю - М.Павлик, Мих.Лозинський, Юл. Бачинський, з українських земель під Росією з р. 1905 дописував Дм. Дорошенко та ін.

Напря[м] часопису було визначено як український радикально-національний На своїх сторінках обіймав він справи, як організаційного, так і національно-освідомлюючого характеру, а також справи захисту економічних інтересів української робітничої еміґрації. Звертав увагу на москвофільство, репрезентантами якого виступали "Американсько-Руський Вѣстник", "Правда", тощо, ведучи з ними полеміку. Звертається до угроруської еміґрації з закликом стати до спільних національних лав. Тут же з самого початку звертає увагу на національно-політичне становище українського народу на своїх землях. Звязувалася "Свобода" й з українською еміґрацією у бразильських лісах, йдучи з порадою й осторогою. Так само до появлення своєї преси в Канаді була вона тим органом, що ширився там та ніс освідомлюючу думку, звязуючи канадійських українців з українською еміґрацією Сполучених Держав Америки, чому особливо прислужився о.Н.Дмитрів, якого Союз спеціяльно вислав до Канади. Давала "Свобода" інформації про життя на Зеленій Україні. Зрештою про Буковину, Галичину, українські землі під Росією. Надсилає до "Свободи" свої твори буковинський поет Данило Млака /Воробкевич/, а твори Ю.Федьковича не сходили з її сторінок від самих початків.

В час виходу "Свободи" головну масу української еміґрації творили ті, що вийшли з галицько-українських земель. Отже зрозуміло, що й сторінки її присвячувано, побіч з місцевими справами, головно справам, що торкалися життя й боротьби на тих землях. Часопис уважливо слідкує за тим життям, відгукуючись на всі його прояви та закликаючи до допомоги йому.

Поважну увагу звертала "Свобода" в перших часах і на культурно-національний та революційний рух на східніх українських землях, організуючи так само допомогу. Зокрема започатковує збірку на допомогу Революційній Українській Партії /Р.У.П./. Разом з тим звертала увагу своїх читачів і на те, що українська справа може бути розвязана ніде інде, як лише на східньо-українських землях з Києвом у центрі. Ставши на цей ґрунт всеукраїнства й соборности, "Свобода", як орган Союзу, зустрілася зо спротивом з боку певної частини його членів. Ішов цей спротив в першу чергу від його москвофільського крила, а по[т]ім консервативно-клерикального, що вплинув на першого епископа в Америці Ортинського, щоб взяти Союз до своїх рук та обмежити його в грекокатолицькому напрямі. Остання спроба здобула перевагу на конвенції, в наслідок чого поступовіші члени Союзу вийшли й заклали свою організацію, залишаючи попередню назву "Руського Народнього Союзу", що за якийсь час було змінено на "Український Робітничий Союз". Органом цієї нової організації на початках /1910-11/ стає часопис "Шершень".

Був це просвітньо-літературний та політичний тижневик, що його видавав у Скрентоні Вас.Грушко, редактор перед тим гумористично-сатиристичного часопису тієї ж назви. Серед співробітників "Шершня" ставть члени Союзу" Є. Гвоздик, Мих.Беля, Ів.Ардан та ін. Ставши органом нового "Руського Народнього Союзу", часопис цей в першому числі підкреслює загальне становище українського народу. "Роздерті на кусні - пише він у передовій статті,- розсіяні по всьому миру, скитаємось попід тинни сиротами по чужій, несвоїй землі." Ставить своїм завданням організацію українських мас на чужині за океаном, її освідомлення, звязок зі старим краєм та допомогу йому. Присвячує свої сторінки полеміці з т.зв. греко-католицьким Союзом. Засновує різні фонди й головно фонди допомоги Старому Краєві. Містить статті на просвітні теми та твори українських письменників з українських земель.

У травні /I5-I8/ I9II р. відбулася Головна Конвенція цього Союзу. На цій конвенції ухвалено було купити друкарню та почати видання своєї газети, напрям якої "має бути просвітньо-організаційний". Мала вона "ширити ідею українську, опертну на народних принципах". На внесення М.Семенюка /обраного потім на голову/ було ухвалено дати цій газеті назву "Народна Воля". Під цією назвою й почала своє існування газета в м. Оліфант, Па з I5 червня того ж року за редакцією Євг.Гвоздика. Серед співробітників помимо Евг. Гвоздика, в перших роках були такі особи, як М.Беля, Йосип Демчук, Д.Макогон, Зубик, В.Морозович та ін.

Головну увагу звернула "Народна Воля" на організаційні та просвітні справи. Чимало було в перших роках на її сторінках полеміки з іншими часописами Америки і головно з "Свободою". Поза полеміков присвячує увагу старокраєвим справам, огляду світових подій, економічному станові українського робітництва. Тут же відводить місце для популярних викладів з української історії. Літературний відділ складається в цей час головно з передруків творів визначних українських письменників /Шашкевич, Куліш, Васильченко, М. Левицький та ін./ та з перекладів Еміля Золя, М.Твена, тощо. Часом трапляються твори й місцевих авторів,- переважно вірші, часом новельки.

З бігом часу ведення часопису удосконалювалося, а разом з тим і його зміст починав набирати більш виразного характеру поступового органу, на сторінках якого ширилися ідеї: всеукраїнства, соборности та демократичности.

З року I9I2 починає в Спол.Державах Америки виходити новий орган. Був це орган запомогового Т-ва "Провідіння" - тижневик п.н. "Америка". Виходив він за ред. священника О.Павляка. Був це орган, що його видавала Католицька Спілка. Як і попередні, з деякими перервами дійшов він до наших днів.

З інших часописів, що виходили в Сп.Держ.Америки до I9I7 р., треба ще згадати такі, як "Хлопський Параграф", що його двічі на місяць видавало в роках I908-9 в Сейлем Масс українське соціялістичне Т-во "Поступ". Одним з найдіяльніших працьовників коло цього часопису був Мих.Галько. Редактором був Ів. Слізар. Помимо них - Максим Хаврюк, що писав під прибраним іменем Грицько Чалий і Юхим Гласко, обидва учителі з українських земель під Росією, Григорій Лесюк, Вас.Мацьків та інші. Присвячений був цей орган в першу чергу захисту інтересів українського робітництва та політичному його освідомленню в соціялістичному дусі. Зрештою такі часописи, як "Робітник" в Нью-Йорку /I906/, "Гайдамаки", що виходив в роках I909-I6 на початку раз на місяць, а пізніш як тижневик за редакцією М.Хандоги, А.Петрова та М.Угорчака. Був це так само орган присвячений робітничим справам на ґрунті соціялістичному.

В цілому за добу від I886 р.,коли появилася перша "Америка" до світової війни в Сполучених Державах Америки було 32 назв різних часописів. Одні з них виходили довший час, другі коротший. Деякі пережили світову війну й дійшли до наших днів /"Свобода", "Народна Воля", "Америка", тощо/. За час світової війни крім того виходило в Америці ще три часописи: "Робітник" в Детройті, "Слово" у Скрентоні,що виходило за редакцією згадуваного тут співробітника і редактора "Шершня" та "Народної Волі" Євг. Гвоздика та орган запомогового Т-ва "Вільна Україна" п.н."Україна"; що виходила тижнево у Вільке-Берри.

85. Українська преса в Канаді.
Її початки. Характер. Її діячі.

Українська еміґрація до Канади масово почала йти пізніш, ніж до Сполучених Держав Америки, а саме десь в 1890-х роках. Тому й початки української преси в Канаді датуються пізнішими роками. Першим українським часописом, що появився у Вінніпеґу в р. 1903 /5.листопада/ був тижневик п.н. "Канадійський фармер". Була це ґазета, що служила політичним інтересам ліберальної партії. Редакція її однак завжди була в руках українських, що забезпечувало її становище з українського національного погляду. Наскільки вистачало сил і можливостей та уміння, провадилося це в напрямі як захисту місцевих інтересів української еміґрації, так і національно-культурного освідомлення. Перейшовши через роки світової війни, дійшла ця ґазета до наших днів. З ліберальної партії взяли приклад і політики консервативної партії, засновуючи подібний же часопис українською мовою п.н. "Слово", що почав виходити в Вінніпеґу в роках 1904-5, а пізніш "Канада".

Довший час канадійські українці неспроможні були мати своєї самостійної й незалежної від сторонніх політичних чинників преси. Щойно в початках 1910 років починає вона заявлятися, спираючись на українські організації чи установи. Першим такого роду часописом стає "Український Голос", що з р.1910 починає виходити у Вінніпеґу, ґуртуючи навколо себе українські інтеліґентні сили Канади. Почав він виходити, як просвітньо-економічний, політичний і поступовий тижневик,- ця ґазета проіснувала аж до наших днів. Побіч з оглядами місцевого характеру, побіч організаційних справ чи полеміки з місцевою пресою, орган цей вже з перших же років присвячує свої сторінки реґулярним оглядам життя і змагань на українських землях, як також світовим подіям. Підносить справу організації українського вчительства в Канаді та національного виховання молоді. Провадить реґулярно відділи просвітньо-організаційний, господарський та лікарських порад. Заводить куток для дітей. Містить різного роду дописи, з яких, наприклад, в першому річнику звертає на себе увагу допис З. Кузелі, що подає широкі інформації з історії та сучасного життя українського народу на Буковині. Щодо літературного відділу, то на початках і довший час пізніше тут містяться, як то можна бачити й в інших заокеанських часописах, головним чином передруки творів старокраєвих письменників.

Тоді ж /1911 р./ у Вінніпеґу починає виходити тижневик греко-католицької церкви /еп.Будка/ "Канадійський Русин".

Відтак повстає соціялістична преса. Першим заявляється в р. 1907 у Вінніпеґу тижневик соціялістичної партії Канади "Червоний Прапор". Своє завдання формулює він словами: "Наша ґазета ставить собі завданням розяснювання та оборону інтересів робочої кляси й ідейне руководство нею"... Виступає він проти визиску українського робітництва, подає огляд робітничого життя та соціялістичного руху як на українських землях, так в цілому світі, містить популярні статті ідеологічного та інформаційного характеру. Зрештою дає й історію соціялістичної партії Канади. У літературному відділі беруть участь своїми творами такі місцеві автори: як Мих.Гаврилко, Г.Супруненко та інші. Найактивнішим співробітником був Мирослав Стечишин. По припиненню "Червоного Прапору"/8.VIII.1908/ за його /Стечишина/ редакцією з р. 1909 у Вінніпеґу ж починає виходити раз на місяць орган українських соціялістів в Канаді та Злуч. Державах Америки -"Робочий Народ". З р. 1910 стає він органом української соціяль-демократії. А з р.1911 /з 16.лютого/ в Едмонтоні Робітнича Видавнича Спілка починає видавати центральний орган федерації української соціяль-демократії в Америці. Був ним тижневик п.н. "Нова Громада", що виходила за редакцією Кремаря, а потім Томашевського до р. 1913.

Протягом часу до світової війни в Канаді виходило загалом 24 назви різних часописів. Помимо згаданих органів, решта мало чим різнилася від себе, хіба що більш чи менш виразніше відбивала на своїх сторінках ті або інші напрями місцевих груп, а часом і поодиноких осіб, що намагалися взаємно себе поборювати.

85. Українська преса в Бразилії.

Приблизно в тих же часах, як і в Канаді народ-

жується українська преса й в Бразилії. Першим її органом стає двотижневик "Зоря", яку в 1907 р. починає видавати Т-во "Просвіта" в Курітибі. У першому числі зазначує вона, що її програмою є "ніщо інше, як моральна, просвітна й економічна робота,...ніщо інше, як єднити і просвіщати, через то назвалисьмо Товариством "Просвіта". Своїм змістом і напрямком цей перший українсько-бразилійський орган мало чим різниться від своїх побратимів Канади та Спол. Держав Америки. Так само на його сторінках зустрічаємо полеміку на місцеві теми. Так само містить дописи на статті, що звертають увагу на життя в старому краю, про життя української еміграції в Аргентині та інших країнах. Так само містить статті просвітньо-освідомлюючого характеру. Зрештою подає літературні твори місцевих авторів /переважно поезії/ Гр.Тандра, Мих.Біpецького, Гр. Чорнія та передруки творів українських письменників зі старого краю.

Часопис цей вживає всіх сил до свого поширення серед бразилійської української еміграції. Як це поширення виглядало в дійсності, можна бачити з руху передплатників, що їх "Зоря" регулярно подавала на своїх сторінках. Так, наприклад, на 1908 р. цілорічних передплатників було 113, піврічних та чвертрічних 17 і часткових 19, отже всього на першу чверть 1908 р. можна рахувати яких 140-150 передплатників. Хоч на місцеві умови на початку кількість ця й була ніби поважною, але,як видно з тих же сторінок часопису, була вона недостатньою, щоб цей часопис міг утриматися. Тому вже в другій чверті того ж року з кожним числом появляються відозви, що кажуть про тяжкий фінансовий стан видання й загрозу припинення його.

Піднести кількість передплатників до потрібного числа все ж не пощастило і в р. 1909. "Зоря" примушена була припинити своє існування. Її місце зайняв "Прапор". Був це так само двотижневий народній часопис, що його протягом двох років видавав Комітет Народньої Друкарні на початку в Курітибі, а потім в Прудентополісі за редакцією бувшого редактора "Зорі" Ст.Петрицького та Клима Гутковського /1910-11/.

Зрештою в р. 1913 в Прудентополісі ж "Видавнича Спілка" починає видавати просвітній двотижневик п.н."Праця", що з деякими змінами в напрямі та деякими перервами пережив часи світової війни.

86. Значення української заокеанської преси. Значення української заокеанської преси в історії української журналістики характеризується тією роллю, яку вона відіграла на початку української еміграції за океаном, як майже єдиного засобу звязку, змагань, захисту її економічних інтересів, національного усвідомлення та кладення перших організаційних цеглин.

В міру розвитку стає вона одним з поважних чинників економічної допомоги старому краю та підтримки національно-політичних і культурних змагань на українських землях. Зрештою стає вона на варті проти асиміляції української еміграції, ідучи до цієї еміграції й відхиляючи впливи чужої преси.

Через все це, не зважаючи на брак відповідних журналістичних сил на початку її існування, зо всіма від того, часом дуже прикрими наслідками, українська заокеанська преса в історії української журналістики зайняла вже з початку її народження поважне місце одного з чинників суспільно-культурного й національно-політичного життя українського народу.

Запити до сьомої лекції:

1. Що є спільного між пресою б.Угорської Руси /Закарпаття/ в часи до світової війни й галицькою в її початках ?
2. Яка різниця між початками преси закарпатської й буковинської ?
3. Якими характерними рисами визначається заокеанська українська преса в порівнянні з українською пресою в старому краї ?
4. Яка доля української заокеанської преси в національно-визвольному русі?

Лекція восьма

87, Перед революцією 1905 р. в Росії.

Після указу 1876 р. українське суспільство на східніх землях було позбавлене всякої можливости мати свій орган, на сторінках якого могло б систематично висловлювати свої думки, захищатися від ненастанних нападів, на які не скупилася російська преса, зрештою організувати життя, подаючи інформації про культурний та суспільно-політичний рух свого народу.

Шукаючи виходу з такої ситуації, поодинокі гуртки чи громади намагалися використовувати бодай сторінки чужої преси, переважно поступової, або здобували до своїх рук і впливів той чи інший російський пресовий орган, перетворюючи його на короткий час у речника української думки. Так було з "Кіевским Телеграфом", так було в р.р. 1881-2 і з київською газетою "Труд" під проводом Ол. Русова. Так сталося р. 1895 і в Одесі, де після невдалої спроби дістати дозвіл на видання російською мовою власного органу, українське громадянство відкупило видання тижневика п.н. "По морю и суше", що на цей час було припинилося. Був це журнальчик спеціяльного природничо-географічного характеру. Громада сподівалася здобути дозвіл на зміну цієї назви, а тим самим і на зміну самого характеру часопису. Малося на увазі назвати його "Степь", або "Село". Проте цензура категорично відмовила в дозволі. Нічого не лишилося, як братися за видання під старою назвою, використовуючи його сторінки для пропаганди української думки, наскільки то було можливо в умовах спеціяльного характеру журналу. Редагування на початку доручено було співробітникові львівської "Зорі" та київської газети "Труд" - А. Погибці, а пізніше П. Климовичу. Не зважаючи на силу праці й коштів, що було покладено на цей часопис, він не придбав потрібного для свого існування числа передплатників і проіснував півтора роки, був проданий групі російських лібералів, яка легко добилася дозволу на зміну назви журналу на "Степь".

Подібні спроби робилися також і в інших місцях. Теж саме щодо використовування сторінок російської преси. Так, напр., у петербурській газеті "Сын Отечества" та в "Киевских Откликах" часто можна було бачити статті на українські теми, заяви та листи з домаганням свободи для українського слова. Крім центральних органів, використовувалася й провінціяльна російська преса, як, напр., "Днепр", а потім "Степь" у Катеринославі, "Южныя Записки" в Одесі, "Полтавщина" та ін.

Відсутність національної преси українською мовою старалися українці й тепер, як то було давніш, компенсувати альманахами, що давалося так само не легко. На початку 80-х років пощастило видати кілька альманахів, як, напр., "Рада" М. Старицького, одеська "Нива". Дуже цінний своїм змістом альманах "Звістка" /В. Горленка/ був цензурою заборонений. В 1890 р. альманахи знову були почали появлятися. Особливе значення здобув у цей час альманах "Вік", що вийшов у трьох томах. Такий стан речей тягнувся аж до революції 1905 р.

88. Революція 1905 р. і народження національної преси українською мовою.

Визвольний рух, що в р. 1905 охопив цілу Росію, викликав серед українського суспільства надію на створення національної преси українською мовою. Вязалася вона головно з працею спеціяльної комісії для вироблення нових правил друку. Дехто вже плянував видавати тижневик для селянства /Євген Чикаленко/, інші думали про перетворення "Київской Старины" на журнал українською мовою п.н. "Київська Основа", беручи за зразок колишню "Основу". Тимчасом до Києва чим далі, тим частіше почали надходити з провінції вимоги, щоб кияне взялися за видання щоденної газети. Внаслідок цього Є. Чикаленко, один з найактивніших київських діячів, заручившися обіцянкою фінансової підтримки з боку відомого мецената українських видань і культурного руху В. Сими-

ренка розпочав підготовчу працю з тим, щоб з нового 1906 р. приступити до видання щоденника.

89. Маніфест 17 жовтня й появлення першого національного часопису українською мовою п.н."Хлібороб".

Революційні події в російській імперії розгорталися швидким темпом. Це привело до оголошення 17.жовтня царського маніфесту, який побіч з іншими свободами оповіщав також волю друку. Використовуючи це, українська громада в Лубнях /Полтавщина/ стараннями лубенських дідичів братів Шеметів з 12 грудня розпочала видання тижневика п.н. "Хлібороб", що виходив за редакцією М.Шемета. Був це перший український суспільно-політичний орган під Росією, присвячений інтересам українського селянства. З четвертого числа журнала поставив гасло:"Селяне всіх країн єднайтеся".

З його сторінок пашіло сміливим і гострим словом, виразною революційно-українською думкою. Його появу все національно свідоме українське суспільство зустріло з ентузіязмом. Розходився він у кількості 5.000 примірників, при чому кожне число на вулицях просто виривалося з рук продавців. І хоч не довелося йому довго проіснувати, бо після ч.5 влада заборонила його видання, проте він виконав у цей час важливе завдання будителя й організатора розпорошених українських сил.

90. Нові правила про друк і початки видання тижневика "Рідний Край".

Нові правила про друк було оголошено 24 листопаду 1905 р. А через місяць у Полтаві починає виходити другий український часопис п.н. "Рідний Край" /з 24.XII./. Був це політично-економічний і літературний тижневик, який привітали українські кола з захопленням. Відбивав він настрої й думки української радикальної інтелігенції. У своїй програмовій статті він заявляв:"...виходимо на широкий світ, щоб промовити до цілого народу нашого, щоб укупі з ним боротися за кращу долю для всіх трудящих, покривджених, обідраних, щоб визволити людей наших і цілий наш милий край з неволі"...

Ініціятором і першим головним редактором-видавцем "РідногоКраю" був популярний у Полтаві український діяч Мик.Дмитрієв. Співредактором-Панас Рудченко /відомий письменник Панас Мирний/, який головно й редагував літературно-художню частину часопису і в першому числі опублікував вірш п.н."До сучасної музи", в якому яскраво висловив настрої, що в той час панували в колах, близьких часопису:

"Музо любови, миру, спокою,
Годі співати пісні .
Ондечки бачиш: поза горою
Все вже палає в огні.
Кров захлила рідную землю,
Де твої співи лились...
А по майданах воля в кайданах
Голосно кличе: "борись".

Так починався цей вірш.

Другим редактором /він же й секретар/ був Гр.Коваленко. Серед співробітників були О.Пчілка, Христя Алчевська, О.Коваленко, І.Нечуй-Левицький, Дм.Дорошенко та ін.

З числом 16. за 1907 р. видання "Рідного Краю" в Полтаві адміністрація заборонила. М.Дмитрієву довелося зазнати чимало неприємностей від уряду. Причиною переслідування зокрема був виступ його на суді в ролі оборонця селян,що брали участь у революційних подіях 1905 р.

З 20 жовтня 1907 р. видання було перенесено до Києва, де й виходив цей часопис до 31 липня 1910 р. за веденням О.Пчілки /О.Косачевої/. І по перенесенню видання до Києва перший його редактор-видавець М.Дмитрієв брав у часописі якнайближчу участь до самої трагічної смерти, тобто до 6 липня 1908 р.,

коли він, рятуючи дівчину, що потопала, утонув у Пелі біля містечка Яресьок.

91. Перший український щоденний орган під Росією "Громадська Думка". У звязку з оповіщенням нових правил друку Євг. Чикаленко подав до київського ґубернатора заяву про проєкт видання з I.I.1906 р. української щоденної газети п.н. "Громадське Слово". Разом з тим було випрацьовано й оповіщено друком і програму газети. Ознайомившись з цією програмою, цензура дала знати ґубернаторові, що з таким напрямком видання газети дозволити не можна. Ґубернатор повідомив Є.Чикаленка, що "на підставі п.б.ст.4 від.УІІ Височайше затверджених правил про періодичні видання йому, Чикаленкові, не можна видати свідоцтва на видання згаданих /заява була подана на видання "Громадського Слова" та журналу "Нове Життя". А.Ж./ органів друку, через те, що з оголошення добродія Чикаленка, яке знаходиться в моїй канцелярії і містить докладну програму й напрямок згаданих видань, видно, між іншим, що видання ці домагатимуться переміни існуючого державного ладу Росії, утворення автономних країв на окраїнах держави і перебудування її на федеративних основах, а також домагатимуться переходу всієї землі у власність народу, які вчинки забороняються карним законом"...

Отже треба було здобувати дозвіл на іншу газету та на всякий випадок подбати й про запасовий дозвіл. В.Леонтович /письменник В.Левенко -родич В. Симіренка/ подав заяву на газету п.н. "Громадська Думка", а Б.Грінченко на "Раду". Приблизно через два тижні В.Леонтович дістав дозвіл. А ЗІ грудня вже появилося перше число української щоденної газети "Громадська Думка". Щодо програмових засад, то в головному залишалися ті самі, що були опрацьовані для "Громадського Слова" та що їх було також покладено й в основу української демократично-радикальної партії. Нащей раз їх вже не було широко реклямовано. Видавцями, що взялися забезпечити фінансовий бік видання були: Євг.Чикаленко, В.Симіренко та В.Леонтович. На редактора було запрошено Ф. Матушевського, а на секретаря В.Козловського. До складу редакційного комітету ввійшли: Б.Грінченко, С.Єфремов, Модест Левицький, В.Дурдиковський та М.Грінченкова /М.Загірня/. До співробітництва було запрошено цілу низку осіб, що в такий чи інший спосіб визначилися вже на літературному полі. Були тут поети, письменники, наукові сили з різних кінців України. Але як в редакційному комітеті, так і серед всього складу цих співробітників майже не було, бодай до певної міри, підготованих, досвідчених журналістичних працьовників, а тим більше працьовників в щоденній пресі. "Єдиний між нами чоловік, котрого можна було вважати за справжнього журналіста - свідчить у своїх споминах Євг.Чикаленко - був С. Єфремов". Другою людиною, якій завдячувало саме існування газети з цього погляду, був її фактичний редактор Ф.Матушевський /пізніше посол УНР в Греції/. "...Якби не Ф.П.Матушевський, то ми напевно не змогли б видавати газети: по совісті треба сказати, що він сам її тоді виніс на своїх плечах". Так визначає місце Ф.Матушевського в праці першого українського щоденника під Росією Євг.Чикаленко в згаданих спогадах. "Коли наша преса матиме будучину - писав там же Є.Чикаленко,- коли вона розівється так як у людей, то імя Ф.П.Матушевського повинно нею возвеличитися на вічні времена, як нашого першого мученика преси, який не шкодував свого здоровля, можна сказати, свого життя, для її існування... у мене нема такого хисту, щоб змалювати заслуги цього чоловіка перед нашою газетою". Решта з співробітників щойно починала свою журналістичну карєру; дехто з них вибився пізніше на доброго журналіста.

92. Ширші кола українського суспільства й "Громадська Думка". Відгуки. Передплата. На початках "Громадська Думка" зацікавила ширші кола громадянства. В першу половину 1906 р. вона мала 4093 передплатника. Але лише 500 передплатили на рік. Решта передплачувала на півроку, на місяць, тощо, після чого відпадали. Які причини були відпадання передплатників? З одного боку, газеті закидувано, що вона, в порівнянню з іншими щоденниками, подає відомості

запізнено; з другого боку, читач ще не звик до української газетної мови, термінології та фонетичного правопису й тяжко приймав їх, вимагаючи, щоб в газеті писалося так,"як у нас на селі говорять". Для читача, що звик читати в українській мові лише твори красного письменства ще дивним випадала мова публіцистики, газетної інформації. Редакцію засипали листами з вимогою писати "мовою Шевченка", якої часом сам автор докладно не знав. Мова й правопис - це були два болючих питання цього часу. Перехід на українстский фонетичний правопис часто викликав щире обурення серед читачів і передплатників, що звикли бачити й читати лише етимологічний правопис, як його називано,"ярижку" - урядовий російський. І довго ще довелося поборювати ці вимоги.

Зрештою,- чимало українців поміркованої консервативного характеру, заляканих радикалізмом "Громадської Думки" в соціяльних справах, вважали її за орган, скерований проти інтересів українського люду, головно в його заможній частині. Це до певної міри відбилося навіть на внутрішньому житті газети та спонукало відійти від неї В.Леонтовича, після чого видання перейшло цілком до рук Є.Чикаленка.

93. Репресії й закриття "Громадської Думки".

Щойно вийшло перше число "Громадської Думки",як було його сконфісковано. В дальшому на неї безперестанно сипалися конфіскати, грошові кари, тимчасові завішення, тощо, аж поки не сталося найбільше лихо,- заборона. І-3.серпня 1906 р. в редакції було переведено поліційну ревізію, при чому було знайдено чимало "компромітуючого" матеріялу. Були тут, наприклад, відома виборзька відозва членів розігнаної І.Державної Думи, протоколи Московського зїзду "Селянського Союзу", ріжні відозви,тощо. С.Єфремова, що в цей час заступав редактора Матушевського та ще декого із співробітників /Хохлич, Квасницький та ін./ було заарештовано. Секретареві редакції В.Козловському пощастило сховатися й втікти за кордон /пізніше він був одним із керівників Союзу Визволення України, а в 1918 р. членом українського посольства в Берліні/. На вимогу урядів видання газети було припинено. По всій Україні у багатьох її передплатників зробила поліція ревізії, багатьох було заарештовано, зтероризувавши й ту невелику їх кількість, що залишалася на цей час. Євг.Чикаленко спробував був клопотати про відновлення газети, але дозволу на це не дістав. Запропонували йому дозвіл на видання газети під іншої назвою, та від цього він сам відмовився.

94. "Рада".

Тимчасом в запасі був дозвіл на видання щоденної газети п.н."Рада", даний свого часу на імя Б.Грінченка. Цей дозвіл і рішено було тепер використати. Через місяць стала "Рада" спадкоємицею "Громадської Думки", продовжуючи покладені на неї завдання й стоячи на тих самих програмових засадах. До неї ж перейшли й передплатники, що на цей час складали не більш пів другої тисячі. Кількість ця не вистачала для забезпечення щоденного органу. А вже підходив кінець року. Треба було шукати засобів. Як і раніш, разом з Євг.Чикаленком, що продав для цієї мети частину своєї землі й вніс на видання 10.000 руб. приходить на допомогу В.Симіренко та кілька інших громадян. Це давало можливість продовжувати видання в наступному 1907р.

Вступивши до 1907 р.,редакція в програмовій статті першого числа зазначила, що надалі вона не рефлектує вже переважно на читачів масового характеру, а більш бере на увагу українську інтеліґенцію, заповідаючи разом з тим, що коли б знайшовся ширший круг читачів,які потребували б популярного викладу, стане при "Раді" виходити окреме популярне видання по дешевій ціні.

Свою програму визначила "Рада" такими словами:"Перше за все зазначуємо, що газета наша буде безпартійною й міжпартійною. Будучи одинокою щоденною газетою російської України, вважаємо корисніше... не звязувати себе праграмою чи тактикою якоїсь одної політичної партії, а старатися освітлювати і питання дня і загальніші, більш принципіяльні питання українства з погляду ріжних поступових партій. Ставлячи своєю ближчою задачею служити культурним, громадсь-

ким і політичним інтересам України російської, газета наша заразом буде старатися держати своїх читачів у крузі інтересів всеукраїнських"... Отже - безпартійний, поступовий і всеукраїнський орган.

Деяку реорганізацію було переведено й у внутрішньому житті газети. Саме на цей час припав приїзд до Києва М..Грушевського, який став до активної праці в ній. Фактичним редактором став М.Павловський, людина не меньш працьовита, як і Ф.Матушевський і не менший знавець української літературної мови. Був він редактором до 1913 р.,коли заступив його Андрій Никовський. За секретаря було запрошено молодого українського соціяль-демократа Симона Петлюру /пізніш Головний Отаман і Голова Директорії УНР/, який одночасово був редактором соц.-демократичного органу "Слово". Пізніше секретарем став В.Королів /В.Королів-Старий/. Сталими співробітниками, що вели постійні відділи, були Дм.Дорошенко, М.Старицька-Черняхівська, Мих.Лозинський, який вів огляди закордонного життя й західньо-українських земель. Фахових, вироблених журналістів, як і "Громадська Думка", "Рада" не мала. Щойно тут вони помалу виховувалися, здобували досвіду і вже пізніше дехто ставав видатним журналістом. Найближче був звязаний з "Радою" С.Єфремов. Як публіцист виступив тут С. Петлюра, талановиті огляди й фельєтони давав Сп.Черкасенко. Красне письменство заступлено було такими іменами, як Винниченко, С.Васильченко, О.Олесь, Мод.Левицький. Зрідка писав статті В.Липинський. Тут же працював Максим Гехтер, з якого виробився справжній добрий фаховий журналіста. Передові статті звичайно писали С.Єфремів, Ф.Матушевський, іноді М.Грушевський, Дм.Дорошенко, М.Павловський та ін.

При помочі цих сил ставала "Рада" речником і дзеркалом українського життя на всіх землях. Стежила за його розвитком. Формувала національну думку.Здається, ні одно питання дня не уникало її сторінок. Найменший прояв культурного чи політичного життя знаходив тут той чи інший відгук і ніс його по світу.

95. Євг.Чикаленко та його поплечники.

За всім тим стояла людина, що взявши на свої плечі ввесь тягар видання, свідомо й віддано понесла його, як свій національний обовязок. Був це Є в г е н Ч и к а л е н к о, для якого видання єдиної української щоденної газети під Росією стало справою національної чести. Віддав він їй всього себе. Навколо неї скупчив він свої життьові інтереси, вкладав свої кошти, продавчи для неї в тяжкі часи свою землю, заставлявчи свій дім, щоб покрити постійні дефіцити, пересічна сума яких виносила річно до 20.000 руб. Та й не самі дефіцити. Постійні клопоти з адміністрацією, постійна небезпека закриття, брак коштів, брак передплатників та різного роду вимоги читачів, непорозуміння з співробітниками - все це лягало на нього, все це купчилося навколо його особи, як видавця. Під вагою всього цього часом відчувалася в нього втома, являлася ніби резигнація. "Остогидло мені вже це - записує він уже на восьмому році видання - хочеться заховатися від людей, щоб не мати того клопоту й не чути за нього. Але, коли я відійду від газети, вона загине, бо покищо нема кому за неї взятися, бо вона ще дає дефіцити... А загибель газети від браку передплатників, від недокровности - це ж велика радість ворогам нашим /хоч їм відомо, що неуспіх газети залежить від терору передплатників/; це ж страшний удар для справи відродження нашої нації! " І закінчує:"покищо кажу собі:"а ти, Марку, грай!"

І "грав" цей Марко української преси, поборювчи безправства, конфіскати, кари, загрози, переслідування, арешти. Поверх восьми літ свідомо ніс він увесь тягар видання "Ради", що стало великою й незабутньою його національною заслугою.

Але в цій невтомній, відданій праці не був він сам. Велику моральну підмогу давала йому його родина,яка в найтяжчі хвилини підбадьорювала його та заохочувала. Зокрема гарячу підтримку мав він від старшого сина Левка. "Крутись, батьку, мотай головою, а "Ради" не покидай - писав він, коли 1909 р. треба було покривати дефіцит в 12.000 руб. І батько крутився, заставляв дім, покривав цей дефіцит, записуючи до свого щоденника: "... не покину її, поки не загину".

Помимо родини, мав Є.Чикаленко й інших поплечників, з яких в першу чергу треба згадати В. С и м і р е н к а, що протягом всього часу не залишав видання своєю фінансовою підтримкою. Неменшу підтримку мав він також від Леоніда Жебуньова, українського діяча вже старших літ, який всю свою енергію, увесь свій час віддавав на те, щоб поліпшити матеріяльне становище газети, придбати їй якнайбільше передплатників та поширити її. В найтяжчі часи не спинявся він перед тим, щоб віддати останній свій гріш, бо, мовляв, "упадок '"Ради" вбє мене швидче, ніж хвороба", на лікування якої той гріш було призначено. У ньому ж мав Є.Чикаленко й постійного доброго порадника. Не менш добрим порадником і помічником був і М.Синицький, що перші роки провадив адміністрацію "Ради".

96. Ширше громадянство і "Рада".

"Рада" мала чимало щирих приятелів серед ширших кол українського суспільства. Чим далі, тим міцніше вона звязувалася з читачами, розсипаними по всіх українських землях. Наприкінці 1910 р., опинившись в черговому скрутному матеріяльному становищі, звернулася вона до читачів з особливим закликом приєднувати нових передплатників. "Щорічні доплати... знесилили нас з матеріяльного боку до кінця... Ми не в силах видавати газету надалі, коли наші передплатники не прийдуть нам на поміч".... писала вона в цьому заклику. Закликаючи приєднувати нових передплатників, редакція вказувала, що в противному разі "з виликим жалем на серці мусимо припинити "Раду" з кінцем 1910 року". Українське громадянство не лишилося байдужим. Незабаром прибуло кілька сот нових передплатників. До редакції почали надходити листи, повні прохання не припиняти газети, з обіцянками допомогти хто чим зможе. Відгукнулися на заклик і західні українські землі. "Звертаємося до нашої суспільности - писало в цей час "Діло" - щоб вона... прийшла з матеріяльною підмогою нашому київському щоденному органу в його нерівній боротьбі з наслідками й теперішніми змаганнями обрусительної політики російського правительства". Тут же закликало до передплати як окремих осіб, так і організації, установи, вказуючи на національний обовязок - "і то обовязок, сповнений не тільки в інтересі загальнонаціональнім, але і власнім, бо ж пречінь вимагає свого інтерес одиниці, щоб вона якнайбільше спориднилася духом з національною цілістю, до якої належить". Вказавши на те, що свого часу українці з-під Росії - "не раз подавали поміч нашому національному розвиткові в Галичині" - закінчувало "Діло" свій заклик такими словами: "Тепер на нас черга прийти їм в поміч і піддержати єдиний український щоденний орган в серці України - в Києві!"

Наприкінці 1912 р. довелося знову звернутися з закликом, який так саме не залишився без відгуку. Наслідком його було збільшення кількости передплатників більше ніж на 600.

Перед війною "Рада" мала вже коло 4.000 передплатників. Почала вона, поборюючи всі перешкоди, доходити й до ширших народніх мас.

97. Початки територіяльного розгалуження української преси під Росією в 1906 р.

Крім згаданих часописів, розпочиналося тоді видання ще багатьох як у Києві, так і в інших місцях. Але з огляду на адміністративні репресії спеціяльно на українську пресу, вони не могли довго втримуватися. Серед цих органів з загальної кількости 34-х чимало припадало на провінцію. Так, напр. в Одесі у січні 1906 р. появився тижневик п.н. "Народное Дело", що почав виходити за редакцією доктора І.Луценка в двох мовах /українській і російській/, як орган місцевої групи українців. По виході першого числа було воно заборонено владою. Натомість, 8 січня за редакцією того ж І.Луценка виходить тижневик "Народня Справа", яку спіткала така сама доля зразу після першого числа. Приблизно за місяць зявляється новий тижневик п.н. "Вісти" у виданні й за редакцією Л.Шелухіної. На цей раз вийшло вже пять чисел після чого з наказу генерал-губернатора Каранґозова було їх так само заборонено. Ця ж доля спіткала часописи і в інших місцях. У Катеринославі з 24 лютого почав був виходити тижневик "Добра Порада" за редакцією М.Бикова, потім К.Дяконова. У

вступній статті цього числа редакція повідомляла, що виступає "з думкою стати на обороні інтересів цілого українського народу, котрий переважно, бодай не сказати виключно, складається з самих селян хліборобів", хотіла, щоб "Добра Порада" зробилася "осередком думок всіх тих, хто чесно й щиро бажає стати на поміч робочому народові; хто вважає необхідним боротися з лихоліттям, що чорною хмарою огорнуло народні маси; хто не цурався свого святого обовязку до найменшого брата". Число це було сконфісковано. Друге число вийшло щойно 17 березня. Після того вийшло ще два числа, після чого часопис був принений з наказу ген.-губернатора. Там же в Катеринославі одночасно з "Доброю Порадою" за редакцією проф.Д.Еварницького 25 лютого появилося було перше число тижневика "Запорожжя", яке зараз же так само було конфісковано, а газету заборонено. Не минула така ж доля й двотижневика соц.-демократичного напрямку п.н. "Боротьба" /Київ/, що мала на думці довести видання до шости разів на тиждень. Але сталося не так, як хотілося. Перше число було сконфісковане. Через тиждень редакція випустила подвійне число, а після четвертого числа газету було заборонено на ввесь час військового стану в Києві. Зрештою з 26 березня у Харкові почала було виходити за редакцією М.Міхновського щоденна газета п.н."Слобожанщина" Перше число вийшло з портретами Гонти й Залізняка. На цьому й стала. А 15-го квітня редакція розіслала таку оповістку: "Редакція "Слобожанщини" оповіщає читачів, що через незалежні обставини Редакція вважає необхідним часово припинити видання часопису, аж поки не почне функціонувати виключно українська друкарня, для організації якої вже зроблені заходи Товариством українських друкарів "Тур". Уся передплата й комісіонні одночасно повертаються". У скорому часі сподіванки редакції не справдилися. Щойно в р. 1912 починав М.Міхновський видавати тижневик "Сніп", що протримався до 1913 р.

Не ліпші умови, в яких доводилося існувати українській пресі, були й в наступних роках.

98. Партійна преса. "Слово". Його виникнення. Співробітники. Зміст. Завдання.

Після згадуваної вже "Боротьби" довше пощастило протриматися соц.-демократичному тижневику "Слово". Був він центральним органом україн. соц.-демократичної партії, що почав виходити в Києві з 11 квітня 1907 р. при матеріяльній підтримці петербурзької партійної організації /головно одного з її членів - М.Шалдуна /за фактичним редагуванням колегії в складі Я.Міхури, М.Порша, С.Петлюри та Вал.Садовського. До кінця 1907 р. офіційним видавцем-редактором була О.Королева, після якої підписував часопис, як відповідальний редактор С.Петлюра. Всю свою працю "Слову" доводилося провадити з дуже обмеженими силами. Головний її тягар ліг на згадану щойно колегію, серед якої на ті часи вправним журналістом був, власне, тільки С.Петлюра. Решта лише починала свою журналістичну роботу. Серед постійних співробітників були також Гр. Коваленко /Сьогобочний/, який довший час вів відділ "З українського життя", Дм.Донцов. У літку 1907 р. було цього останнього арештовано, а з весни 1908 р. почав він надсилати матеріяли вже з еміграції. До найактивніших співробітників належав А.Жук /А.Вовчанський/. З інших - І.Мазепа, що писав під іменем Андрієвський. Вол.Дорошенко /В.Білоцерківський/, Л.Юркевич /Л.Рибалка/, Дм.Дорошенко, В.Чехівський, В.Степанківський /В.Коваль/ та ін. З поетів і письменників: П.Тенянко, С.Черкасенко, Гр.Чупринка, Дніпрова Чайка та ін. Основна частина праці лежала на редакційній колегії. Так, М.Порш /М.Гордієнко, М.Чацький, Полуботок/ давав статті на політичні й економічні теми, а також на теми національного характеру, що пізніш появилися окремою відомою брошурою "Про автономію України". С.Петлюра /С.Сімон, П-ра/ головним чином спинявся на темах національно-культурного й літературного характеру /"Російські культ.-освітні установи на Україні","Про наше недавнє минуле"- переписка М.Драгоманова з Ів. Франком, про Ст.Віспянського, М.Заньковецьку, про життя й працю українських театральних діячів, тощо/. Я.Міхура /Хв.Кучерявий/ дав на сторінках "Слова" низку статтей на робітничі теми /"Нариси з робітничого життя"/, зрештою, стат-

ті В.Садовського, присвячені були головно темам економічного й політичного характеру.

На початку "Слова" ставило своїм завданням політичне й соціяльне освідомлення ширшого читача, вважаючи, що національна свідомість прийде разом із соціяльною й клясовою. Прихильником такого становища був М.Порш. Іншої думки були С.Петлюра, В.Садовський та Я.Міхура. Вважали вони потрібним, щоб"Слово" жвавіше й частіше реагувало на появи української дійсности, визначи виразно свою позицію у визвольній українській боротьбі. Перевагу згодом взяла ця, остання думка, що й повела часопис у напрямі захисту українських національних потреб по лінії інтересів українського пролетаріяту.

Розходилося "Слово" в кількості приблизно тисячі примірників. Для українського політичного партійного органу на ті часи була ця кількість чимала. Але звичайно вона не вистачала й видання було дефіцитним.

Передплатниками на початку були, головно, члени партійних груп. Пізніш коло читачів поширилося безпартійним учительством і селянством. Не останнє місце мала й студентська молодь.

99. Українська преса поза українськими землями в Росії. З початку 1906 р.появляється українська преса й поза українськими землями - в Москві й Петербурзі. Першими з органів були журнали "Зоря" й "Вільна Україна". "Зоря" почала виходити в Москві наприкінці березня 1906 р. Був це тижневий журнал, що виходив за редакцією адвоката Ів. Опокова з гаслом: "Українці! Єднайтеся у братерській згоді!" Крім творів красного письменства журнал цей розпочав практичний курс для вивчення українського слова, що провадив його А.Кримський. Тут же, на його сторінках, давалися ілюстрації. Були це фотографії образів таких маляріе, як С.Васильківський,В. Маковський, М.Гармашов та ін. Всього вийшло вісім чисел в чотирьох зшитках.

У лютому того ж року в Петербурзі появився місячник "Вільна Україна". Був це літературчий, науковий і політичний журнал, що почав виходити за ред. А.Шабленка та при участи переважно соц.-демократичних сил. Перші числа журналу принесли твори Л.Українки, що опублікувала тут "Одно слово", поезії Хр.Алчевської, А.Шабленка, М.Чернявського, М.Вдовиченка, оповідання І.Личка. Тут же статті, як К. Не-я /К.Арабажін/ "Дещо про націоналізм і соціялізм", Ів.Стешенка "Український національно-громадський рух і 1905 рік", Л.Бича "Революція і органи самоуправи", далі стаття П.Смутка /П.Стебницького/ "Краєва автономія України", що викликала деяку полеміку з російськими соц.-демократами /Лукашевич/ і відповідь їм М.П. /Порш/ "Краєва автономія України в світлі "соціял-демократичної"критики" опублікована в ч.4 "Вільної України". З третього числа журнал приймає вже виразний партійний напрямок, про що повідомляє редакція такими словами:"Від нині наш журнал стає виразником інтересів робітничої кляси. Всі питання сучасної дійсности він буде освітлювати ідеологією цієї кляси"... Склад редакції й співробітників змінився, при чому устами М.П. редакція знімала з себе відповідальність за першу книжку і особливо за статтю П.Смутка про автономію України. З цього часу журнал стає виразним органом української соц.-демократичної партії. Довго протриматися однак йому не пощастило. Після конфіскати ч.3 та 5/6 редакція примушена була припинити видання, звернувшись до своїх читачів на сторінках "Громадської Думки" з таким характерним для часу повідомленням:

"Редакція місячника "Вільна Україна" сповіщає своїх передплатників і читачів, що дякуючи тяжким репресіям "ліберального" міністерства д.Столипіна проти вільного, незалежного слова друкарського, вона не має можливости випустити в світ у свій час чергових чисел журнала. Книжка "Вільної України" за майбуть "в свій час" була сконфіскована. Редакція місячника сподівається при першій змозі озватися з своїм словом до читачів".

Здійснити ці сподівання журналу не пощастило. Тимчасом наприкінці вже березня 1907 р. там же в Петербурзі почала виходити газета, присвячена інтересам міського й сільського робітничого люду п.н."Наша Дума". Був це фактично

орган петербурзької організації української соц.-демократичної робітничої партії, що почав був виходити за редакцією Дм.Донцова. Два числа, що появилися, були присвячені головно справам другої Державної Думи. У своїх статтях "Наша Дума" виступала з критиков праці Думи, захищаючи інтереси робітництва /"Бюджет в Думі","Безробіття", тощо/, давала живі фельєтони на думські теми /"Як демидівці писали наказ", "Кому передати землю" В.Мазуренка, тощо/ та подавали перебіг думських засідань. Утриматися "Нашій Думці" так само не пощастило. По виході другого числа /25 березня/ газету було заборонено владов.

Трохи довше протрималася "Рідна Справа - Думські Вісти", що почала виходити в Петербурзі з 12 квітня 1907 р. двічі на тиждень. Був це орган української фракції другої Думи /рад.-демокр. гром./, видання якого спопуляризував був між послами головним чином студент-медик В. Піснячевський /пізніше відом мий журналіст/. На фактичного редактора запрошено було Вас.Доманицького, а офіційним видавцем-редактором став посол С.Нечитайло."Наша газета,- писалося у вступній статті "Рідної Справи",- буде тим телеграфічним дротом, що зєднуватиме український нарід з його депутатами для спільної праці й боротьби за землю й волю".

Співробітниками були члени другої й першої Думи та дехто з українського громадянства петербурзької колонії. Публіковано на її сторінках перебіг думських засідань, промови послів та статті й фельєтони на актуальні теми. Між статтями - цикль В.Колодянського /В.Доманицького/ п.загальнов назвов "Земля панська та мужицька", О.Білоусенка /О.Лотоцький/ - "Панщина стара й нова" та серія фельєтонів П.Смутка /П.Стебницький/, що потім вийшли окремов книжков п.н. "Під стелями Думи".

Зустрінуто було "Рідну Справу" прихильно, особливо на українських землях. Серед селянства мала вона успіх, чому чимало прислужилася її добра мова й популярний виклад.

На початку червня /3 червня/ оповіщено було маніфест про розвязання Думи. В звязку з цим примушена була припинити своє існування й "Рідна Справа". Останнє 12 число вийшло 12 червня з маніфестом і останнім словом до читачів, в якому редакція висловлювала надію знову появитися, коли збереться третя Дума. Але надії ці завели. Політичні умови, що запанували з приходом тертьої Думи тому не сприяли.

00.Популярно-народні органи на українських землях під Росією. "Село", "Засів", "Маяк". Щойно більше як за два роки при найактивнішій участі Мих. Грушевського починає виходити популярний народній часопис,- на цей раз у Києві. Був це ілюстрований тижневик п.н. "Село", перше число якого появилося 3 вересня 1909 р. Своїм завданням "Село" ставило: "подавати відомості, новини і всяку науку в справах, потрібних нашому селянинові або робітникові, і про всякі важніші справи, з життя українського, російського й заграничного, цікаві для всіх, про які всякому треба знати".

До співробитництва було запрошено визначніші сили. Це забезпечувало часописові бути цікавим і поважним органом під вмілов руков такого організатора літературно-наукової та журналістичної праці, як М.Грушевський, який був фактичним його керівником і душев. І дійсно, часопис здобув собі глибоку симпатію серед широких кол, ставши вітаним гостем під селянськов стріхов в першу чергу.

В легкій і приступній формі на його сторінках давалося багато того, що будило думку читача, поширювало його світогляд і знання, привчало критично мислити. Формуючи й організуючи думку, провадив він його до лав українського суспільства вже як свідомого його члена. І читач з народу це цінив. Були відомі випадки, коли селяни ходили за кілька верст на залізничу станцію, щоб там діставати з пошти "свою газету". Були села з цілими гніздами передплатників - до десяти й більше. Заходило "Село" в найдальші закутки, де трудно було припустити, щоб там коли була газета.

Але все це дуже добре оцінила й адміністрація. Тому не дивно, що по році й пів з'явилися на сторінках "Села" слова М.Грушевського до читачів, які характеризують ті умови, що в них доводилося цьому часопису виходити. Прощаючись з читачами в імені редакції в останньому числі /24.II.1911/, він писав:

"Рівно рік і шість місяців скінчилося тепер, як стали ми видавати отсю газету, бажаючи по силам нашим послужити освіті й освідомленню нашого трудящого народу, селянства й робітництва. Пильнували ми по совісті нашій се діло сповнити, але се ставало все тяжче і тяжче. Тяжко видавати тепер справедливу часопись взагалі, а щестяжче українську, а ще г і р ш е - селянську українську. Не знають люди як тяжко. А до того з ріжних боків чуємо, що слово наше до людей не доходить: забороняє ріжне начальство "Село" передплачувати, наказує людям не видавати, а до начальства відсилати. Нема н і о д н і й г а з е т і т а к о ї тісности, як нашій. І тому припиняємо її - може на час тільки, може й завсіди - як не полегшає".

Не полегшало. І "Село" вже ніколи не появилося. Наступником його став з 4 березня 1911 р. ілюстрований тижневик п.н. "Засів", що почав виходити за тієї самої редакції та з тим самим складом співробітників і тієї самої програмою, як і "Село". Зміна назви однак не змінила становища до нового часопису з боку адміністрації. Кари й заборони та недопускання до читачів продовжували робити своє діло. За якийсь час передала попередня редакція ведення часопису іншим людям, гуртку письменників. Нова редакція не порвала звязків з колишніми співробітниками й кермачами. Загальний напрям не змінився. Бажаючи, однак, якнайліпше забезпечити часопису існування та поширити його, редакція задумала перевезти низку реформ. А в звязку з цим вирішила вона перевести серед своїх передплатників спеціяльну анкету. Не зважаючи на деякі хиби й прогалини, анкета ця дала дуже цікавий матеріял. Показала вона обличчя читача та його оцінку й становище до часопису..Та не зважаючи на прихильне становище читачів, по - щастило й "Засіву" протягнути лише трохи більш року, після чого примушений був припинити своє існування. Причинами того було матеріяльне виснаження постійними грошовими карами поруч з іншими витратами, що не могли покритися низьким передплатою. Сталося це в 1912 р.

Приблизно через рік після того почав виходити новий популярний літературно-громадський тижневик п.н. "Маяк", перше число якого появилося 20 грудня 1912 р. Виходив за редакцією В.Шевченка та А.Терниченка. Склад співробітників був дещо відмінний від попередніх. Багатьох не було. Їх місця зайняли молодші й нові, що щойно виступали на сторінках преси. В звязку з цим і самий зміст та ведення часопису вже був слабший, на що не раз вказувалося на сторінках преси. Проте, все виразно стоячи на національно-визвольному й демократичному ґрунті, "Маяк" старався продовжувати традиції, покладені своїми попередниками. Присвячений головно сільській та робіничій інтеліґенції, зустрічав він серед неї не меншу увагу й симпатію та відгук. Але не пощастило й йому на довший вік. Напередодні світової війни в р.1914 на ч.28 було його, як і всю іншу українську пресу владою заборонено.

101. Популярно-народні та інші часописи на провінції.

Крім згаданих органів, що мали на увазі масового читача й виходили в Києві, виходили в ті часи ще кілька подібних органів і на провінції. Одні з них протрималися довше, інші коротший час, а ще інші припинили своє існування вже на перших числах, не знайшовши відгуку серед мас.

До перших належав ілюстрований тижневик "Дніпрові Хвилі", що почали виходити в Катеринославі з І жовтня 1910 р. за відповідальною редакцією К.Котова й протрималися більше трьох років. Був це часопис, що під досвідченою вже журналістичною рукою Дм.Дорошенка, який був його фактичним редактором, а потім М.Новицького, став був одним із поважніших органів подібного роду, на сторінках якого побіч з статтями інформаційного характеру з**являлися** твори визначніших українських письменників та молодих поетів, а також цінні праці на історичні теми. Користувалися "Дніпрові Хвилі" симпатією не лише на Катеринослав-

щині, але й далеко за її межами.

Не менш популярною була "Світова Зірниця", що в 1906 р. почала виходити як тижневик, а потім двічі на місяць. Видавати її почав гурток польських поміщиків під проводом І.Волошиновського. Вона виходила спочатку в Могилеві Подільському, а потім у с.Пеньківка і зрештою з р.1911 перейшла до Києва. Звертала на своїх сторінках увагу побіч з різного роду інформаційним матеріялом на сільське господарство й кооперацію. В р. 1913 перестала виходити й відновилася була початком революції 1917 р.

Робилися спроби видавати й інші часописи, але вони не зустріли відгуку й підтримки, а тому скоро заникали. До таких належать: напр.,"Порада", перше число якої появилося було в Харькові в р.1906 офіційним етимологічним правописом /ярижка/ і доволі чудернацькою мовою а не менш дивним змістом за редак. М.Лободовського. По першому числі часопис цей вже не появлявся. Теж саме сталося з виразно соціяльно-реакційним часописом, що його в р.1906 почав був видавати в Хотині, як місячник п.н."Хата" доктор І.Немоловський.

102. Літературно-наукові органи. "Нова Громада". Перехід до Києва "Літ.-Наукового Вістника" й влиття в нього "Нової Громади".

Поруч з народженням органів громадсько-політичного й популярно-інформаційного характеру, на початку 1906 р. появляється літературно-науковий орган п.н. "Нова Громада". Був це місячник, історія якого тісно вяжеться з особою Євг.Чикаленка та з виходом "Громадської Думки". Прохання на дозвіл подано було разом з проханням на"Громадське Слово", при чому назву журналу було подано як "Нове Життя". Дозволу не було дано. Після того, В.Леонтович, подавчи прохання на "Громадську Думку", разом з тим просив дозволу й на літературно-науковий журнал на цей раз вже п.н. "Нова Громада",який і дістав. Таким чином з початку 1906 р. появилося перше число за редакцією Б. Грінченка й В.Леонтовича. Протягом року в наслідок внутрішніх непорозумінь редакція мінялася тричі. По Б.Грінченкові перейшла вона до С.Єфремова й відтак до Є.Чикаленка. Проте, ці зміни як щодо програми, так і змісту, на загальному веденню, завдяки вмілому поводженню Є.Чикаленка, майже не відчулися.

Вже з перших чисел "Нова Громада" виявила себе речником національно-культурних змагань. На її сторінках почали зявлятися найновіші твори українських письменників і поетів. Були тут твори: В.Винниченка, М.Коцюбинського, А.Кримського, А.Тесленка та ін. З поетів - М.Вороний, В.Самійленко /В.Сивенький/, С.Черкасенко, Хр.Алчевська. Далі драматичні шкизи Л. Українки /"Три хвилини", "В дому роботи, в країні неволі"/. Вона ж дала тут цікаву розвідку п.н."Утопії в белетристиці". Крім белетристики - статті на біжучі теми, огляди українського життя /Б.Грінченко, С.Єфремов/, рецензії та бібліографія нових видань. Побіч з місцевими співробітниками, брали участь в журналі такі журналісти з західньо-українських земель, як Мих.Лозинський /"Вісті з Галичини"/ та Вол.Кушнір. Не зважаючи на те, що "Нова Громада" була єдиним літературно-науковим органом в цей час на українських землях під Росією, їй не пощастило викликати ширшого зацікавлення. Протягом року придбала вона лише 400 передплатників, що не могли окупити видання. Наприкінці року Євг.Чикаленко поставив питання про необхідність з нового 1907 р. сполучення "Нової Громади" з "Літературно-Науковим Вістником", який з 1907 р. мав розпочати своє видання вже в Києві. Думку цю й було реалізовано. З нового 1907 р. "Нова Громада" перестала виходити. Її місце зайняв "Літературно-Науковий Вістник", що в збільшеному форматі й під вмілим веденням М.Грушевського числив на ширшу моральну підтримку. Але на перших часах зустрівся він з певним застереженням і знеохотою серед деяких частин суспільства. Одною з причин такого явища було те, що в ньому вбачали вплив т.зв.галицизму, який виявлявся чи не найголовніше в мові й правопису. Проте більша частина загалу української інтеліґенції зустріла "Літературно-Науковий Вістник" з глибокою симпатією, а подекуди навіть з ентузіязмом. Сприяло тому, з одного боку, вже усталена традиція журналу, з другого боку, - той прекрасно підібраний зміст і багатство матеріялу, що охоплював

інтереси й потреби всіх українських земель.

"Органом, в котрім відбувається спільнота цілого нашого народу по сім і по тім боці кордону - писало того часу "Діло" - в теперішніх обставинах є один-одинокий Літературно-Науковий Вістник. До цього мусить звернутися кожний, кому залежить на збереженню й скріпленню національної свідомости,- хто хоче користати з найсерьозніших творів української літератури й публіцістики та вдержати контакт з українською науковою творчістю. "Літературно-Науковий Вістник" є тепер справді єдиним всеукраїнським органом. Вказувати нашим читачам на потребу покористуватися тим місячником - здається, не потребуємо".

Сповняючи свої завдання, Літературно-Науковому Вістнику доводилося поборювати чимало перешкод як з боку самого суспільства, так адміністрації. Серед суспільства за його поступовість і вільнодумство. Були й такі, що вважали себе ображеними в своїх "моральних почуваннях" через деякі вміщені в ньому літературні твори. Доходило навіть до закликів бойкоту. З боку адміністрації - сипалися репресії.

Так проіснував цей журнал до світової війни. У жовтні 1914 р. виходить остання подвійна його книжка вже за дозволом військової цензури.

103. "Україна"- спадкоємець "Кіевской Старины"

Разом з долею "Новой Громади" наприкінці 1906 р. вагилася доля й "Кіевской Старины". Стара київська Громада вже ослаблена на цей час, хотіла зняти з себе видання цього журналу й перекласти його на нове т-во Користаючи з того, що саме припадало 25 років існування "Кіевской Старины", Громада вирішила припинити її на цьому ювілейному році, з кінцем 1906 р. Але не хотіла залишатися без органу. Видавати журнал в українській мові в цілому не рішалася, бо для багатьох членів і співробітників не легко було відразу перейти на українську мову. Побоювалися також загубити читачів та передплатників, яких і так було небагато /щось коло 300/, серед яких були установи, що ледве чи стали б передплачувати часопис українською мовою. Ці вагання й породили спадкоємця "Кіевской Старины", яким став журнал "Україна", журнал переломового часу, документ переходу української інтелігенції, українських наукових сил, на нові шляхи.

Був це місячник в 10-12 арк.друку, що складався з двох частин - наукової й інформативно-публіцістичної. Друкований в двох мовах - російській і українській. Продовжував він традиції "Кіевской Старины" з тією лише різницею, що відсутня була тут белетристика. В передмові редакція зазначила, що вона хоче заховати за журналом характер наукового органу, "поширивши тільки зміст його, не обмежуючись історією минувшого, а розглядаючи критично й всі події в біжучих хвилях суспільного життя" - та надати йому " більш національний характер".

Однак протягом року виявилося, що в такій переходовій формі журнал знайшов мало відгуку й грунту в українському житті. Це привело до того, що вже в осени 1907 р. він заявив про своє припинення.

104. Ідеологічна диференціяція в українському суспільстві та її органи. "Українська Хата".

Ідеологічна диференціяція політичної думки, що виявлялася в українському суспільстві вже з початком революції вимагала, щоб помимо часописів, розрахованих на широкого читача, були також ідеологічно-провідні органи. Першу спробу в цьому напрямі до певної міри було зроблено петербурзьким "Вільним Українцем". Після того щойно в роках 1909-13 появляються журнали , що на своїх сторінках приносять розроблення ідеологічних основ визвольного руху та соціяльного й національного світогляду.

Року 1906 з'являється журнал, що в національно-політичному й соціяльному питанню займає виразно бойове, радикальне становище. Був це місячник молодих сил п.н. "Українська Хата", що почав виходити за редакцією Павла Богацького й при найближчій участі Микити Шаповала, який був душею й ідеологом того напря-

му, що цей орган зайняв. Виникнення журналу вяжеться з альманахом "Терновий Вінок" та гуртком, що коло нього скупчився. Були тут, крім названих П.Богацького й М.Шаповала,- Ол.Коваленко, Ю.Сірий /Тищенко/, Ю.Будяк, Л.Будай, Василь Скрипник та ін. В наслідок полеміки, що розгорнулася в р.1908 між цим гуртком та представниками літературних і національно-політичних напрямів поміркованого характеру, речником яких була в першу чергу "Рада", стало перед ним питання про необхідність створення свого друкованого органу. На початку була думка обмежитися випуском альманаху. Потім вирішено було використати дозвід на видання тижневого журналу, що його вже мав О.Коваленко. Зміну періодичности на місячник, як також невелику зміну в самій назві пощастило перевести без великих перешкод. 24.березня 1909 р. появилася перша книжка журналу "Українська Хата". Свою програму редакція намітила у вступній статті такими словами:

"Починаючи видання свого журналу, ми насамперед маємо служити цій меті: розвивати українське письменство, направляти його так, щоб воно йшло на зустріч всім життьовим змаганням нашого народу й запомогало б його культурно-просвітнім потребам, навертаючи його думку на шлях поступу, де світять кращі ідеали людськости: воля, рівенство і братерство - де вживається вільна людина, вільна творча громадська праця і рівне користання добром природи".

Становище журналу щодо українського визвольного руху найліпше було визначено оцими словами Микити Шаповала /М. Сріблянського/:

"Національність, - писав він - до якої прагнемо, має величезний е т и ч н и й зміст. Ми повинні казати не тільки "так-так, ні-ні", що ми українці та й годі. Ні, треба, щоб українство було ще й цінністю загальною, вселюдського значіння. Українство наше мусить виступити, як вічна цінність. Українство... в етичному розумінні мусить стати в оборону істини, цеб то - свободи людини"... Звідси - "етичний зміст націоналізму вимагає для себе напрямку демократичного... Українство, як життьова течія - це емансипація від всіх сторонніх моральних, розумових, соціяльних і інших впливів. Воно мусить мати свої подібні елементи в собі, ними жити, їх переформовувати, відкидати, творити й в своєму життьовому процесі мусить спиратися само на себе, в собі мусить знайти ту силу, яка двигає вперед і дає опору в житті... мусить видвигнути виразно свою індивідуальність".

Виходячи з цього, виступила "Українська Хата" з гострою критикою склавшихся традицій дрібних діл та психології решток т.зв.українофільства з його поміркованим лібералізмом та поверховим демократизмом, лояльністю та угодовством, як також тенденцій шукання опертя в національно-визвольній справі в чужих суспільних силах. Натомісць, висувала вимогу поглиблення національно-політичного світогляду, його викристалізування в формі рішучої боротьби в напрямі соціяльного й національного визволення, в основу якого клала в українській дійсності погодження особи з суспільством. Завершення цього погодження вбачала вона у відродженій Україні, де мусіли б знайти свою синтезу соціялізм і індивідуалізм.

Найгарячіші виступи проти "Української Хати" були на сторінках газети "Рада" та в її колах. Пізніш часом відгукувався "Дзвін" та ін.

Біля "Української Хати" гуртувалися переважно студентська молодь, чимало народніх учителів, подекуди дрібні урядовці. Були це ті, хто в перший же рік дали журналу до 400 передплатників, не рахуючи того, що йшло в дрібному продажі /до 300 прим./. З молодих сил склався й перший кадр співробітників. Побіч Мик.Шаповала та редактора П.Богацького, стали літературний критик М.Євшан /Федюшка/, публіцист А. Товкачевський, а далі такі імена, як Гр.Чупринка, О.Олесь, О.Коваленко, Галина Журба. Тут же роблять свої перші виступи такі поети, як М.Рильський, П.Тичина. Книжка за книжкою журнал міцніє. І в новий рік вступає він уже зовсім окріпшим. На його сторінках починають зявлятися імена О.Кобилянської, В.Винниченка, друкуються твори М.Вороного, Сп.Черкасенка, стають до співпраці навіть ті, що ще не так давно рішуче поборювали його початки. З сторінок журналу линув бадьорий, молодий голос. Літературна й публіцистична праця розгорталася й росла, здобуваючи з кожним днем симпатиків. Але світова війна, що боляче вдарила по всій українській пресі не минула й "Українську Хату", обірвавши її існування.

105. "Дзвін". Тоді ж, на тостому числі другого річника, з наказу Начальника Київської військової округи припинено було й другий літературно-науковий і мистецький ілюстрований журнал, що ставив собі завданням поширення ідеологічних підстав захисту інтересів робітничих верств суспільства. Був ним місячник "Дзвін", що почав виходити в Києві з І.січня 1913 р. На сторінках цього журналу побіч з статтями ідеологічного чи тактичного характеру по лінії марксівського світогляду, було відведено поважне місце добре підібраному відділу красного письменства з творами ліпших українських авторів. Позбавлений будь якої тенденційности чи агітаційности цей відділ разом з тим гармонізував з ціліств ідеологічних основ світогляду, що його було прийнято журналом. Зміст цього відділу складався з творів таких письменників, як Леся Українка /драм. поема "Оргія", "Айша та Махомед", тощо/, В.Винниченка, що опублікував тут - "Божки", "По-свій", "Молода Кров" та Гр.Чупринка, що дав тут першу спробу драматичного етюду "Самогубець", Сп.Черкасенко, що опублікував тут "Казку старого млина", М.Вороний, Петро Стах /С.Черкасенко/, Х.Алчевська,/поезії/, Ю. Сірий /ескизи/ та ін.

Відділ публіцістичний давав чимало матеріялу, з якого можна було бачити, що журнал ставив широку програму, висвітлюючи ідеологічне становище в біжучому суспільному житті, літературні питання, питання мистецтва, тощо, з марксівського погляду. Серед думок і статтей цього відділу були Дм.Антоновича - "К. Маркс і Українці","Естетичне виховання Шевченка" та інші, В.Винниченка /Марксизм і мистецтво , "Фільозофія і етика Шевченка"/. На теми національного й робітничого питання публікувалися тут статті Л.Юркевича, В.Садовського, К. Миргородського та ін. В.Левинський провадив постійний огляд галицько-української політики й робітничого руху в інших країнах. Тут же статті й огляди Дм. Донцова /"З українського життя","Українське студенство і аполітизм"/. Зокрема звертало увагу співробітництво в журналі таких російських марксистів, як Алексінський, що подавав статті на аграрні теми, робітничі, умови праці, тощо, А.Луначарський /пізніш Нарком освіти в Москві/, що дав "Шевченко і Драгоманів", "Пролетарська література у Франції", про Е.Верхарна/, П.Аксельрод /"Історичне діло Бакуніна"/.

Своє становище в українському суспільстві визначив "Дзвін" словами Л. Юркевича в статті "Середні кляси і національне відродження". Виступаючи проти вигаданої української демократичної одноцільности, як проти думки, що поширена була між суспільством, в цій статті він підкреслював, що "ми ще дуже мало думали і говорили п р о с е б е, як про головного ворога всяких змагань помирити все суспільство і всі його кляси звязати спільною ідеєю, в тім випадку ідеєю національною".

"Марксизм і лібералізм становлять дві головні і потужні сили українського відродження і в їх ворожості - правда, ще скритій - в різниці їх суспільних завдань можна знайти безліч яскравих доказів на користь нашого твердження відносно безпідставности української буржуазної думки про одноцільність українського відродження. І коли українська буржуазна преса протиставляє російському чороносотенству все українське "демократичне" відродження, то ще з більшим успіхом можнмо ми протиставити український марксівський рух українському лібералізмові. Певна річ, що в певні моменти середні кляси можуть бути й нашими спільниками, але не можна забувати, що вони становлять зерно, з котрого виросте згодом і велике українське панство".

Виходячи з цього становища,"Дзвін' на своїх сторінках звертав увагу свого читача на прояви міщанської ідеології в українській пресі, на її буржуазний характер та вказував на її небезпеку для демократичних верств українського народу.

Зрозуміло, що це становище не могло залишитися без відповіді.На сторінках преси появлялися критичні відгуки, часом полеміка, але в цілому появлення нового органу зустрінуто було як явище природне і як факт додатній в українській журналістиці, що зокрема було підкреслено "Літературно-Науковим Вісником", який писав:"У всякім разі українські марксисти мають за собою певні здобутки

в нашому громадянстві, налічувть чимало видатних своїх робітників, тому і появу їхнього культурного органу можна привітати" /А.Ніковський/. Натомісць, іншими словами було привітано появлення українського марксівського органу з боку російських марксистів і в першу чергу В.Леніна, вістря виступів якого проти "Дзвону", як націоналістично-шовіністичного органу були в першу чергу скеровані проти його основної ідеологічної сили й провідника Л.Юркевича.

106. Розгалуження української преси під Росією. Побіч з органами суспільно-політичного чи літературно-наукового характеру по революції 1905 р. виникають журнали, що ставлять спеціяльне завдання, звязані з вимогами й потребами українського суспільства. Відбувається розгалуження української преси. Повстає преса наукова, мистецька, педагогічна, дитяча. Зявляється спеціяльний орган української студентської молоді. Виникають органи присвячені питанням медично-санітарного та природознавчого характеру, господарські, кооперативні і зрештою гумористично-сатиричні часописи.

З наукових органів, що в цю добу появляються, були такі, як "Записки Українського Наукового Товариства в Києві" та "Україна" під безпосереднім проводом проф.М.Грушевського.

У січні 1918 р. за редакцією О.Корольчука починає виходити місячник, присвячений українському національному мистецтву п.н. "Сяйво". Впродовж 1910/11-1913/14 виходить перший український педагогічний місячник "Світло", що ставить своїм завданням "допомогати всім заходам в справі народньої освіти" та "соціяльно освітлювати й розробляти питання про освітні потреби українського народу". Приносить він найцікавіші праці українських та европейських педагогів. А відділ "З біжучого життя" зібрав найповніші дані про становище освіти на Україні. Року 1906 почав виходити місячник для дітей старшого й меншого віку за редакцією Олени Пчілки п.н. "Молода Україна", що користувався глибокою симпатією як дітей, так і їх батьків. У квітні 1913 р. в Петербурзі почав виходити збірниками орган українського студентства п.н. "Український Студент", що ставив своїм завданням "дати активних, бадьорих, свідомих і освічених робітників на громадській ниві" /редактор Євг.Неронович/. З осени 1914 р. мав він стати періодичним органом; на перешкоді цьому стала війна. Тоді ж заходами фельшерського Товариства в Полтаві за редакцією Гр.Коваленка появляється вістник гигієни, санітарії й природознавства п.н."Життє і Знання" /з 1914 р. "Вістник Життя і Знання "/. Появляються такі господарські часописи, як "Рілля" /ред. Терниченко/ у Києві та "Українське бджільництво" в Петербурзі, а потім у Києві за редакцією Є.Архипенка. У січні 1913 р. виходить "Наша Кооперація", що протрималася лише до війни, та "Муравейник" - "Комашня". Підчас світової війни матеріяли українською мовою в "Комашні" було заборонено містити, а навіть було наказано назву часопису друкувати лише по-російськи.

Зрештою гумористичні часописи, першим з яких був "Шершень", що почав виходити в Києві з 6 січня 1906 р. як сатирично-гумористичний тижневик за редакцією В.Лозинського. Перше число було конфісковано. Протримався він півроку. Ще коротший вік був його наступника п.н."Хрін", якого вийшло одно число 13.квітня 1908 р. за редакцією П.Богацького зі змістом присвяченим третій Державній Думі, тощо.

107. Загальний образ розвитку української преси на українських землях під Росією в р.р. 1905-14. Порівняння з пресою інших народів. В р.р. 1905-14 на українських землях під Росією виходило української преси:

роки	назв	роки	назв	роки	назв	роки	назв	роки	назв
1905	3	1907	9	1909	10	1911	16	1913	19
1906	17	1908	8	1910	13	1912	16	1914	17

З початком світової війни українську пресу було заборонено. На р.1915 пощастило залишитися лише двом легальним часописам, два часописи почали виходити легально наново, а три часописи виходили нелегально. Отже з 17 часописів, що виходили в 1914 р., легальних органів в 1915 р. було лише 4.

Цікаво порівняти стан української преси з пресою російською, що в ці часи виходила на українських землях та з пресою інших народів, що виходила взагалі під Росією. Взявши напр., 1910 р., як середній рік цієї доби, бачимо, що української преси виходило 13 назв на 226 назв преси російської на українських землях. З цих 226 назв російської преси виходило в Києві - 54 назви, в Одесі - 48, Харкові - 35 і т.д. В тому ж році на 13 назв українських часописів виходило в Росії: польських - 234; німецьких - 69; жидівських /в жидів.мові/ - 31; вірменських - 21; грузинських - 13; Менше, ніж українці, мали: татари - 11 , азербейджанці - 6, білоруси - 1, чехи - 1.

108. Українські органи в чужих мовах.
"Украинский Вестник" і "Украинская Жизнь"

Потреба в українському органі, що мав би своїм завданням інформувати російське суспільство й пресу про українську справу, стало на програму дня зараз же, як тільки настали деякі цензурні полегші. Першою спробою в цьому напрямі було видання в Петербурзі тижневого журналу російською мовою п.н. "Украинский Вестник", що почав виходити з 21 травня 1906 р. за редакцією М. Славінського й при найактивнішій участі Дм.Дорошенка, як секретаря редакції. Свої завдання цей орган зазначив у вступній статті так:

"... зясувати українське національне питання з історичної, побутової, соціяльної й економічної сторони; визначити місце й значення України поміж іншими областями нової демократичної Росії; сприяти справедливому вирішенню національного й областного питання взагалі"...

На час виходу журналу приїхав до Петербурга Мих.Грушевський, який взяв в ньому активну участь. Його перу належали найвідповідальніші передові статті, що визначали основні напрямні української політики. Більшість цих статтей пізніш увійшла до збірника п.н. "Освобождение России и украинский вопрос".

Журнал мав найтіснішій звязок з українськими послами першої державної думи, з яких брали в ньому участь: П.Чижевський, В.Шемет, І.Шраг, М.Біляшевський, як також член Державної Ради Дм.Багалій. З інших - проф.Д.Овсяніко-Куліковський та М.Туган-Барановський. Зрештою, члени української петербурзької колонії, серед яких Ол.Лотоцький /Spektator/, П.Стебницький, М.Могилянський, Олександер та Софія Русови, Ф.Вовк, С.Бородаєвський та інші. Із західньо-українських земель співробітничали тут Ів.Франко та інші.

Вадьорий тон, цікавий зміст, живий відгук на життя й його прояви на українських землях, виразне накреслення перспектив в українській політиці, все це приваблювало до цього органу увагу як українців, так і деяких груп росіян. Та не довгий був його вік. Встигло вийти його всього 14 чисел. Він вмер разом з першою Думою, з якою був кровно звязаний.

Минуло з того часу майже шість років, поки пощастило знову озватися подібним органом, але на цей раз уже в Москві, де з січня 1912 р. почав виходити за редакцією С.В.Петлюри місячник "Украинская Жизнь". Став він тією трибуною, на якій протягом пяти років перехрещувалися українські погляди й змагання з поглядами російськими та зрусіфікованих земляків. Як і "Украинский Вестник", поставивши метою інформувати російське суспільство й пресу про українську справу, "Украинская Жизнь" разом з тим своїм завданням ставила також критику й розкриття псевдонаукових теорій, скерованих проти українських національних прав та захист українського національного руху від тих наклепів та інсинуацій, що сипались з боку певних кол російського суспільства. Виконуючи ці завдання вона притягнула до співпраці широкі кола українських журналістів та наукових сил, а також представників поступової частини російського суспільства, серед яких були такі оборонці прав українського народу, як проф. Ф.Корш. Були між співробітниками й представники польської наукової думки, як проф.Бодуен-

де-Куртене, визначний діяч Леон Василевські, представник жидівської думки В. Жаботинський та багато інших. Таким чином стала вона органом, що давав широке освітлення української справи в російських умовах життя, давав глибоке обґрунтування її, приносив максимум інформативного матеріялу. Цю свою позитивну роботу в добу розквіту російського великодержавницького шовінізму цей журнал виконував, непохитно стоячи на захисті інтересів українського руху, аж до перших днів російської революції 1917 р.

109. "Ruthenische Revue". В квітні 1901 року за редакцією молодого журналіста Романа Сембратовича почав виходити у Відні журнал цімецькою мовою під модерною в той час назвою "X - Strahlen ". Журнал цей, що виходив тричі на місяць, був присвячений виключно українським справам в тодішній Австрії та Росії. Проіснував він щось з півроку й перейшов під назвою Neue Wiener Rundschau під вплив польсько-жидівського політика Брайтера. Натомісць, той самий Сембратович також у Відні видає німецькою мовою інформативний двотижневик Ruthenische Revue . Найбільш уваги на його сторінках було відведено польсько-панському пануванню на українських землях і забороні українства 1876 р. під Росією. Находили місце тут також характеристики та переклади творів видатніших українських авторів. " Ruthenische Revue" зацікавило чужоземну журналістику та визначних представників науки й письменства. З нього передруковувано статті, вісті, інформації, що з'являлися не лише на сторінках німецької преси, а також французької, італійської, еспанської, шведської, норвезької, ба навіть часом японської. З представників наукової думки та письменства, що відгукувалися на Ruthenische Revue " досить привести хочби такі імена, як Г.Брандес, Жан Жорес, Момзен, Бернстерне-Бернсон, який писав: "З усіх починів сучасного життя Ваш почин видається мені найграндіознішим. Піднести до рівня свідомого культурного народу 30 мільйонів українців, збудити їх від вікового гнету,- це повинно одушевити! З того часу, як мене це почуття захопило, - до появи " Ruthenische Revue" я нічого не знав про це,- моє життя стало багатшим, моя віра в людство посилилась. Я уважно слідкую за кожним Вашим словом. Воно таке свіже, нове, справедливе й різке,- це захоплює"...

В році 1904 "Ruthenische Revue" опублікувало анкету з приводу становища українства під Росією в звязку з указом 1876 р. На цю анкету відгукнулися найвидатніші люди цілого світу. Були тут - згаданий Б.Бернсон, проф.Кембріджського університету О. Браунінґ, шведський публіцист і посол до парляменту А.Гедін, проф. А.Леруа-Болє, який ще 1877 р. виступив проти указу 1876 р. в "Revue des Deux Mondes ", соціолог Ф. Опейгаймер, Ф. Герц, І. Гюйо і багато ін.

110. "Ukrainische Rundschau". Наприкінці 1905 р. Р.Сембратович на тридцятому році життя вмер. Спадкоємцем заснованого ним "Ruthenische Revue " " став місячник " Ukrainische Rundschau", який придбав у світі ще ширші симпатії й признання. До найближчої праці при його початках стали українські посли західніх земель - Ст.Дністрянський, О.Колесса, Е.Левицький та Вол.Кушнір. Вол. Кушнір був і редактором цього часопису впродовж всього його існування. Його фактичним керівником і душею. Коло співробітників поширилося. На його сторінках почали з'являтися праці визначніших представників українського журналістичного, наукового, культурного та громадсько-політичного життя. Це були - Ю.Романчук, Осип Турянський, В.Щурат, І.Крипякевич, М.Кордуба, Ст.Дністрянський, Б.Лепкий, Мих.Лозинський, І.Макух, Дм.Дорошенко, М.Данко і багато інших. З чужинців - Б.Бернсон, С.Ляндау, Маріано де Кавіа, Др. І.Фекете де Нагівани та чимало інших.

Маючи своїм завданням інформування чужинців в українській справі, "Ukrainische Rundschau" " з самого початку висилався даром великим світовим редакціями, дипльоматам і письменникам. Помимо того помітний був інтерес до нього серед чужинців і ширших кол, що можна було бачити з приватних передплат. В самій Німеччині наприклад, було їх понад 200. Були передплатники й в інших країнах.

Внедовзі "Ukrainische Rundschau" набрало характеру репрезентативного

SLOVANSKÁ KNIHOVNA V PRAZE

чужині. З метою зробити якнайшими інформації серед чужинців з почину Вол.Кушніра було приступлено побіч з ним до нового інформаційного органу, яким став Ukrainische Korrespondenz.

Проіснували обидва ці органи до світової війни.В час світової війни заступив їх новий орган п.н. "Ukrainische Nachrichten ", що виходив з вересня 1914 р. до 1916 р. за редакції Ом. Вачинського й Вол. Біберовича.

Колись про події на українських землях Европа була досить поінформована. У XVIII стол. освідомленість трохи підупадає й набирає випадкових форм, а чим далі, тим зовсім зникає. Щойно з початку X X стол. вона знову відживає й набирає систематичного характеру. Були тут, звичайно, і хиби, чимало чого бракувало, але справа була вже зрушена й поставлена на добрий шлях. І в цьому є заслуга молодого українського публіциста-журналіста Р.Сембратовича та впрaвного редактора " Ukrainische Rundschau Вол. Кушніра.

Запити до восьмої лекції:

1. Назвіть і дайте характеристику перших органів національної преси українською мовою під Росією після революції 1905 р.
2. Хто був основоположником першої української щоденної газети під Росією? Дайте характеристику.
3. У чому полягала причина короткого віку багатьох органів?
4. Які органи були найбільш популярні в широких масах і чому?
5. У чому полягав національно-політичний світогляд "Української Хати"?
6. Яке становище в політичному житті займав "Дзвін" і яке його було становище до національного-політичного світогляду інших органів преси?
7. Які перші органи присвячені для інформації Европи й хто був їх творцями?

Лекція девята.

III. Українська преса Західніх Земель перед світовов війнов. На Західніх Українських Землях на початках XX стол. аж до світової війни розвиток української преси йшов прискореним темпом. Разом з тим відбувався дальший процес розгалуження й спеціялізації преси. Народжуються також нові пресові органи в провінціяльних містах.

Все це виливається зрештов в такий числовий образ:

Року	I900.	на	захід.	україн.	землях	виходило	- 39	назв різних	часописів.
"	I905	"	"	"	"	"	52	" "	"
"	I9I0	"	"	"	"	"	72	" "	"
"	I9II	"	"	"	"	"	78	" "	"
"	I9I2	"	"	"	"	"	78	" "	"
"	I9I3	"	"	"	"	"	80	" "	"
"	I9I4	"	"	"	"	"	73	" "	"

Були тут органи, присвячені питанням господарським, правничим, педагогічним, часописи діточі, хіночі, просвітні, мистецькі, релігійні й зрештов - гумористичні.

Органи, присвячені економічним питанням, свій початок мають ще в р.I883, коли у Львові став виходити "Господарь і Промишленик". В р.р. I898-I9I3 виходить у Перемишлі "Господар" з місячним додатком п.н. "Економіст" /I902-I3/. У Львові в р.I90I.- двотижневик "Газета Господарська", там же від січня I9I0. двотижневик Краєвого Т-ва "Сільський Господар" п.н. "Господарська Часопись", а в Стрию Краєвий Господарсько-Молочарський Союз починає видавати часопис "Господар і Промисловець" /I909/, що з р.I9I0 переходить до Львова. Року I908 Торговельно-Промислове Т-во у Львові видає квартальник "Торговельно-Промислові Відомості", в р. I9I2-I3 у Стрию-"Торговельно-Промисловий Вістник", а в р. I9I3 Міщанське Братство у Львові видає "Вісти Промислової Комісії" і т.д. Зрештов з січня I9I4 року Краєве Т-во Українських Пасічників у Тернополі приступає до видання свого органу п.н. "Український Пасічник", що виходить до липня того року.

Вігом останнього десятиліття XIX ст. за редакцією К.Левицького у Львові виходив перший п р а в н и ч и й орган п.н. "Часопис Правнича" /I889-99/. З р. I900 заступає її "Часопис Правнича і Економічна", яку видає Наукове Т-во ім.Шевченка у Львові за редакцією др.Ст.Дністрянського. А в р.р. I9I0-I4 Т-во українських правників за редакцією так само др.Ст.Дністрянського видає квартальник "Правничий Вістник".

Українське Т-во Педагогічне майже одночасно починає видавати два часописи: "Учитель" /I889-I9I4/ з додатком "Шкільний Порадник" та ілюстрований часопис для дітей і молоді п.н. "Дзвінок" /I890-I9I4/. Органи ці здобули собі широкі симпатії. "Дзвінок" особливо став популярним серед дітей та батьків і то не лише на західніх землях, але й геть за Збручем. І цілком слушно по двадцяти роках характеризує пройдений шлях "Дзвінка" один з його редакторів /К.Гріневичева/ такими словами: "Розпочинаючи двадцять перший рік існування, "Дзвінок" може з вдоволенням глянути на успіхи своєї праці. І хоч вони далеко не такі, як могли б бути і повинні серед наших невідрадних обставин, та чим раз кріпшаюче зацікавлення "Дзвінком" із боку нашого патріотичного загалу й щирість та признання, з яким відносяться до нас родичі та виховавці, переконують нас, що двадцятилітній труд не пішов на марне..." Був це часопис, що давав літературно-вартісні речі, побіч історичної повісти, цікаво опрацьовані речі наукові, поезію, веселий кутик та відомості з поточного життя. Все це в супроводі ілюстрацій талановитого артиста Косинина. З 1909 р. Т-во "Учительська Громада" починає видавати у Львові науково-педагогічний журнал "Наша Школа", що виходив до I9I5 р. З липня I9II р. у Станіславові почав був двічі на місяць виходити становий орган українського народнього учительства п.н. "Укра-

їнський Учитель" з педагогічним додатком "Рідна Школа". Утриматися йому однак не пощастило. Вийшло лише пять чисел і у вересні того ж року перестав виходити. Довше протрималося "Учительське Слово"- орган станової організації українського учительства "Взаїмна Допомога", який з 15 вересня 1912 р. почав виходити двічі на місяць і виходив до світової війни. Так само й суспільно-науковий орган галицько-буковинського учительства"Промінь", що виходив у Вашківцях /Буковина/ з 1904 до 1907 року. З інших того роду часописів слід згадати ще часопис "Луна".

З початком 1900 р. розгортається преса української молоді. Крім органів, що виходять у вигляді рукописних часописів /відбиваних на гектографі чи літографованих/ появляється низка друкованих,,між ними місячник "Молода Україна" /Львів 1900-1906/ при ближчій участі Вол. Старосольського, Ант.Крушельницького, М.Залітача й ін. та при співробітництві І.Брика, Ст.Чарнецького,Л. Цегельського та ін. Також "Життє", як неперіодичний орган, що в р.р.1912-14, "не обмежувчись на поглядах якоїсь одної групи,... - ставив своїм завданням - давати місце всім здоровим та хосенним напрямам української поступової думки" міцно стоячи на ґрунті боротьби й пропаганди ідеї української державної самостійности. Виходив цей орган при участи М.Павлика, О.Безпалка, Р.Заклинського, Н.Романовича та ін. Року 1913 проти "Життя" виступив новий орган п.н. "Відгуки", відмовлявчи йому рації існування й то з огляду на його пропаґандивний шлях замісць організації фізичної сили. Зрештов орган українського студенства п.н. "Шляхи", що його в р.р. 1913-14 видавав Український Студенський Союз за редакцією Р.Заклинського й Юл.Охримовича.

В р.р.1912-14 появляються січові та пластові органи. З перших - "Січові Вісті" /1912-14/, що виходять за редакцією Дм.Катамая при "Громадському Голосі", другим був "Пласт", що почав виходити в р.1914 в Сокалі, як гектографоване видання.

Розвивається й просвітянська преса. Беручи свій початок з місячника "Письмо з Просвіти", що виходив ще в р.р. 1877-79 за редакцією Ом.Партицького та Н.Вахнянина, переходить вона через часопис "Читальня" /1893-4 р./. А р. 1907 відновлює свою попередню назву "Письмо з Просвіти", що виходить за ред. Яр.Веселовського, Євг.Озаркевича та Юл.Бачинського. На початку було воно літературно-науковим часописом для широких кругів. Пізніш перемінено на орган, присвячений теорії просвітянської праці. В такому виді дає цей орган багато вказівок для організаторів і робітників на просвітянському полі. Став він тим осередком, де сходилися всі нитки просвітянської праці, і джерелом, з якого виходили її проекти й пляни.

Робить спробу видавати свій орган і Союз українських співацьких та музичних Товариств у Львові. Стає ним ілюстрований місячник п.н. "Артистичний Вістник", перше число якого появилося в січні 1905 р. при найближчій редакційній участі С.Людкевича, І.Труша та Ол.Бережницького. Однак спробі цій не повелося. Уже у другому числі редакція була змушена зазначити, що "нема в нас численної інтеліґентної публіки, яку інтересували б спеціяльні питання з обсягу музики й пластичних штук", а тому "щоби бути корисним для нашої громади та пропаґувати серед неї свої ідеї, мусимо ми не запускатися в г л у б, а йти в ш и р, отже обхоплювати якнайзагальніше проблеми штуки, а передовсім інтересуватися загальними культурними справами,актуальними в нашій суспільности". Та й це не помогло й з виходом подвійного числа за вересень-жовтень, орган цей, як місячник, фактично перестав існувати з тим, щоби перейти на річні випуски.

1913 року Українське Лікарське Товариство розпочинає видання свого органу, присвяченого справам санітарії, гігієни п.н. "Здоровля" за редакцією Євг.Озаркевича.

Широко розвинулася перед світовою війною преса релігійно-церковна.Крім органів адміністративного характеру, як "Відомості Львівсько-Архієпархіяльні", "Вістник Перемиської Епархії" та"Вістник Станіславівсь. Епархії", появляються станові органи дяків, як "Голос Галицьких Дяків" /Львів/, "Дяківський Голос" /Станіславів/, орган православних церковних півців п.н. "Дяківські Відо-

мості" в Лукавцях на Буковині та "Ранок" в Мареничах, тощо; місійні часописи - "Вісти Місійного Т-ва", "Місійний Листок", часопис для дітей - "Малий Місіонарчик" /Жовква/. З органів наукового характеру - "Богословський Вістник" /Львів, 1900-1903/ та квартальник богословської молоді п.н."Католицький Всхід",на сторінках якого містилися праці з історії церковних відносин на українських землях. Тоді ж /з р.1904/ почав виходити часопис, присвячений справам суспільно-церковним п.н. "Нива".

Зрештою низка г у м о р и с т и ч н и х часописів, як "Комар", "Зеркало", "Анцихрист", "Жало", тощо.

II2. Розвиток преси суспільно-політичного характеру. Разом з цим розгалуженням ішов розвиток преси суспільно-політичного характеру. На цей час припадає зокрема розвиток преси української соціяль-демократії. Року 1899 з Української Радикальної Партії виступили прихильники соціяль-демократичного напрямку. Заснувалася Українська Соціяль-Демократична Партія, що з січня 1900 р. за редакцією М.Ганкевича, а пізніше-С.Вітика, почала видавати свій орган п.н. "Воля". Виходила "Воля" двічі на місяць і протрималася з перервою в р. 1904 до 1907 р., коли її місце заступила "Земля і Воля", яка перейшла до Львову з Чернівців і виходила до 1913 р. Був це тижневик, що за ред. В.Левинського продовжував завдання організації українського робітництва на грунті захисту його професійних і клясових інтересів та національного освідомлення, що їх було поставлено попереднім органом. Крім програмово-провідних статей, на сторінках цих органів відводилося поважне місце оглядам професійного й соціялістичного руху, селянським страйкам /1902 р./ в Галичині, боротьбі українського селянства за землю під Росією, перебігу нарад Сойму й Державної Думи в Росії. Тут же голоси однодумців із-за Збруча, як, наприклад, М.Порша, що писав про національну неволю та як з неї визволитися та ін. Не останнє місце часом займали критичні виступи проти радикалів, яким закидувано в цей час згоду і контакт з націонал-демократами в парляментарній політиці, як також виступ проти революційної організації, що виникла була під Росією п.н. "Оборона України" і в році 1907 влилася до Української Партії Соціяль-Революціонерів. Зрештою тут же твори красного письменства на соціяльні теми, як українських авторів, так і переклади з творів визначніших письменників чужинців /А.Франс, О.Мірбо, П. Ляфарг, М.Горький і ін./. Року 1911 у Львові відбувся IУ конгрес української соціяль-демократичної партії, на якому позначився був розділ партії на грунті рішучого відсепарування від польської партії соціялістичної /ППС/. Саме на цей час припадає вихід спільного органу української соціяль-демократичної партії під Росією й Австрією п.н. "Наш Голос" /1910-13/, що ставши на бік захисників думки відсепарування /Л.Ганкевича, Ю.Вачинського та ін./ такими словами зазначив своє становище: "Розлам УСДП.....мусить довести до того, що партія.... тепер рішуче й сміливо стане на в л а с н і н о г и... Відкидавчи всякі посягання на свою незалежність, вона стає тепер правдивою партією українського пролетаріяту"... Тоді ж у Львові почав виходити й тижневик "Вперед" /1911/ за редакцією В.Левинського. Пізніше виходив він тричі на тиждень, а в р. 1914, як місячна газета. З інших часописів соціяль-демократичного напрямку, що виходили у Львові, були - "Робітник", "Праця", "Добра Новина",тощо. В той же час видання органів української соціяль-демократичної партії перекинулося й поза Львів. Так, наприклад, р.1906 у Збаражі Як.Остапчук почав видавати двічі на місяць, а потім тижнево - "Червоний Прапор", що внедовзі перейшов до Тернополя, у Дрогобичі за редакцією С.Вітика, в р. 1907 виходив "Підкарпатський Голос", а в р.р. 1911-12, там же за редакцією Р.Скибинського - "Голос Підкарпаття".

Українська Радикальна Партія продовжувала видання тижневої газети "Громадський Голос", що в 1900 р.р. виходив за редакцією М.Павлика. Виходячи з засад соціялістичного світогляду, непохитно стояв цей орган на захисті інтересів українського селянства. Підносив ідею української державности. Пропагу-

вав організацію серед селянства українських "Січей". Рішуче виступав проти угодових традицій та піддавав критиці парляментарну діяльність українських послів /зокрема Ю.Романчука/, як також поступування на місцях народовців. В р.р. 1904-6 замість "Громадського Голосу" за редакцією Ів.Макуха виходить "Новий Громадський Голос", а з 1907 р. знову відновлюється "Громадський Голос", виходячи двічі на тиждень в кількості 1.300-1.500 примірників. У звязку з розвитком січового руху в р.р. 1912-14 при "Громадському Голосі" виходять місячними випусками "Січові Вісти". Зрештою в р.р. 1903 і 1909 за редакцією К.Трильовського виходив двотижневик "Хлопська Правда".

З органів, що відбивали на своїх сторінках національно-демократичні та християнсько-народні змагання, крім "Діла" та "Руслана", що мали вже за собою довший шлях, народжуються перед світовою війною низка нових. Крім Львова, де появляються в цей час такі часописи, як "Свобода", видавцем якої в р.р. 1897-1902 був др.К.Левицький, а пізніш В.Будзиновський - Л.Цегельський, щоденна газета "Нове Слово" /з 1912 р./, "Основа" та ін., являються подібні органи в низці провінціяльних міст, як Тернопіль, де в р.р. 1904-7 виходив орган Тернопільської Народньої Організації п.н. "Подільський Голос"/тижневик/, Перемишль - тижневик "Селянська Рада" /1907-9/, Калуш - двотижневик "Калуський Листок", Станіславів, Яворів та ін. Центральними й провідними органами цих двох напрямків і надалі залишилися "Діло" й "Руслан".

На цю саме добу припадало 25 літ існування "Діла". Було це в час того революційного заворушення в Росії /1905 р./, коли на східніх українських землях вийшов з підпілля та знов активізувався й поширився український національний рух. Два свята заповнюють сторінки "Діла" в цей час. Робиться тут підсумок пройденого газетою шляху, з одного боку, і уважний, чутливий відгук на всі прояви українського руху під Росією,- з другого. Не менш чутливий відгук знаходять події на українських землях під Росією й на сторінках "Руслана". Так само живо й широко відгукуються ці органи на такі явища, як словянські з'їзди р.р. 1908-1909, піддавчи ґрунтовній критиці їх тенденції та змагання з погляду українських інтересів.

Помимо вичерпуючих інформацій поточного національно-політичного життя на всіх українських землях та їх обговорення в більших чи менших статтях, не останнє місце тут займають в цю добу також історичні розвідки, опублікування історичних матеріялів, документів, літературно-критичні статті, літературні сільветки, спомини, тощо. Так, наприклад, на сторінках "Діла" публікуються історичні праці І.Крипякевича, Ор.Левицького та ін., літературно-критичні статті та замітки О.Грицая, О.Турянського, М.Сріблянського /М.Шаповала/ та ін. Тут же листування, як, наприклад, "Листи М.Драгоманова до редакторів російс. соціял.-революційн. видання "Вперед", або "Переписка М.х Драгоманова з д-ром Т.Окуневським", тощо. Ще більш публіковано такого матеріялу на сторінках "Руслана", з чого досить згадати хочби "Матеріяли до історії зносин Галичини з Буковинцями","Матеріяли до історії Буковинської Руси"/зокрема про альманах "Руська Хата"/, "Матеріяли до політики Русинів від часу т.зв. "нової ери", що подав їх А.Вахнянин, "Листи Вол.Антоновича до О. Барвинського", "Листування Ом.Огоновського з П.Кулішем", що подав К.Студинський, "Листи Ан.Вахнянина до П.Куліша", що дають чимало цінного в звязку з виданням "Правди" 1869 р. як також цінні спомини А.Вахнянина, Ол.Барвинського та ін.

Не зважаючи на певну дозу антагонізму, що існував між цими двома органами, в цілому відбивали вони думки й змагання певної частини українського суспільства, доповнюючи один одного як з боку політичного, так культурно-наукового, залишаючи на своїх сторінках чимало того, що не позбуло своєї цінности в довгих пізніших часах.

III3. Літературно-наукові органи перед світовою війною. Цей розвиток суспільно-політичної преси в передвоєнну добу на західніх українських землях ішов в парі з народженням і

розвитком нових органів літературно-наукового змісту. Було їх не так багато. Одним з перших - місячник "Руська Хата", що ставив своїм завданням "бути приступним родинам ширших кол, де "Літературно-Науковий Вістник" затяжкий, і тучи шляхом вселюдських ідеалів добра й краси".

Був ще невеликий ілюстрований журнал, що виходив в 1905 р. за редак. Д.Сембратовича і при співробітництві молодших літературних сил. Крім поетичних творів В.Пачовського, О.Шпитка, П.Карманського, С.Яричевського та ін. та оповідань чи новель В.Бірчака, Мих.Яцькова, В.Будзиновського, на його сторінках публіковано було дещо з наукових розвідок та оглядів в більшменш популярному викладі. Тут же М.Павликом опубліковано було листування М.Драгоманова з Н.Кобринською. Зрештою огляди політичного життя на західних українських землях, новини, інформації, тощо.

Проте, широкі кола, на яких було розраховувано журнал, зустріли "Руську Хату" доволі холодно. Минуло півроку й видавництво такими словами робить підсумок: "З отцим числом кінчаємо перший півріч нашої праці й справді нечуваних зусиль... Кажемо "нечуваних зусиль", бо число читаючих і розуміючих потребу такого видавництва в нас ще дуже маленьке, та й то не всі читачі уважають своїм обовязком заплатити за побирану часопись", а через це "боремося від першого до нинішнього числа з недоборами". Не ліпшими були підсумки й по закінченню року. "Хто був коли небудь видавцем - писало в цей час видавництво - сей лише зрозуміє наші зусилля - бо борючися з одної сторони з апатією нашої суспільности, як і з недоборами, ми таки довели "Руську Хату" до кінця року. Научені досвідом вступаємо в другий рік видавництва в надії, що суспільність підопре наші змагання щиріше, як в минувшім році"... Але надії завели. І вже на початку 1906 р. часопис перестав виходити. А його місце заступив новий місячник п.н. "Сьвіт", що його з 24 лютого почав видавати В.Будзиновський з участю переважно тих самих літературних сил, що були й в "Руській Хаті". При редакції, що складалася з В.Бірчака, М.Яцькова, О.Луцького та П.Карманського, заведено було спеціяльний інститут артистичних дорадників. Запрошено було серед д-ра В.Щурата, Б.Лепкого та В.Пачовського.

"З бадьорістю молодечою, з сильною вірою в неперечну потребу нової літературної часописи, навчені досвідом недавніх нещасних проб, приступаємо до нового діла... - вказуємо... тужно вижидану стежку Добра й Краси" - заявляв цей часопис в першому числі.

Попередній склад співробітників було поповнено новими силами, при чому звернено було увагу на звязок з українськими силами з-під Росії. В наслідок того на сторінках часопису поруч з поезіями Б.Лепкого, В.Пачовського, О.Маковея та ін. являлися твори М.Вороного, В.Сивенького /В.Самійленка/, Ол. Коваленка та ін. Тут же друковано "Ніобу" О.Кобилянської, оповідання, нариси В.Бірчака, К.Гриневичевої, М.Коцюбинського, М.Яцькова. Побіч з новішими творами красного письменства, приносив "Сьвіт" постійно цінні розвідки, огляди, інформації /К.Студинського - "До історії взаємин Галичини з Україною", В.Щурата - "До історії культу Шевченка", про українського проповідника і поета кінця XVIII стол. Ю.Добриловського, тощо/, багатий матеріял з літературної критики, рецензії, статті на мистецькі теми /С.Людкевич та ін./, зрештою, перекладну творчість /Е.Амічіс, Мопасан, Метерлінк, А.Франс та ін./. Все це робило його живим, бадьорим і безперечно культурним органом, що здавалося, мусів би заімпонувати. Однак так не сталося. З кінцем року редакція такими словами робить підсумок:"Осудила /суспільність/ її /газетку/ так, що мимо даремної праці редактора й співробітників, передплата покрие половину коштів видавництва... Мавчи в нашій книзі касовій некорисний суд нашої інтеліґенції о дотеперішній /хоч у своїм напрямі дуже добре виконаній/ програмі " Сьвіта"... Сьвіт рішився змінити програму часописи". Заповіджено було, що нова редакція буде старатися, щоб новий програм був більш пристосований до ширших кол та заповнений найдобірнішим змістом разом зо збільшенням обєму та ілюструванням часопису. Але не пощастило. По відступленню молодих літературних сил став "Сьвіт" в новому році непорівнянно біднішим,

менш живим і бадьорим. Відний був, порівнявчи з попереднім, відділ красного письменства, ще бідніший - науковий. До всього того - неточність у випусках, чому спричинилася гостра фінансова криза, в якій опинився часопис. Все це привело до смерти органу, що наступила з ч.16/17, яке появилося фактично аж в наступному /1908/ році.

Не довго протримався й наступник "Сьвіта" двотижневик "Будучність", що почав був виходити за редакцією Мик.Венґжина. Як і попередні, була це спроба молодих сил, яку на початку ж зустрінуто було не досить прихильним голосом сучасної преси. Зокрема вістря неприхильности скеровано було в бік М.Євшана /М.Федюшки/, який тут щойно починав свою літературно-критичну працю, того Євшана, якого по його смерти в р.1920 на сторінках "Громадської Думки" так було схарактеризовано М.Струтинським: "В особі Євшана",-писав він в той час, -"тратить українське письменство молоду надійну силу, що могла зробитися першорядним европейським літературним критиком". По Євшанові - В.Бірчак, праці якого на сторінках тієї ж преси висміювано і т.д. Проте така зустріч не збентежила тих, хто згуртувався навколо цього часопису. Навпаки, виступи ці придали енергії до праці над собою. Поширено було коло співробітників, навязано міцніші звязки з літературними силами на українських землях під Росією й зокрема з групою "Української Хати". А з липня того ж року перетворено цей часопис на місячник п.н. "Будучина", в якому взяло участь чимало нових сил. Були тут твори О.Олеся, Гр.Чупринки, Х.Алчевської, Н.Кибальчич, Б.Лепкого. Ів.Липи, Г.Барвінок, О.Шпитка. Не бракувало тут праць на літературно-критичні теми, розвідок, споминів, як, наприклад, І.Свєнціцького про "Творчість і її осуд". М.Євшана про М.Драгоманова, як літературного критика /"Будучність"/, про "Дві душі Гоголя", тощо, спомин Н.Кобринської про її подорож по Україні і т.д. Зрештою літературні новини, рецензії. Відненькі на вигляд зошити визначалися старанним добором матеріялу та змаганням влити свіжу струю в сучасне літературне життя. Проте не пощастило й цьому журналу довше протриматися. Уступив своє місце й знову ж не на довго тижневику, що його в р.р. 1911-12 видавала Видавнича Спілка "Діло" за редакцією В.Щурата та Я.Веселовського п.н. "Неділя". Не довший вік був і інших спроб літературно-наукової журналістики цієї доби /"Дзвін", "Ідея", "Критика", тощо/, як такої і такого видання, як тижневик "Ілюстрована Україна". Був це журнал, що звернув на себе увагу та викликав симпатії по обох боках Збруча. Почав він виходити у Львові в січні 1913 р. за редакцією Ів. Крипякевича. Зробився зразком літературно-наукового часопису, призначеного для ширших кол суспільства. Ведений справною рукою редакції приносив він на своїх сторінках, поруч з ліпшою продукцією в сучасному письменстві, чимало цінних розвідок, історичних та літературно-критичних праць, як також праць з історії мистецтва. Досить пригадати хочби такі з них, як праці М. Євшана про Г.Гавптмана, Р.Заклинського про суспільні ідеали та національно-політичні погляди І.Франка, М.Возняка про університетські традиції, І. Крипякевича про Шевченка-маляра, зрештою велику працю М.Шумицького про український архітектурний стиль та багато іншого. При цьому, як ціль ставив цей часопис давати якнайбільше ілюстрацій, що гармонійно поповнювали собою добірний зміст. Крім ілюстрацій до тексту праць розкидано було тут багато образків з минулого й сучасного українського життя. Були тут фотографії памятників минувшини, старі будови, фрески, фотографії штуки, зїздів, віч, соколів, січовиків і т.д. Охоплювали вони собою всі українські землі, сягаючи часом найдальших їх закутків, в супроводі більших чи менших замісток чи статей. Знаходив зрештою тут своє місце й відгук на перебіг українського політичного життя, як також літературного, в формі рефератів, оглядів чи рецензій. Все це робило "Ілюстровану Україну" одним із культурніших проявів українського журналістичного життя останніх років доби перед світовою війною. Проте не пощастило утриматися,- "Ілюстрована Україна" закінчила своє існування напередодні війни.

II4. Світова війна. Українська преса на східніх українських землях.

19 липня 1914 р. розпочалася війна. На другий же день російська влада заборонила видавати "Раду". Внедовзі по тому припинено журнал "Українську Хату", редактора якого Л.Богацького заслано на Сибір, далі "Маяк" та інші. Коли редакція "Ради" звернулася була до командувчого військами Київської военної округи з проханням про відновлення видання газети, генерал Бухольц написав на проханні:"Не дозволяю. Нехай ліпше не просять".

Тим часом у грудні ще появився був у Києві новий часопис, яким був ілюстрований тижневик літератури, політики й культури п.н."Згода". Перше число вийшло II грудня з помітков "Дозволено военнов цензуров". Друге число було набрано, але під час верстання числа з наказу влади часопис було припинено. На початку січня 1915 р. /9.I./ з наказу начальника київської військової округи київським губернатором було видано розпорядження - "припинити на весь час военного стану всі періодичні видання на малоросійськім наріччі, старожидівській мові та жидівському жаргоні". Тоді перестали виходити журнали: "Літературно-Науковий Вістник", "Дзвін", "Світло", "Сяйво","Україна", "Рідний Край", "Молода Україна", а також - "Рілля", "Наша Кооперація", ба навіть "Записки Українського Наукового Товариства". Витягнуто було відомий указ з 1876 р. Начальник штабу Київської военн.округи г.Холодович маємно повідомляв цей час київського губернатора про те, що "Головний начальник Київської военної округи не визнав можливим заборонити періодичні видання в малоруській мові до вияснення напрямку, через що наказав: 1/ періодичні видання на "малорусском нарєччії"дозволити до випуску у світ за виключенням двох - "Літературно-Науковий Вістник" і "Світло", про які виникло спеціяльне листування, що закінчилося розпорядженням Его Високопревосходительства про їх закриття і 2/ при виданнв дозволів на періодичні видання на"малорусском нарєччії" зобовязувати видавців під розписку, щоб видання, що їх випускатимуть у світ, були друковані згідно з невідміненим Височайшим веліннями 18/30 мая 1876 року, яким заборонено друкувати "произведения тиснений" з будьяким відхиленням від загально прийнятого російського /русскаго/ правопису".

Скористуватися цим дозволом українська преса не знайшла для себе можливим. Єдино "Рідний Край" в р.р. 1915-16 виходив т.зв. "ярижков" /офіційним російським правописом/. Натомісць стали шукати виходу в тому, щоб налагодити вихід пресових органів в інших місцях поза київськов округов: Харкові, Одесі. В Одесі пощастило було з половини серпня 1915 р. за редакцією А. Ніковського налагодити видання вістника письменства, науки й громадського життя п.н. "Основа".

Був це місячник, що мав собов заступити закритий "Літературно-Науковий Вістник". Появу його українське суспільство зустріло широким відгуком симпатії, так що перша книжка в найближчих же часах вся розійшлася. Та не довго пощастило проіснувати "Основі". Третя з черги, жовтнева книжка, що через цензурні умови появилася за чотири місяці /у лютому 1916./ була й останньов. Не зважаючи на те, що як попередні, так і ця книжка, як це було зазначено й на виданню, була дозволена военнов цензуров, було її все ж сконфісковано, а ціле видання припинено на ввесь час війни. Матеріяли з красного письменства, що залишилися після цього в редакції, увійшли пізніше до окремого збірника п.н. "Степ".

Така ж доля спіткала й тижневик "Гасло", що почав був виходити у Харкові з 19 листопаду 1915 р. за редакцією В.Коряка та розсилався також передплатникам закритої "Згоди". По кількох числах було закрито.

На цьому й скінчилася спроба щодо легальної преси. Залишався шлях нелегального видання й при тому видання політичних органів революційної й демократичної думки. Першим з них був неперіодичний орган Української Партії Соціялістів-Революціонерів /УПСР/ п.н. "Боротьба", що почав виходити гектографічним друком 19 лютого 1915 р. за редакцією Миколи Ковалевського. Був це перший орган цієї партії, ідеологічні зародки якої сягають 1885-86 р.р. і

вяжуться з петербузьков організацією, відомов під назвов "гуртка І3". Стоячи на ґрунті національно-державного визволення українського народу, підносила "Боротьба" гасло соціяльної перебудови й соціяльного визволення. Виходила "Боротьба" нелеґально, зшитками від 20 до 56 сторінок. Всього вийшло 5 чисел /останнє з І.серпня І9І5 р./. Шосте число, хоч і було вже підготовлене, але не появилося.

Серед співробітників часопису крім згаданого М.Ковалевського,як редактора,були ще С.Єфремов, Л.Ковальов, А.Полянський та ін.

На цей же час припадає вихід другого нелеґального часопису. Був ним неперіодичний орган /друкований на шапірографі/, що його з 9 лютого І9І5 р. почала видавати Всеукраїнська Юнацька Спілка /відділ київський/, яка ставила своїм завданням підготовляти "свідомих працьовників-борців за кращу долю трудящого люду". Названо було цей орган - "Зоря Київська", пізніше назву було замінено на "Зоря". Вийшло три числа зшитками в 20 сторінок кожне /останнє 7.квітня І9І5/.

В тому ж році у грудні появилося перше /і останнє/ число нелеґального органу Радикально-Демократичної Спілки п.н. "Вільна Думка". А в р. І9І6 нелеґальний орган Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії п.н. - "Наше Життя", що виходив у Петербурзі протягом цілого року. Друкований на машинці в кількості 300 примірників. Найближчу участь у журналі брали: В. Винниченко, С.Вікул, Л.Чикаленко, П.Феденко, М.Авдієнко та ін.

За межами ж українських земель, а саме у Москві в р.р. І9І5-І6 виходили два легальних органи, а саме: "Тепла Роса" і "Промінь".

"Тепла Роса" почала було виходити двічі на місяць з І5.березня І9І5 р. за редакцією Л.Красівського. Але не встигли видати двох чисел, як з наказу командувачого ґенерала Адріянова, часопис цей за статтю в ч.2 п.н. "Галичина" було закрито на ввесь час надзвичайного стану.

Більш пощастило тижневику "Промінь". Був це орган літератури, науки, мистецтва й громадського життя, що почав виходити з 20 листопаду І9І6 р. за редакцією В.Винниченка, який в цей час проживав у Москві на фальшивий паспорт. Поява цього часопису в Москві, а не на українських землях,давала можливість звільнитися від примусового вживання російського офіційного правопису /"ярижки"/. Але цензурні утиски й тут давали себе добре відчувати, що між іншим відбилося в повідомленню редакції, яка просила передплатників "не дивуватися, коли часопис виходить з опізненням, по кілька чисел разом, не містить присланих і прийнятих уже статей, або не відзивається на деякі теми дня. Нинішні обставини", - каже вона, "творять кожної хвилини несподівачки, котрих не потрапить угадати й запобігти їм і найбільш досвідчений журналіст".

Серед співробітників, твори яких появлялися на сторінках "Променя",були: П.Тичина, О.Слісаренко, Ол.Журлива, К.Поліщук, Гр.Чупринка, М.Філянський, А.Постоловський, В.Винниченко, який дав тут оповідання "Бариш-ненька", пєсу "Пригвожденні" та початок роману "Записки Кирпатого Мефістофеля", М.Івченко /"Хутір"/, М.Могилянський /"Мазепа"/, М.Грушевський дав тут кілька статей на теми галицько-українських земель та їх становища, С.Єфремов - з окупованого краю. Були тут статті до питання про українські народні школи, про становище робітничого ринку, про українське мистецтво /Ж.Широцького/, статті на літературні теми /Л.Бурчака/, огляди преси, бібліографія, тощо.

Таким був зміст часопису, який, на його ж сторінках, В. Винниченко характеризує такими словами:

"Передо мною тоненький зшиток,в жовтій, скромній обкладинці. Це майже єдиний український журнал тридцяти мільйонної України, "житниці Росії",-краю багатого, широкопросторого, з стародавньою, своєрідною культурою, з працьовитим, традиційно-делікатним народом, з величезним скарбом в пісні, в словесній народній творчості, в звичаях, таких привабливо-мальовничих і милих.

І всього тільки цей тонесенький зшиточок! Він нагадує мені тих дітей,що ростуть десь у підвалах, без сонця, без повітря, в злиднях, в поневіранню, з синіми, зацитьканими, заляканими і скорбно-розумними очима. Так і вчувається

що от-от він тоненько-тоненько скаже: "Істи хочу! Мамо, папи!"

"Хіба не моторошний, не правдивий символ нашого народу цей більше ніж скромний наш "Промінь"?... цей жовтенький символ нашого горя..."

Того горя, що розлилося широким морем від Дону й за Карпати.

II5. Українська преса на західніх українських землях підчас світової війни.

Захопило це горе життя преси, її долю й на західньо-українських землях. На українських землях під Росією з українством здавалося було покінчено вже в перших же днях війни. І в першу чергу з його речником - українською пресою. Лишалося покінчити з ним ще на західньо-українських землях. Довго чекати не довелося. Брутальна й безоглядна ліквідація українського життя вдерлася на західні українські землі під гаслом "визволення"та обєднання під "скипетром русскаго царя всех ветвей русскаго народа". Роздавити раз назавжди осине гніздо мазепинства! Стало це завданням російської влади, що прийшла разом з російськими військами. Прийшла вона дня 21 серпня 1914 р. на чолі з гр. Ол.Бобринським. Прийшла й негайно приступила до "визвольної" акції. Перші кроки її позначилися в напрямі української преси, на яку й було скеровано головний удар. Протягом перших же "визвольних" днів примушені були припинитися всі українські часописи. Останніми були - "Свобода", останнє число якої появилося з датою 27 серпня, й "Діло"з датою 23 серпня. Дня 25 серпня до редакції "Діла" зявився помішник воєнного губернатора Щереметьева підполковник Фатіянов і заборонив надалі випускати газету. Друкарню було опечатано, а через деякий час оглянуто, забрано з неї наголовки "Діла" й "Вісти з Запоріжжя" та заповіджено, що тут друкуватиметься газета "Военное Слово". Спроба дістати дозвіл на український часопис зустрілася з боку губернатора з категоричною відмовою. Тимчасом часописи т.зв. москвофілів та польські продовжували протягом цілої доби окупації вільно виходити. Відновився давній московофільсько-польський єдиний фронт проти українства, ставши на послуги російській владі на окупованих землях. Українська ж преса примушена була шукати можливостей для свого існування поза українськими землями. Так, наприклад, "Діло" в ці часи лихоліття почало виходити в Відні. Там же через якийсь час почала виходити й "Свобода"

Шойно в червні 1915 р. повертається українська преса на українські землі. З хвилею повороту австрійських військ перед українським суспільством у Львові стає питання видання українського часопису. При обговоренню цієї справи на нараді, що відбулася 21 червня в помешканні "Сільського Господаря" під головуванням др.А.Чайковського,висунуто було думку видавати нову газету в двох мовах /українській і німецькій/ п.н. "Український Листок". Проти цього виступив редактор Федь Федорців, який обстоював безперервність політичної думки з часів передокупаційних. Настоював на відновленню видання "Діла". Думка ця однак не здобула прихильників. Тоді він же запропонував дати новій газеті іншу назву, бо, мовляв, назва "Український Листок" не підходить для столичної газети. Ліпше б було, на його думку, дати назву "Українське Слово". Але нарада й це внесення відкинула, запропонувавши йому взятися таки за видання "Українського Листка". Ф.Федорців погодився, але, приступивши до праці, наказав таки зложити назву "Українське Слово", під якою й думав був розпочати видання. Та через те, що для видання нового органу треба було, як виявилося, мати концесію, а це в свою чергу вимагало певного часу, довелося від цієї назви уступити, а використати назву одної з газет, що виходили перед окупацією. Так було взято назву передвоєнного денника, що був власністю приватних осіб /о.кан.Т.Войнаровський/ - "Нове Слово". В той спосіб перше число появилося 23 червня за редакцією Ф.Федорцева та Ст.Чарнецького. Тимчасом було подано заяву про дозвіл на видання політичної газети п.н. "Українське Слово". Дозвіл зразу було дано на словах і дня 12.VII.вийшло останне число "Нового Слова", а 13 липня появилося "Українське Слово". До редакційного складу цього часопису,крім Ф. Федорцева ввійшли: Ст.Чарнецький, бувший співробінник ре-

дакції "Діла", О.Когут та Калина Величківна. З поза редакції постійними співробітниками стали - І.Крипякевич та письменник М.Яцьків, з Відня дописував Г.Микитей. Був це непартійний орган, що стояв на позиціях Народнього Комітету та більшости Загальної Української Ради, хоч виразної політичної програми не публіковано, залишаючи її вироблення часу. Виходила редакція при цьому з тих міркувань, що час окупації зо всіма її наслідками підніс в українському суспільстві національне почуття, створивши тим ніби то нову суспільну, загартовану в огні російських переслідувань душу, що вимагала нового підходу, нових шляхів.

Появу "Українського Слова" зустрінуло суспільство з певною симпатією. Здобуло воно собі власний круг читачів та передплатників, ількість яких в бігу часу збільшувалася. Почалося з накладу в 2.000 прим., який незабаром піднісся до 5.000 прим. Щоб дати трівкішу основу газеті, приступлено було до створення спеціяльної видавничої спілки. Та саме в цей час до Львова приїхав о.Т.Войнаровський і поставив вимогу передати йому газету на тій підставі, що була вона, мовляв, фактично продовженням "Нового Слова", на зміну назви якого й було взято дозвіл у влади, а не на новий орган. Видавці /"Український Комітет"/ погодилися задовольнити цю вимогу. "Українське Слово" почало далі виходити за редакцією Ст.Чарнецького та С.Голубовича, відбиваючи на своїх сторінках становище т.зв."опозиції" в Загальній Українській Раді /Є. Петрушевич/.

Внедовзі по тому повернуло до Львова "Діло", а за ним і "Свобода".

Тоді ж появився у Львові часопис, що його почав видавати, по виступленню з "Українського Слова", Ф.Федорців в порозумінню з Дм.Донцовим і кількома представниками січового стрілецтва. Був це ілюстрований півмісячник літератури й громадського життя п.н. "Шляхи", перше число якого появилося в грудні 1915 р. Своїм завданням цей часопис ставив заступати в невеличких розмірах зміст українських журналів та в ілюстраціях "зберегти не одну прояву нашого життя і чину". Перебувши воєнну хуртовину, протримався цей журнал до 1918 р. Зміст його складався з відділів красного письменства, в якому брали участь своїми творами: Р.Купчинський, В.Атаманюк, П.Карманський, Ю.Шкрумеляк, М.Підгірянка та ін./поезія/, на історичні теми містив тут свої твори В.Бірчак, М.Яцьків, що опулікував тут свій знаний твір "Танець Тіней", Євг.Олесницький дав спомини /"Тернопіль... в другій половині XIX ст."/. Тут же переклади з Р.Тагора, М.Конопницької, Гайного, Гавптмана, О.Мірбо, Д.Мережковського та ін. В публіцистиці на першому місці - Дм.Донцов /"Народ-бастард", "Національні святощі", "Шевченко й наша генерація", "Дещо про "орієнтації" і багато ін./. Тут же статті В.Старосольського, В.Залізняка, О.Назарука, Федорцева, сільветки сучасних українських політичних діячів, що їх подав Богдан Магбіт. У відділі критики, науки - велика праця Ст.Балея - "З психології творчости Шевченка", праці О.Грицая та ін. В галузі мистецтва - праці з історії мистецтва М.Голубця, І.Крипякевича, музики - Ост.Залеського. Зрештою багатий інформаційний матеріял з політичного життя на українських землях, рецензії, тощо.

Під оглядом політичним "Шляхи" займали становище всеукраїнського студентського з'їзду: захист українсько-державних змагань шляхом сепарації українських земель від Росії. В культурній сфері відстоював орієнтацію на західню культуру й розрив з культурою сходу. Щодо внутрішнього життя займали "Шляхи" опозиційне становище супроти української офіційної політики. Будучи незалежним органом, як виразно зазначив свого часу Ф.Федорців, були "Шляхи" під оглядом політичного напрямку та українського універсалізму - созвучні з групою "Української Хати" /що виходила перед війною в Києві/.

Фінансовий бік "Шляхів" протягом всього часу був пасивний. До війни не було майже ні одного українського журналу, що оплачувався б передплатою. Тим більше підчас війни та ще й при тому революційно-національному становищі, що його займали "Шляхи", становищі, яке не тішилося великою прихильністю ширших кол українського суспільства. До серпня 1916 р. дефіцит журналу

покривав стрілецький пресовий комітет. Коли ж більша частина того комітету в одній з битв загинула, або опинилася в полоні, журнал залишився без фінансової опори, що мусіло значно відбитися на його дальшому існуванні. До всього того технічні умови в звязку з воєнним часом часто ставили чимало непереборимих перешкод: брак складачів, або друкарських машиністів, брак паперу, тощо. Проте, поборюючи все це, "Шляхи" все ж проіснували до 1918 р., виконавши немалозначну роль в найтяжчу добу української журналістики.

II6. Преса Українських Січових Стрільців. Особливої уваги заслуговує преса Українських Січових Стрільців, видавана в ці часи на бойових фронтах. Були це часописи, писані від руки, або відбивані на гектографічній масі. Виходили за дозволом стрілецької команди на власні стрілецькі кошти та на кошти з продажу. Найвищий наклад цих часописів сягав 100 примірників.

Крім "Вістника Пресової Квартири У.С.С." були це гумористичні часописи. Звідомлення, літературні твори, статті на теми мови, літератури, громадського життя й національних змагань - таким був зміст "Вістника". Нотатки з українського політичного життя в сатиричній формі, сатира на стрілецький побут, відносини, легкий гумор, тощо - зміст гумористичних часописів. Творять всі ці часописи до певної міри свій окремий розділ в історії Українських Січових Стрільців.

Місячник "Вістник Пресової Квартири У.С.С." почав виходити в травні 1916 р. в Коші У.С.С. за редакцією М.Угрина-Безгрішного й А.Лотоцького. Своїм завданням ставив - "бути дзеркалом життя стрілецької "новітньої" Січи, де попри звідомлення з життя в Коші та в полі, містилися б і літературні твори, що були б також дзеркалом життя стрілецтва, його думок, ідей, змагань шляхом сонця й краси". На сторінках цього часопису появилися, крім звідомлення з діяльности Пресової Кватири, також поезії, нариси, новелі, авторами яких були стрільці, та більша стаття на тему "Дещо про чистоту нашої літературної мови, яку було друковано в двох числах. Друге число було подвійне за червень-липень, присвячене Ів.Франкові, з нагоди його смерти. Крім спеціяльної статті, були тут поезії присвячені його памяті від Юри, Т. В. /М.Угрин-Безгрішний/, нарис А.Ь-ика /А. Бабика - М.Ірчана/, а далі спогади з московської неволі одного із стрільців та ін.

Було це число останнім. З уступленням голови Пресової Кватири, що провадив видання, ніхто після нього вже не займався ним, і часопис перестав виходити.

Довше трималися стрілецькі гумористично-сатиричні часописи. Першим з них був "Самохотник", що почав виходити з 21 липня 1915 р. підчас перебування Коша в Камінці коло Скольного. Виходив він коштами й заходами спілки "Самохотники". Самохотники, або Самоохотники /добровольці/ були стрільці, - так їх називали старі вояки, яким довелося битися разом із стрільцями в Карпатах. Перших два числа писані були пером від руки. З третього числа вже відбивано на гектографі. Наклад - 8 примірників.

Другим з ряду гумористичним і сатиричним виданням був журнал п.н. "Бомба", що його почала випускати "Артистична Горстка УСС". Перше число цього часопису появилося в полі /на позиціях/ над Стрипов в березні-квітні 1916 р. Було воно старанно писане руков, з багатьма артистичними ілюстраціями. Почала виходити "Бомба" в одному примірнику. Зміст був присвячений головним чином темам внутрішнього життя стрільців та української політиці. Як і попередній часопис, "Бомбу" зустрінуто було із зацікавленням та симпатією.

Неменшу симпатію здобув і "Самопал", перше число якого появилося 15 травня 1916 р., а друге - в червні.

Не менше признання зустрів у стрільців також часопис п.н. "УСУСУ"/так стрільці вимовляли літери У.С.С. і так називали себе/. Появилося цього часопису чотири числа.

Зрештою "Тифусна Однодівка", що вийшла в одному примірнику, як памятково гумористична збірка карантинників, в 44 сторінок, писана чорнилом.

Всі ці видання якнайяскравіше свідчать про той здоровий, бадьорий дух Українського Січового Стрілецтва в найжорстокіших часах, що поклав такі міцні основи в його боротьбі за українське визволення й українську державність.

II7. Союз Визволення України та його "Вістник".

Великої уваги заслуговує видавнича й пресова праця Союзу Визволення України. Заложений безпосередньо по вибуху світової війни, переважно українськими соціялістами й демократами, емігрантами з-під Росії, підніс він гасло української державної самостійности й незалежности. Для пропаганди цих ідей перевів він широку й поважну інформаційно-освідомлювчу працю. Його органом став "Вістник Союзу Визволення України", що в р. 1918 був перейменований на "Вістник Політики, Літератури й Життя". Почав виходити цей орган у жовтні 1914 р. Виходив два-чотири рази на місяць, а з 21 листопаду 1915 р.- вже стало, як тижневик. Редакція була в руках Волод. Дорошенка, Ом.Бачинського та Мих.Возняка. В міру того, як розвивалося українське національне життя й події на українських землях, ставав він своїм змістом чим далі різнороднішим і всебічним. Побіч статей, що випливали з політичного становища Союзу,"Вістник" щораз більше присвячував уваги всім проявам національно-визвольного руху й життя. На його сторінках зо всією докладністю обговорювалися політичні, культурні й економічні справи українського народу в Австрії. Старано подавалися тут інформації про життя в зайнятих австрійським військом українських землях /Волинь/. Багато уваги присвячувано життю українців російської армії,полонених в Австро-Угорщині й Німеччині, та інформаціям про українське життя під Росією. Тут же-багатий матеріял про погляди чужинців на український визвольний рух, на українську справу. Зрештою чимало місця займало красне письменство. Давав цей орган різнородну, всебічну й поважну лектуру в супроводі багатого ілюстративного матеріялу. І цілком зрозуміло, що все це зустрінуто було українським суспільством з признанням і прихильністю, що відбилося й на сторінках тогочасної преси. Так, наприклад, "Діло", звертаючи увагу на цей орган, підкреслювало, що його "змагання заслуговує на якнайбільшу прихильність і діяльне підпертя".

II8. Преса полонених українців в таборах Австро-Угорщини та Німеччини.

Та найщиріший відгук і симпатію викликав Союз Визволення України й його "Вістник" серед полонених українців, серед яких незабаром під його впливом почали і заявлятися свої власні таборові органи. Стали ними "Просвітний Листок", що пізніше перетворився у "Громадську Думку" у Вецлярі, "Розвага" у Фрайштадті,"Розсьвіт" у Раштадті, "Вільне Слово" у Зальцведелі, тощо.

Що звертає увагу в цих часописах, то це спільна всім їм риса культурности й щирого, теплого тону поруч з непохитністю думки й розуміння завдань, висловлених такими словами одного з них:

"Наша мета була б в деякій мірі осягнена, коли б наші земляки тут, в полоні, не марнуючи даремно часу, обмінювалися думками, учились, пізнавали самі себе, бо ми ж тепер перед тою хвилиною, коли скинемо ярмо темноти, ярмо рабства, перед нами починає світати, мов перед сходом"...

Однозгучний у всіх цих органів був і зміст, що відбивав,з одного боку, змагання редакцій виконати своє завдання національного освідомлення, а, з другого боку, найглибші думки відірваних від рідного краю, яким щохвилі жили й долею якого боліли. Чулася тут туга й сподівання та певність в майбутнє й спомин днів минулих.

Початок цій пресі поклав "Просвітній Листок", що його в році 1915 почала видавати пресова секція Союзу Визволення України з полонених українців у Вецлярі, як неперіодичний орган. Перших чотири числа вийшли друкованими на машинці. З числа пятого почав вже виходити справжнім друком /типографіч-

ним/, на початку двічі на місяць, потім тричі і зрештою як тижневик. Року 1917 назву було змінено на "Громадську Думку", що виходила шість разів на місяць, а з квітня 1917 р.-двічі на тиждень.

Чимало співробітників містили свої твори на сторінках цих органів під прибраними іменами. Менше- за своїми підписами. Були тут поезії О.Кобця, К. Очерета, І.Чорнодолі, М.Чалого, Чумака, Шипукова, Денисенка та ін.,як також зразки таких сучасних поетів, як Б.Лепкого, Вас.Пачовського і ін.,новелі, оповідання /Максименко, П.Хоменко, С.Зубченко, Х.Донецький, Л.Любисток і багато інших/, спомини, статті на національно-політичні та культурні теми. Тут же добре ведений історичний календар, що давав короткі історичні замітки з фотографіями діячів та ілюстраціями історичних подій /"Розвага"/, так само політичний куток, огляд громадського й політичного руху, що його провадив у "Просвітному Листку" О.Чемара, далі - вісті з Росії й світу, хроніка таборового життя і т.д. Тут же цікаве листування, зокрема листи полонених зо щирими висловами признання за працю Союзу Визволення України, листи про умови праці полонених та збірки коштів на підтримку свого органу. Зрештою - куток смутку - посмертні згадки, без яких майже не бувало числа /особливо у "Розвазі" й "Вільному Слові"/. І всеж, не зважаючи на це, з кожної сторінки тих чисел, з кожного рядка пробивалася та бадьорість думки й настрою, що вилилися, наприклад, в таких рядках напередодні великого зриву:"Коли скінчиться війна,- писало "Вільне Слово",- то нас жде друга війна, наша хатня війна, жорстока війна з нашим клятим повсякчасним ворогом - з російським правительством".

II9. Інші органи, що виходили поза українськими землями підчас війни. Під гаслом цієї ж війни з російським правительством і царатом виходив у Женеві в 1915 р. часопис "Боротьба". Був це неперіодичний орган закордонної організації Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії, що на чолі з б.видавцем "Дзвону" /Київ,- Л.Юркевичем//Л.Рибалков/ виступив, з одного боку, з критиков "оборончеської" політики українців під Росією, а, з другого, проти діяльности Союзу Визволення України. Вказуючи на деякі ознаки впливу російських патріотичних кличів на певну частину українського суспільства, "Боротьба" звертала увагу на утиски українського руху та на "азіятське поводження царських посіпак в Галичині й на Буковині" і ставила своїм завданням "піднести голос проти цих явищ і показати українському пролетаріятові, що українське робітництво й всі щирі українські демократи повинні тепер з подвійною енергією готуватися до рішучої боротьби з царськими порядками за політичну волю, за Вільну Україну". Проте бій за вільну Україну "Боротьба" не вбачала в створенню незалежної української держави. Вважала, що український народ ще не доріс до ідеї державної самостійности. На пропаганду ідеї української державної самостійности дивилася, як на шкідливе явище, скероване на відтягнення уваги українського народу від боротьби за знесення царату й автономію України в демократичній Росії. Звідси гострі й часом необережні виступи її проти Союзу Визволення України та його органів. Виступи ці викликали відгуки на сторінках російської й української преси. Скористали тими виступами дехто з російських представників політичної думки. Посилаючись на український орган, посилювали вони свій похід проти українства. Одним з перших був бувший співробітник "Дзвону" російський соціяль-демократ Алексинський, який виступив у місячнику "Современный Міръ". Його виступ зараз же підхопили чорносотенні органи на чолі з "Новым Временем", а в товаристві з ними й " Slowo Polskie".

З українського боку - помимо "Вістника Союзу Визволення України", що гостро схваліфікував поведінку "Боротьби" й її редактора /Л.Юркевича-Рибалки/, відгукнулася Буковинська організація української соціяль-демократичної партії; так само відгукнувся один із поважних представників української соціяль-демократичної партії в Галичині Вол.Левинський, журнал "Украинская Жизнь" /С.Єфремов/ та "Робітничий Прапор у Софії.

Буковинська українська соціяль-демократична організація опублікувала за підписом своїх уповноважених /О.Безпалка, В.Мороза та ін./ заяву, в якій зазначила своє становище в українсько-возвольному русі в напрямі боротьби за державну самостійність і запротестувала проти виступів "Боротьби" такими словами: "Мусимо рішуче запротестувати проти ширення очорнювчих, а при тім неправдивих вісток, як, наприклад, Троцького /російський с-д.-Бронштайн/ про "Союз", до яких і "Боротьба" прилучається."

Бувший редактор "Дзвону" у Києві В.Левинський надіслав з Льозани до редакції "Украинская Жизнь" в Москві листа, в якому давав гостро-негативну оцінку "Боротьби" і Л.Рибалки /Л.Юркевича/, зазначуючи, що "своїм виступом зібрав п.Рибалка в російській, україноФобній пресі добре заслужені признання й тріумфи. Він гордий на них! Він радіє ними! Але ми скажемо словами співця Антея з безсмертної "Оргії" покійної Лесі Українки: "Тріумфи в Римі - то для Грека ганьба!"... " закінчував: "... ми мижемо тільки підкріпити сп[illegible]ліфікування П.Милюкова "Боротьби", як "мутного источника" /"Рьч, 8.У.1915/; так є, брудного джерела в повнім значенні слова, за що готові взяти всю відповідальність на себе, маючи на се незбиті докази, які тепер з причин від нас незалежних не можемо подати до публічної відомости. Зокрема солідаризуємося вповні з прекрасною статею С.Єфремова, поміщеною в "Украинской Жизни" з приводу п.п. Алексинського et Рибалки".

Відповідь на виступ "Боротьби" було дано й на сторінках соціяль-демократичного часопису "Робітничий Прапор" п.з. "Хто зрадив революцію й пролетаріят?". Був це неперіодичний орган, що виходив в р.1915 в Софії за редакцією М.Меленевського й П.Бензі. Давав він на своїх сторінках чимало цінного матеріялу, зокрема огляди робітничого життя за кордоном та українського робітництва під Росією, виясняв становище української соціяль-демократії супроти війни В.Темницький, як також становище до російських большовиків, тощо. Призначений був цей орган головно для поширення на українських землях під Росією й користувався поважною симпатією серед полонених українців.

120. Українська преса в чужих мовах підчас світової війни.

З вибухом світової війни побіч зо справою внутрішньої-визвольно-організійної, перед українськими політичними чинниками стала справа інформації чужинців про українські змагання. Одним із засобів реалізації цього завдання було створення української преси в чужих мовах. Наслідком цього вже на початку війни почали виходити два органи в німецькій мові. Одним з них був тижневик п.н. " Ukrainisches Korrespondenzblatt", що його в Відні почала видавати Головна Українська Рада - пізніш Загальна Українська Рада. Другим - згадувана вже тижнева газета п.н. "Ukrainische Nachrichten " - орган Союзу Визволення України. Цей останній почав виходити у Відні від жовтня 1914 р. з початку на правах рукопису й для вжитку газет, а потім як друкований тижневик в розмірі одного-двох аркушів газетного формату. Крім статей на біжучі теми українського політичного життя, появлялося тут багато інформаційного матеріялу з обох боків Збруча. Тут же давано й взірці української літератури з-під пера найвизначніших представників /в перекладі О.Грицая/. Друковано цей орган було в кількості 4.000 примірників, які розповсюджувано серед редакцій часописів, як також серед парляментарів, визначних учених та політичних діячів Австрії, Німеччини та невтральних держав.

Подібне ж завдання виконував журнал у французькій мові п.н. " La Revue Ukrainienne ". Був це гарно ілюстрований місячник, що з липня 1915 р. почав виходити в Льозані за редакцією А.Зеліба, а потім-Є.Вачинського при співучасті й допомозі членів Союзу Визволення України. Перших дві книжки видруковано було в кількості 7.000 примірників та широко розповсюджено в цілому світі. На початку журнал доходив навіть до Росії. Але в р.1916 стало вже тяжче, напр., англійс. цензура перестала його пропускати для приватних осіб і для редакцій. Діставали лише члени обох посольських палат. Так само Італія почала повертати не тільки числа, що їх було висилано до Італії, але й відмовляти перепускати журнал до Греції.

Тут же в Льозані в р. 1916 у виданні Вол.Степанківського почав виходити орган в англійській мові п.н. " The Ukraine".

Зрештою в початку того ж 1916 р. у Будапешті почав виходити за редакцією визначного діяча й наукового робітника Угорської /тепер Підкарпатської/ Руси Г.Стрипського " Ukrania"/Українські справи/, орган присвячений питанням українсько-мадярських взаємин.

Запити до девятої лекції:

1. Які політичні органи виходили напередодні світової війни на західньо-українських землях та який був їх напрям і характер ?
2. Яка доля спіткала українську пресу в добу світової війни?
3. Що з себе уявляла преса Українських Січових Стрільців та яке її значення?
4. Яке завдання собі ставили "Вістник Союзу Визволення України" та преса полонених українців /таборова/ ?
5. Яке значення у визвольній боротьбі мала українська таборова преса та "Вістник Союзу Визволення України"?
6. Які завдання ставила собі українська преса в чужих мовах, як їх здійснювала й хто був її організатором?

Лекція десята.

121. Революція 1917 р. і відродження української преси під Росією. Лютнева революція в Росії 1917 р. принесла з собою свободу друкованого слова. Пута, якими сковано було українську пресу, порвалися. Протягом уже перших місяців стала вона на шлях широкого розвитку. Відроджується в центральних містах, починає появлятися в другорядних осередках, народжується в найдальших і глухіших кутках української землі й зрештою охоплює собою всі осередки українського скупчення поза українською територією - українські колонії, частину фронту, тощо. З кожним днем шириться її мережа, а разом з тим поширюється її обєм і завдання. Органи стають різноманітними, охоплюючи собою всі прояви суспільного життя.

З шости органів, що виходили напередодні революції в межах Росії /на українських землях і поза ними/ зростає українська преса в 1917 р.до 106 органів лише на українських землях, збільшуючись далі в звязку з повстанням власної держави, так що в 1918 р. було 218 пресових органів.

122. "Нова Рада" Першим українським органом в цей час була "Нова Рада". Була це щоденна газета, яку з 25 березня 1917 за редакцією А.Ніковського почало видавати Товариство підмоги літературі, науці й штуці. Товариство це було закладене ще перед революцією. Були тут - Є.Чикаленко, М.Грушевський, І.Шраг, С. Єфремов та ін. По смерти Б.Семиренка /1915/ - добродія української преси, згідно з його заповітом, Товариство дістало на українські цілі 300.000 рубл. На ці то кошти й було розпочато видання "Нової Ради", спадкоємця попередньої "Ради" як самим виданням, так і політичним напрямом.

Випускаючи перше число, редакція писала: "Приступаємо до видання щоденної газети в дуже й дуже тяжких та невідповідних умовах технічних. Ясно, що тепер не можна задовольнити українське громадянство ні цим розміром, ні цею технікою видання; проте час не терпить зволікання, отже випускаємо газету в надії, що зовсім незабаром пощастить організувати ширше й з технічного боку

краще впорядковане періодичне видання". Дійсно, невдовзі видавництву пощастило купити в Києві велику друкарню /Барського/. Це сприяло ліпшій постановці видання газети. Але залишалося ще безліч перешкод, які треба було побороювати й в першу чергу-брак паперу. Брак паперу приводив часто до того, що поважні часописи доводилося видавати на найгірших його гатунках, доходячи до обгорточного. Не могла уникнути цього й "Нова Рада".Так,-щодо зовнішньої сторінки видання.Інше - щодо внутрішньої. Газета чим далі тим усе кращала. Під вмілою редакторською рукою А.Ніковського не уступала вона зрештою перед старшими російськими органами громадської політичної думки, що виходили в цей час у Києві, де ставала небезпечним конкурентом хочби такого російського органу як "Кіевская Мысль", не кажучи вже про інші.

Крім добре веденого інформативного відділу та оглядів преси,як також широко поставленого відділу дописів,не мало спричинився до змісту газети самий склад співробітників. Вже з самого початку працювали тут: М.Грушевський, С.Єфремов, Є.Чикаленко, В.Прокопович, Ф.Матушевський, Л.Старицька-Черняхівська, С.Шелухин, П.Христюк, С.Русова, М.Левицький та багато інших.

Поважність обговорення тем, натхнення переживаємої хвилі, широка поінформованість і,зрештою,культурне ведення органу взагалі,-так можна було б схарактеризувати цей перший орган цієї доби, побіч якого незабаром стають інші, що не менш викликали до себе уваги.

123."Робітнича Громада". З 30 березня за редакцією В.Винниченка почало в Києві виходити друга щоденна газета. Був це орган Ц.К.Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії /УСДРП/ п.н. "Робітнича Газета". Ставила вона своїм завданням організаційну працю серед українського робітництва та політичне освідомлення його. Вважаючи, що в українській дійсності соціяльне визволення вяжеться з національним визволенням,звертав цей орган увагу на те, що "коли недержавні народи в Росії бажають у ці історичні хвилини раз на завжди розрубати ті пута, які сковували їх довгими віками, коли вони хочуть тепер же забезпечити свої права від всяких нападів, коли дорога для них краща будучина - вони -недержавні народи, повинні з великою опаскою підходити до представників пануючого народу й до їх "великих слів великої сили". "Треба"- каже "Робітнича Газета" -"прямо глянути правді у вічі, треба запамятати, що росіяни, починаючи з деяких крайніх соціялістів і кінчаючи хисткими кадетами,- всі вони одним духом на нас дихають і ніколи не погодяться на тому, щоб недержавні народи самі собі вирішали свою долю". А тому перед українським робітництвом і українським народом у цілому стоїть завдання "самому, своїми силами здобути національні права, цілком визволитися від національного гніту". І "коли боротьбу за національне визволення провадять інші кляси,окрім робітничої",- підкреслювала вона далі,- "ми не повинні ухилятися від порозуміння з ними".

Підкресливши розбіжність політичних світоглядів між своєю партією й інтересами української робітничої кляси, з одного боку, і іншими українськими політичними угрупуваннями й клясами,-з другого,подавала"Робітнича Газета" тут же формулу тактики в боротьбі за спільну мету: "нарізно йти, разом бити".

Так поставлені завдання відбилися на цілому змісті газети та її розвитку. Сторінки її якнайяскравіше відзеркалюють характер доби. Дають огляди визвольного руху та партійного життя на місцях. Містять популярні освідомлюючі статті на теми громадсько-політичного й культурно-освітнього характеру. Свідчать ці статті про ступінь підготовки ширших мас у цю добу до національно-державного творчого життя. Крім популярних статей на теми самовизначення, Установчої Ради, автономії тощо,мусіли тут ще з'являтися статті й на такі теми, як,наприклад, "Яка нам потрібна мова для освіти" і под.

Побіч з цими темами зверталося тут також увагу на справу професійної організації /статті І.Кулика/ та на огляди робітничого руху в інших країнах. І зрештою голос в справі організації українського війська. Вже в одному з перших чисел забирає в цій справі голос редактор газети В.Винниченко. Звертав він увагу на необхідність "всіх українців солдатів освідомити, згуртува-

ти, організувати, українізувати ті частини всеросійської армії, які складаються з українців, виділити їх в окрему групу,а групу ту конструювати так, щоб це було українське народне військо, свідоме своїх народніх... інтересів". Цій же справі на сторінках "Робітничої Газети" було присвячено ще кілька уваг чи статей, між якими спеціяльна праця полк Є.Полинського, що ставить потребу організації українських військових сил в характері всенароднього військового вишколу й творення військових кадрів.

I24."Боротьба" й "Народня Воля". За якийсь місяць по виході "Робітничої Газети" появляється в Києві ще один щоденник "Н а р о д н я В о л я", що її з 4 травня почав видавати Ц.К.Української Селянської Спілки. Присвячена вона була організаційним справам селянства та боротьбі за його інтереси. Свої завдання й напрямні погоджувала вона з тим політичним напрямом, що його займала Українська Партія Соціялістів-Революціонерів, яка з I травня почала видавати свій офіційний орган - тижневик "Боротьба".

Випускаючи перше число "Боротьби" редакція писала:"Коли наша партія задумала видавати свою газету й назвали її "Боротьба", дехто запитував - яка тепер може бути "боротьба"? За що? З ким? Адже революція скинула царське правительство й самого царя й тепер, мовляв, запанувала в Росії свобода... Це правда. В Росії, а разом з тим і в нашій Україні запанувала свобода"... але, додає редакція,- "Українська Партія Соціялістів-Революціонерів завше боролася не тільки за свободу політичну, але й за свободу будувати новий громадський та економічний лад... І от організувати народ для одностайної боротьби за трудові інтереси - наша задача".

Цій то задачі "конкретному розвязанню та розробці цього питання присвячувано на сторінках "Боротьби" статті провідного програмового характеру, авторами яких були відповідальні члени партії, як М.Шраг, М.Салтан, М.Сріблянський /М.Шаповал/ та ін. Містилися тут також інформаційні матеріяли з життя партії, перебіг її зїздів, постанови, огляди соціялістичного руху, статті на біжучі теми національно-визвольного руху, тощо. Спинявчись в першому числі на питанню державного ладу, ставав цей часопис на ґрунт боротьби за федеративний лад, не зрікаючись в той же час ідеї державної самостійности. Це останнє "Боротьба" підкреслювала словами, що, мовляв, "в теперішню відповідальну хвилю самовизначення нації... є великою помилкою побоювання виявити себе самостійниками". Тут же дає пояснення, що розуміє партія під терміном "федерація" та які шляхи вважає доцільними для її здійснення.

З переходом на щоденне видання зміст "Боротьби" було поширено як інформативним матеріялом,так і статтями на політичні теми, оглядом преси, фейлетонами, тощо. Як щоденна газета виходила "Боротьба" напочатку за редакцією М. Шрага. Серед співробітників на її сторінках беруть участь М.Сріблянський /М. Шаповал/, Н.Григоріїв,А.Терниченко /А.Силенко/-/статті на аграрні теми/,Гнат Михайличенко та багато інших. Р.1918 в УПСР стався розкол.За якийсь час"Боротьба" стала органом лівої течії партії, що оформилася в самостійну партію, назвавши себе іменем свого органу - "боротьбистами".

I25.Територіяльне розгалуження української суспільно-політичної преси на українських землях. Поза Києвом в р.1917 народжується українська преса суспільно-політичного характеру в таких осередках, як Харків, Катеринослав,Полтава, Чернігів,тощо. Перекидається вона й до цілої низки менших осередків,як Біла Церква, Сквира, Бердичів, Павлоград, Звенигородка, Золотоноша.

За своїм політичним напрямком вся вона відбивала демократичні й соціялістичні змагання українського руху.

З офіційних органів політичних партій, наприклад, у Харкові починає виходити "Робітник". Видає його харківська організація Української соціяль-демократичної робітничої партії /УСДРП/. Своїм завданням ставив він продовжува-

ня лінії, що її намітило закоите владою в р.1915 р. "Слово". У Катеринославі місцева організація УСДРП з кінцем 1917 р. видає "Наше Слово", якого вийшло пять чисел. Тут же підчас виборів до міської Думи тією ж організацією видано було одне число "Виборчого листка до Городської Думи". В р.1918 тут же видає УСДРП "Голос Робітника", якого появилося 25 чисел. Підчас повстання проти гетьманату починає видавати цісцева організація в Катеринославі двічи на тиждень "Нашу Справу", якої вийшло 48 чисел. У Полтаві в тому ж році почала була виходити щоденна соціяль-демократична газета "Вільний Голос". Року 1919 у Камянці на Поділлі УСДРП Галичини й Буковини видає тижневу /а потім тричі на тиждень/ газету "Боротьба".

Українська Партія Соціялістів-Революціонерів мала в Полтаві "Соціяліста-Революціонера"/1917/, а в Катеринославі "Землю й Волю", що виходила в 1918 р. Тоді ж у Харкові почала була виходити щоденна газета "Рух". У місяці лютому у Вінниці почав виходити орган Ц.К.центральної течії УПСР п.н. "Трудова Республіка", яку замінила щоденна газета "Трудова Громада", що виходила в р.р. 1919-20 у Камянці під веденням В.Голубовича.

Видають свої органи в цей час і інші політичні партії. Так, Союз Автономістів-Федералістів випускає в Умані за редакцією В.Камінського свій тижневик п.н."Вільна Україна". У Києві з 7 квітня 1918 року починає виходити тижневик Української Партії Самостійників-Соціялістів /раніш Української Народньої Партії організованої М.Міхновським/ п.н. "Самостійник".

Виступивши гостро у вступній статті першого числа /"Соціялізація землі"/ проти політики соціялістичного уряду Центральної Ради взагалі й в земельній справі зокрема, "Самостійник" подає тут же постанови першого всеукраїнського з'їзду самостійників-соціялістів. З цих постанов виходило, що проголошення самостійности Української Народньої Республіки партія ця уважала як необхідну умову розвязання земельної справи в Україні.

"Одержати землю й розвязати земельне питання може тільки самостійний народ",- кажуть ці постанови,"і тому проголошення Самостійної Української Народньої Республіки є необхідною умовою для розвязання аграрного питання в Україні. Нарід український складається у своїй величезній більшості з трудового люду й тому земельне питання мусить бути розвязане в інтересах трудящого люду...-шлях послідовного законодавства аграрного мусить бути такий: ліквідувати велике землеволодіння /треба негайно знищити всі підвалини класи великої земельної власности - поміщиків, аби цей реакційний, ворожий вселюдському поступу й інтересам трудящого люду клас перестав існувати на завжди/, потім по черзі, середнє, і далі - переходити до утворення класи трудового селянства, що живе з власної праці: спеціяльне соціялістичне законодавство мусить зробити не тільки неможливою мобілізацію землі /скупчення її в поодиноких руках/, а навпаки: робити необхідним переход земельної власности до трудової норми".

Це має привести, на думку постанови, до колективізації, а від колективізації до соціялізму: "коли й буде осягнений віковічний ідеал українського трудового народу: жити щасливо, вільно й незалежно на своїй землі".

Закінчивши цими словами декларацію становища Української Партії Самостійників-Соціялістів, "Самостійник" в дальшому присвячує свої сторінки гострій критиці й поборюванню політики соціялістичного уряду, підкресливши його малу активність в переведенню земельного законодавства та в боротьбі за самостійність, зокрема робить наголос на справу військову.

З інших офіційних політичних органів треба ще згадати щоденник революційних повставнців /Махновців/, що почав був в 1919 р. виходити на Катеринославщині п.н. "Шлях до Волі", але вже по девятому числі припинився.

Крім офіційних органів політичних партій виходять в цей час органи загального суспільно-політичного характеру. Виходять вони переважно під безпосереднім впливом і веденням тієї чи іншої політичної партії. До таких органів, крім згадуваної вже "Нової Ради" /Київ/, що виходила під безпосереднім впливом Української Радикально-Демократичної Партії /з революцією прийняла назву Укр. Партія Соціялістів-Федералістів/ належала також "Нова Громада". Був це щоден-

ник Ради Слобідської України, що виходив у Харкові під впливом коаліції УПСР і УСДРП. З заняттям Харкова совітськими військами й приходом т.званої ЦИКУК-и газета ця намагалася ще казати своє слово, але незабаром була закрита. Ось як розповідає про це один з учасників /Д.Ерде/ в опублікованій статті п.н. "Пусть говорять факти" /"Літопис Революції"1928/:

"... я працював у тісному контакті з ЦИКУК і зокрема з Є.Бош. Коли з наказу останньої була закрита петлюрівська газета "Нова Громада"..."Коли Нова Громада" спробувала після її закриття воскреснути під новою назвою, вона відчула на собі тяжку руку пролетарської диктатури, при чому на мене випала честь остаточно прикрити цього петлюрівського "ублюдка" /покруча/.

I26. Розгалуження української преси за змістом. Протягом 1917 р. і в наступних роках українська преса розгалужується за її змістом. В першу чергу шириться видання преси Української Селянської Спілки. Її органи виходять при безпосередній участі Української Партії Соціялістів-Революціонерів. Крім центрального органу в Києві, яким була згадана "Народня Воля", народжуються ще "Вісті Української Селянської Спілки" та "Селянська Спілка". У Катеринославі починає виходити в українській мові "Селянська Спілка", що перетворилася з попереднього "Крестянського Союзу".Поруч розвивається преса рад селянських депутатів. У Полтаві появляється тижневик "Селянська Спілка", у Сквирі тижневик "Спілка" та "Вісти Комітету", у Бердичеві - тижневик "Селянська Думка", у Чернігові - "Народне Слово" і т.д.

Разом з тим розвивається преса, що її провадить Товариство "Просвіта", українська кооперація та Народні Управи /Земства/. З центру цей рух перекидається на місця,вкриваючи країну мережою інформативно-просвітніх та кооперативних органів. Так, наприклад, 1917 р. У Катеринославі починає виходити "Вістник Товариства Просвіти", якого вийшло 22 числа, у Павлограді Т-во "Просвіта" починає видавати "Степ", у Вовчанську /Харківщина/ - "Вістник Вовчанського Т-ва Просвіта" у Золотоноші "Вільне Слово". Там же в р.1918 виходить двотижневик "Світло", у Херсоні Рада Т-ва "Українська хата" видає неперіодично свій "Вістник", у м.Широкому на Катеринославщині Т-во "Просвіта" почало видавати свій орган "Зоря", що в р. 1917 виходив, як тижневик, а в 1918 р. перемінився на місячник, в Одесі з 31.березня "Соціялістична Просвіта" видає "Вільне Життя". Між іншим слід згадати також часопис п.н."Гуляй-Польський Просвітянин", що за часів Махновщини виходив у Гуляй-Полі, друкований на машинці з обкладинков, друкованов в друкарні військ Махна.

Зрештов в 1918 р. Київське Товариство "Просвіта" почало було видавати свій орган п.н."Просвітянин", що мав бути центральним органом просвітянського життя, але утриматися йому не пощастило.

Не менш розвинулася преса, що її видавала українська кооперація. Так, наприклад, у Києві появляються такі органи, як "Українська Кооперація" /1917-18/, "Кооперативна Зоря", що в тих же роках видавав її "Дніпросоюз", неперіодичний орган Українського Народнього Банку, двотижневик "Сільський Господар" та інші. Побіч з центральними органами появляється кооперативна преса на місцях, при чому найбільший її розвиток припадає на р. 1918. Крім справ кооперативно-організаційного характеру, сторінки цієї преси присвячуються також загально-інформаційним справам, а подекуди знаходять тут місце матеріяли й літературного та громадсько-політичного характеру. Досить згадати хочби такі органи цієї преси, як "Наша спілка", яку в 1917 році видавав тричи на тиждень Союз кредитових і споживчих товариств у Ромнах, тижневик "Союз" в Умані, "Будуччина" у Сквирі, "Кооперативний Листок" в Тараще, двотижневик "Полтавський Кооператор", "Споживач", що виходив у Катеринославі з 1918 р., а в 1920 р. прийняв совітофільський напрям, змінивши назву на "Кооперативне Життя", тижневик "Наша Хата" в Єлисаветі та інші.

З преси Народніх Управ /Земств/ в першу чергу слід згадати "Київську Земську Газету",що виходила в 1917 р. за редакцією В.Прокоповича та "Народню

Справу", що виходила в роках 1918-19 за участю С.Петлюри, В.Садовського, Н. Григоріїва, В.Ігнатієнка, Нав. Петренка , М.Добриловського та ін. Був це тижневик, що виходив накладом 2.000 прим. Побіч добре поставленої інформаційної частини мав він не менше добре підібраний матеріял літературно-історичного характеру та переклади.

Подібно, як просвітянська та кооперативна преса, органи Народніх Управ /Земств/ так само народилися й на місцях. Були це такі, як щоденник "Звенигородська Зоря","Канівські Вісти" /тижневик/, катеринославське "Народнє Життя", тощо.

Цікавою й характеристичною є, між іншим, риска з історії цього останнього органу /"Народнє Життя"/. Губерніяльна Народня Управа в Катеринославі ви видавала свій часопис російською мовою п.н. "Народная Жизнь". В р. 1918 перевела вона серед читачів та громадських інституцій анкету - на якій мові ліпше й зрозуміліше видавати земську газету? Висліди цієї анкети Управа опублікувала. Були вони такі: 1/ за видавання виключно українською мовою висловилися - 1.079 читачів і 44 громадські інституції; 2/ в мовах українській і російській -4 читачі й громадські установи і 3/ в російській мові - лише 3 читачі.

Крім власних видань,Народні Управи в багатьох місцях давали ініціятиву т та підтримку в організації видання того чи іншого часопису. До таких випадків, як характеристичний і, належить, наприклад, організація в р. 1918 газети в Камянці Подільському. Почала вона виходить п.н. "Життя Поділля", головно з ініціятиви Подільської Губерніяльної Народньої Управи за редакцією Л.Білецького.

Поза цим розгалуженням преси, щодо характеру видання й місця йшло розгалуження її в найрізноманітніших напрямках потреб українського суспільного життя. В першу чергу це була ціла низка органів державно-урядового характеру. Починаючи з органу Центр.Ради - "Вісти з Української Центральної Ради" протягом років 1917-20 виходили в Києві такі органи, як "Вістник Генерального Секретаріяту Української Народньої Республіки","Вістник Українського Військового Генерального Комітету","Вістник Української Народньої Республіки", що його почало видавати Міністерство Преси й Пропаганди з 17 грудня 1918 р. у Вінниці, "Вістник Народнього Міністерства Земельних Справ", "Вістник Міністерства Народнього Здоровля й Опікування","Вістник Державних Законів","Вістник Міністерства Ісповідань" і т.д. Побіч з тим чимало інформативних органів Українського Інформативного Бюра Армії УНР /1919-20 р.р./, тощо. Зрештою, органи Губерніяльних Комісарів, Громадських Комітетів і под.

Видають свої органи централі українських професійних організацій, як,наприклад, "Згода", що її видавала Всеукраїнська Фельдшерсько-Акушерська Спілка, "Наша Праця", тижневик Всеукраїнської Ради поштових служачих, замість якої в р. 1918 виходив "Бюлетень Головної Ради поштово-телеграфної Спілки". Тоді ж у Києві виходив "Вістник Всеукраїнської Спілки лікарських помічників, помічниць і акушерок. Всеукраїнська Учительська Спілка з вересня 1917 р. при найближчій участі С.Русової, С.Черкасенка, Я.Чепіги та О.Дорошкевича видавала свій місячник п.н. "Вільна Українська Школа", що продовжував традиції й завдання свого попередника з передвоєнних і революційних часів, яким було "Світло!" Появляються часописи української молоді - студентів /"Стерно"/ та середньошкільників /"Каменярі"/,тощо . Народжується перший двотижневий часопис українського жіноцтва п.н. "Жіночий Вістник", як орган Українського Жіночого Союзу. Поставивши своїм завданням координувати жіночу громадянську працю й приступаючи до видання, попереджував цей часопис, що "хто надіється.... найти які небудь феміністичні, суфражистські тенденції, нехай не передплачує "Жіночий Вістник", бо в ньому цієї поживи не знайде". З 1 червня 1917 р. починає виходити тижневик, присвячений військовим справам п.н. "Українська Військова Справа". Виходять "Українські Медичні Вісти" /двотижневик за редакцією С.Лукасевича/, правничий орган "Закон і Право" Справам агрономії присвячує свої сторінки "Вістник Громадської Агрономії", що його з 1918 р. видає Все-

український Союз Земств за редакцією К.Мацієвича. Народжується українська преса релігійного та церковного характеру, як,наприклад, "Віра й Держава"/тижневик/, або "Церковний Вістник Запоріжжя", що виходив у Катеринославі. У році 1918 у Києві за редакцією П.Зайцева починає виходити історичний журнал п. н. "Наше Минуле". Думка про видання такого журналу виникла ще в р.1917 серед осіб, що гуртувалися навколо видавничого товариства "Друкар". Через технічні перешкоди здійснити цю думку пощастило щойно в 1918 р. Своїм завданням редакція цього журналу поставила освітлювати на своїх сторінках "невпинну боротьбу українського народу за його політичні права й одвічні демократичні ідеали, а також національну своєрідність його традицій в письменстві, культурі й мистецтві".

Появляються органи присвячені книзі, книжковому огляду, бібліографії, як, наприклад, двотижневик "Книгар", що починає виходити в 1917 р. у Києві. Тоді ж у Полтаві Бюро Педагогічне при губерніяльній Народній Управі починає видавати двотижневик "Книжний Бюлетень", а в р.1919 у Києві Всенародня /Всенаціональна/ бібліотека за редакцією Іг.Житецького видає зшитками в 4-5 арк. квартальник, присвячений бібліотекознавству п.н."Книжний Вістник". Відновлюється науковий трьохмісячник українознавства, що його видає під загальним проводом М.Грушевського Українське Наукове Товариство у Києві.

Народжуються такі часописи, як тижневик "Театральні Вісти", або "Мистецтво", що виходить в 1919 р. у Києві за редакцією Гната Михайличенка та М.Семенка.

Поруч з "Літературно-Науковим Вістником" появляється новий ілюстрований часопис "Універсальний Журнал", літературно-мистецький місячник "Музагет" та літературно-науковий місячник "Шлях" /1917-19/. Виходив "Шлях" за редакцією Хв.Коломійченка напочатку у Москві /чотири числа/,а потім - у Києві. Був це журнал, що продовжував напрям занятий "Українськов Хатов". У вступному слові його редакція заявляла, що "ніколи в історії не було так повно поставлене перед Українським Народом вогняне питання: бути чи не бути". А тому "поширення, звищення й розквіт рідної культури на початках самостійности України при федеративній згоді з іншими країнами - все це мусить обєднувати українців, як всенародне гасло."

Зрештов гумористично-сатиричні часописи, першим з яких у 1917 р. появився двотижневик "Ґедзь". Як зовнішнім виглядом, так і внутрішнім змістом дуже відріжнявся він від свого попередника "Шершня" і то не в свою користь. Не більше можна сказати й про "Репяхи", що виходили в 1918 р.

127. Українська преса за періодичність в роках 1917-20. За періодичність в українській пресі в роках 1917-20 переважав тип тижневика. Були це головним чином популярні інформаційні органи, серед яких чимало було видаваних Інформаційним Бюром Армії УНР. Чимало було такого ж роду органів, що виходили двічі, а то й тричі на тиждень. Найменше літературно-наукових місячників. Окреме місце займає щоденна преса. Протягом цієї доби кількість її була коло 30 назв, при чому найбільш в 1919 р. Крім згадуваних уже таких центральних органів, як "Нова Рада", "Робітнича Газета", "Народня Воля" та "Боротьба", що виходили в Києві,та "Рідного Слова" й "Нової Громади" в Харкові. До центральних органів належали ще й такі,як "Відродження", що виходило в р.1918 у Києві,й"Трибуна", яку в 1919 р. почав видавати З.Біський за редакцією Ол.Саліковського. До центральних органів можна було б віднести й ті газети, що виходили в добу відступу з Києва, в таких місцях, як Вінниця, Камянець Подільський та ін. Були це -"Нова Україна", яку з 5 серпня 1919 р. видавала Прескватира Штадарму в Камянці, "Україна", яку видавало Інформаційне Бюро, згадуваний центральний орган Української Партії Соціялістів Революціонерів "Трудова Громада", Зрештов виходили щоденні органи й в інших місцях, маючи свій місцевий характер. Так, в р.1917 виходили такі газети, як "Чернігівщина" /Чернігів/, "Звенигородська Зоря", в 1918 р. -"Вільний Голос" /Полтава/, "Вільне Слово" /Жмеринка/, "Республіканські Вісти" /Він-

ниця/,"Життя Поділля" /Камянець/; у Камянці ж в р.р. 1919/20 виходили:"Слово", "Наш Шлях", у Рівному - "Вільна Україна", "Надія України", у Здолбунові-"Двін" і т.д.

128. Преса, що виходила поза українськими землями.

Крім преси, що з революцією 1917 р. відновилася на східньо-українських землях, народжується українська преса в різних місцях поза українською державною територією. В Росії були це в першу чергу органи українських земель Подоння /Вороніжчина й Курщина/, що в 1917 р. виходили в м. Вороніжі. Було їх два - "Праця" й "Інтернаціоналіст". Перший був органом Українського Організаційного Бюра й виходив за редакцією Пономарева. Другий - Окружного Комітету Української Партії Соціялістів-Революціонерів, що виходить підчас виборів до Установчих Зборів. Зазначуючи становище Української Нації,як рівної між іншими націями,орган цей виразно підкреслював свій погляд на інтернаціональну ідею саме з цього становища, відвойовував належне місце та пропагував ідею єдности Подоння з Україною. Як"Праця",так і"Інтернаціоналіст",виходячи у Вороніжі, фактично мали розповсюдження по всіх землях подоння, головно на Острогожчині.

Тоді ж появляється українська преса й в українських колоніях та в інших місцях скупчення українців. Так, наприклад, розвивається вона на Зеленому Клині. У Благовіщенську, на Амурі, українська рада видає газету "Українська Амурська Справа";у Харбині з 5.листопаду 1917 р. починає виходити літературний, політичний і економічний тижневик Манджурської Української Окружної Ради п.н. "Засів", у Хабаровську виходить тижнева газета "Хвиля України" під гаслом "боротьбою досягнемо права на землю й волю", там же Українська Рада видає тижневик "Ранок", у Владивостоці за редакцією Д.Боровика,виходить тижнева газета "Українець на Зеленому Клині", а в р.1919 тут же виходить щоденна газета п.н. "Щире Слово". На Сибіру в 1917 р. виходила газета п.н. "Українець на Сибіру" /Омськ /.

Появляються українські органи на Кавказі. Першим з них були "Українські Вісті Закавказу", що в 1917 р. видавала двічі на тиждень Українська Громада в Тифлісі за редакцією А.Дрожевського, а в р. 1918 тут же виходила двічі на тиждень велика газета п.н. "Українська Народня Республіка" , яку видавала Краєва Рада за редакцією С.Чалого /П.Куцяка/ і при найближчій участі - Л.Шрамченка, Соколянського та А.Дрожевського. Були ці обидва органи демократичного соціялістичного напрямку. У Трапезунді /1917 р./ Українська Громада видавала "Вісти Громади Українців в м.Трапезунді", що виходили двічі на тиждень за редакцією Хименка.

Виходять в 1917 р. органи української преси й в таких місцях, як Мінськ, де Український Військовий Комітет Західнього Фронту видавав свої "Вісти";у м. Валк /тепер в Естонії/ Рада українців XII армії видавала тричі на тиждень "Український Голос", там же група українців за редакцією Скнара й К.Поліщука видавала двотижневик "Досвід", так само видавали військові українці свої органи в Ризі та інших місцях.

У Москві виходив місячник "Сонце України" /1917 р./, у Петербурзі-"Наше Життя"-орган Української Соціяль-Демократичної Робітничої Пратії, що мав свій нелеґальний початок ще перед революцією.

129. Українська преса на Кубані.

До революції 1917 р. на Кубані не було жадного українського органу. Лише в р. 1914 р. були спроби використати сторінки газети "Кубанский Край", що виходила в Катеринодарі. Тут часом появлялися замітки українською мовою. Так само використовано гумористичний часопис "Кубанець", де від осени 1911 р. до кінця 1912 був відділ, що провадився українською мовою. Щойно в 1917 р. народжується тут українська преса. У Катеринодарі починає виходити тижневик "Чорноморець", а в Новоросійську за редакцією Прохора Вороніна тижневик п.н. "Чорноморська Рада". У вересні 1918 р. там же виходить за

редакцією Ол.Досвітнього щоденна газета "Чорноморський Українець". Були це газети головно інформаційного характеру, на сторінках яких містилися також популярні статейки та фейлетони.

130. Українська преса в чужих мовах. З органів, що виходили в чужих мовах, одним з найбільш поширених був "Столичный Голос". Була це щоденна газета, яку в р. 1919 видавав московською мовою З.Віський за редакцією Ол.Саліковського. Там же в р.1917 виходив у московській мові неперіодичний орган українських соціялістів-революціонерів за редакцією І.Мазвського п.н. "Конфедералист". Року 1918 в Одесі виходила газета "Молода Україна".

У французькій мові виходили:" L'Ukraine " в Льозанні р.1919, а в Парижі в р.1920 "France et Ukraine". Цей останній орган побіч з інформативними замітками та оглядами містив на своїх сторінках праці як українців, так і французів. З українців, наприклад, тут містив свої праці Др.І.Борщак, з чужинців - E.Hins /"L-art Ukrainien"/,F.Forestier /"La Tactique Moskovite"/,F.Fesser та ін. Тут же подавано переклади уривків з творів українських письменників. В німецькій мові виходили: місячник "Die Ukraine " /Берлін,1918./, "Ukrainische Blätter" /Відень,1918/ та інші.

Метою "Ukrainische Blätter " було заступати інтереси незалежної Української Держави перед суспільством Австро-Угорщини та Німеччини, а також інтереси українців в Австро-Угорщині. До співробітництва в ньому запрошено було німецьких публіцистів. Виходити мав вісім разів на місяць в накладі 8-10 тисяч примірників під редакцією Вол.Калиновича. З великого розмаху однак з кінцем 1918 р. нічого не лишилося.

З лютого 1919 р. в Римі почав виходити в італійській мові двотижневик " La Voce dell'Ukraina", Був це поважний інформаційний орган, на сторінках якого, крім відомостей про сучасне політичне становище на українських землях, містилися більші статті на теми історичного, літературного, мистецького, економічного й іншого характеру. Тут же подавано переклади М.Липовецької творів українських письменників.

Зрештою в р.р. 1919-20 у Софії /Болгарія/ виходило два органи в болгарській мові. Були ними:"Украинско Слово" - неперіодичне інформаційне видання в формі журналу, й "Украинско- Българска Прьглед". Обидва почали виходити в другій половині 1919 р. Брали в них участь такі представники болгарської суспільної й наукової думки, як, наприклад, Д.Шишманов, Д.Страшмиров, Никола Балабанов, проф.Др.Ст.Младенов та ін. Тут же містилися переклади творів Т.Шевченка, О.Олеся, М.Коцюбинського та інших.

131. Початки комуністичної та офіційної совітської преси на українських землях. З приходом на Україну совітської влади приходить поступова, але рішуча ліквідація вільної преси. Залишається й в дальшому розвивається преса лише одного політичного напрямку - комуністичного. Початки цієї преси сягають ще кінця 1917 р., коли 19.грудня появився орган совітської влади, що її утворила Москва в Харкові під наз. ЦИКУКу. Був це "Вістник Української Народньої Республіки", назва якого друковано в двох мовах, а зміст переважно в мові московській.

В міру захоплювання українських земель совітською владою в зайнятих нею місцях з'являлася й совітська преса. Розвиток і стан її з часу захоплення цілої території творить нову сторінку в історії журналістики на українських землях. Можна її поділити на три виразні доби. Перша - це час, коли совітська влада ліквідує органи вільної української думки, залишаючи ще на короткий час пресу українських політичних течій, що стали на шлях прийняття комуністичних засад і совітської дійсности. Були це кілька органів лівої течії українських соціялістів-революціонерів, що виділилися з української партії соціялістів-революціонерів, як самостійна партія п.н."боротьбисти" та незалежної української соціяльдемократичної партії, які, об'єднавшись, створили Українську Комуністичну Партію

/УКП/. Органами "боротьбістів" в першу чергу був центральний щоденник "Боротьба",якого р.1920 за редакцією В.Еланського /Блакитного/ вийшло 75 чисел, "Трудова Життя", що виходило в Києві до 25.березня 1920 р. та декілька назв на провінції. Незалежна УСДРП мала в Києві своїм центральним органом щоденник "Червоний Прапор", що виходив у 1918 р. і став в р.1920 органом Організаційного Комітету Української Комуністичної Партії. Виходило в цей час кілька органів цієї партії й на провінції /"Червоний Шлях"-Камянець, тощо/. Незабаром УКП примушена була влитися до новоствореної партії КПбУ /Комуністична Партія большевиків України/ і ліквідувати свої органи.

Початки преси КПбУ українською мовою припадають на березень 1919 р.,коли в Києві Губерніяльний Комітет цієї партії почав видавати щоденну газету п. н. "Більшовик", а в Харкові-Центрального й Харківського Комітетів щоденник п.н. "Комуніст-Коммунист", який в більшій часті друкувався московською мовою.

Побіч з цією партійною пресою появляється офіційна преса совітської влади, центральним органом якої стають "Вісти - Известия" Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад, що виходить щоденно спочатку в мовах московській і українській, а з ч.131, коли редакцію перебрав Блакитний /Еланський/-в українській.

Стан української преси в порівнянні з пресою московською р.р. 1919-22 можна бачити з числових даних, що їх подають совітські видання /В.Ігнатенко, А.Русанов/. Р. 1919 на 222 органи московською мовою українських було - 173, з яких на комуністичну пресу припадало 21 назва. У наступних роках відбувається різкий упадок загальної кількости органів. Натомість зростає кількість преси комуністичної. Так, в 1920 р. на 79 українських органів припадає вже 63 комуністичного напряму/московських органів у цей час виходило 151, з яких 120 комуністичних/, в 1921 р. на 77 українських органів - 75 комуністичних. З цього ж року починає зростати московська преса,давчи вже 188 назв органів, з яких 169 комуністичних / на 75 органів комуністичних українською мовою/. Зрештою в р. 1922 українська некомуністична преса цілковито зникає. Залишається преса лише партійно-комуністична та офіційно-совітська, що взаємно покриваються. Українською мовою в цьому році виходить 56 органів. За місцем видання преса українською мовою в цьому році розподілялася так:

Київщина мала	22	назви
Харківщина	20	"
Полтавщина	7	"
Катеринославщина	3	"
Поділля	2	"
Херсонщина	2	"

Переважна кількість органів припадала на центри. Так, Київ мав 16 назв, Харків - 18, Полтава - 3.

З р.1923 кількість преси українською мовою збільшується. Головно збільшується кількість газет. Поширюється їх видання на місцях /села,фабрики,тощо/. Це підводить розвиток совітської української преси до другої доби.

Друга доба визначається національною політикою совєтської влади, відомою п.н."українізації". Тягнеться вона від 1924 р. до 1930/31. На цю добу припадає переведення багатьох центральних і місцевих органів на українську мову та збільшення їх кількости. Тоді ж народжуються літературні, наукові, мистецькі органи /"Червоний Шлях"-1923, "Життя й Революція", "Критика", Радянський Книгар","Бібліольогічні Вісті",що по двох числах,друкованих на машинці в кількох примірниках, розгортаються в поважний орган,друкований нормальним способом/. Відновлюється з поворотом проф.М.Грушевського науковий орган "Україна".

Зрештою третя доба, що,беручи свій початок в р.р.1931/32, розгортається в напрямі: 1/ фаворизування жаргону та засмічування літературної мови й 2/ використовування української мови для пропаганди ідеї "совєтської батьківщини" й прищеплювання ненависти до української національно-визвольної ідеї. Органи, на сторінках яких ці завдання здійснюються,з цього часу зростають у числі: Так, напр.,вже в р.1922 на 426 назв загальної кількости газет, що виходили в різних

мовах, українською мовою виходило 373.Крім того,- ще певна кількість газет,що виходили українською мовою при різного роду підприємствах /фабриках, заводах, тощо/ та колгоспах,виконували теж основне завдання.

132. Нова українська еміграція та її преса. Таборова преса. Після того, як Совєти та Польща опанували українські землі,й українське військо та уряд відійшли закордон, починається нова українська еміграція.

Українська військова еміграція опинилася в таборах Польщі й Чехословаччини. Незабаром тут народжується й нова таборова українська преса. Спочатку в таборах галицько-української армії в Чехословаччині,пізніше - в таборах військ УНР в Польщі.

В першу чергу слід тут згадати "Український Стрілець", що з 15.XII.1922 р. почав виходити як літографоване видання Пресової Кватири при Українській Бригаді в Німецькому Яблонному /Чехословаччина/.

Ще раніш у Ліберці /Чехословаччина/ з днем 1 листопаду 1920 р. почав виходити "Український Скиталець". Обидва органи протягом наступних років розвинулися в нормальні часописи, що задовольняли потреби військової галицько-української еміграції та були між нею досить популярними.

Неменш популярним був також "Голос Табору", що його в р.р. 1919/20 видавав Просвітянський Кружок гектографічним способом. Так само користувався симпатіями стрілецтва гумористичний часопис п.н. "Камедула", що виходив у Ліберці.

Подібні ж органи почали появлятися й в таборах у Польщі. Згодом розвинулися вони в цілу низку часописів, переважно тижневого та двотижневого типу,а почасти й місячники. За змістом і завданням були це часописи просвітньо-інформаційні, літературні, кооперативні, гумористичні, тощо. Виходили вони в Каліші, Стрілкові, Олександрові, Щипіорно, Ченстохові, тощо.

Передовсім це була преса загального характеру, завдання якої влучно висловила Видавнича Секція в Каліші, що видавала часопис "За Дротом":

"Памятаймо"- писала вона в першому числі цього часопису,-"що якби не складалося життя, чоловік все таки своєю волею, своїм переконанням впливає на кожний результат подій часу. А для цього потрібно чоловіку розбиратися в тому, що діється навкруги його".... Піти назустріч і допомогу в цьому ставить собі завданням редакція цього часопису. "Хай же наш журнал вілє нову силу в душі тих, хто під впливом останніх тяжких подій і втоми може був близький до зневіри" - говориться далі в цій статті.

Такі й подібні завдання ставили собі й всі інші часописи, як "Козацька Думка", літературно-військовий часопис "Наша Зоря"/Ланцут-Стрілково/, "За Україну"/Каліш/, часопис кооперації, культури й освіти, що виходив в Олександрові п.н."Зірниця", газета "Запорозька Думка" /Каліш/ та інші. Не бракувало й гумористичних часописів: "Око", "Окріп", тощо, що так само змагали підтримувати на дусі вояцтво.

В Каліші виходив і літературно-мистецький журнал "Веселка", що в р.р. 1922-23 купчив навколо себе літературні сили й виходив при найближчій участі Свг.Маланюка, Б.Гомзина, А.Коршнівського, А.Павлюка, Ол.Карманюка та ін."Зустрінути сліпуче завтра"- готується "Веселка" і додає, що "Веселка" - це кінець вчорашньої бурі й хвилина спокою перед новим ураганом"."Словом, фарбою, лінією, жестом, звуками неймовірних-могутніх маршів і гимнів - ви мусите зорганізувати, запалити народні маси, натхнути їх на останній нещадний бій"... кличе редакція цього часопису українських поетів, музик, артистів,речників культури й мистецтва.

Зрештою низка спеціяльних часописів:"Військова Думка" /Ченстохів/,"Вістник Спілки Лікарських Помішників", що виходив у Щипіорно, "Релігійно-Науковий Вістник"-в Олександрові-Щипіорно - та інші.

Більшість часописів виходила в невеликій кількості. Лише деякі з них пробивали собі шлях поза табор і тим збільшували свій наклад, як от "Український Стрілець", "Релігійно-Науковий Вістник", "Веселка", тощо. Чимало часописів зго-

дом від літографічного способу видання перейшли на друкарський, при чому друкувались у власній таборовій друкарні.

Виконували всі вони поважну роль культурного й об'єднуючого та освідомлюючого значення поміж українським вояцтвом, бійцями за українську незалежність, що під натиском ворожих сил опинилися на чужині.

133. Початки преси нової української політичної еміграції. З цією ж метою й завданням продовження визвольної боротьби народжується преса нової української політичної еміграції. Спочатку переважно це преса суспільно-політичного характеру. Пізніш охоплює вона особи й інші галузі суспільного життя, виливаючись в органи наукового, літературного, економічного, інформативного, тощо, характеру. Її початки сягають 1919 року, коли в Відні починає виходити тижневий часопис "Воля", який в першому своєму числі такими словами визначав своє завдання: "Наше скромне завдання - звязати живим рідним словом докупи всіх тих "біженців", скупчити їх під одним українським прапором, дати їм змогу висловити свої враження, свої спостереження, свої думки. На далекій чужині, в непривітних пустках ізоляційних лагерів мучаться наші брати-полонені вояки. Шлемо їм братерський привіт".... Розвинувшись, стала "Воля" широко-інформативним часописом, на сторінках якого чимало було відведено місця також і публіцистичному матеріялу. Пізніше /1920 року/ у Відні починає виходити за редакцією О. Олеся журнал політики, літератури та мистецтва п.н. "На переломі", що ставив своїм завданням "стати осередком чистого духового життя за кордоном", мав "стати висловом національного сумління". До здійснення того завдання стали ліпші літературні наукові, публіцистичні, тощо сили. На його сторінках почали зявлятися твори й праці О.Олеся, П.Стаха /С.Черкасенка/, О.Колесси, Б.Лепкого, М.Грушевського, С.Шелухина, А. Крушельницького та ін.

Побіч з літературно-публіцистичним матеріялом дає цей журнал добре поставлену хроніку й взагалі інформаційний відділ, що охоплює собою міжнародні огляди, огляди "на українських землях", українську діяльність за кордоном, тощо.

В цих же роках зявляються органи поодиноких політичних партій. Так, напр. у Відні, починає виходити тижнева газета Закордонної Групи Української Комуністичної Партії під проводом В.Винниченка п.н. "Нова Доба". Там же з вересня 1920 р. Закордонна Делегація Української Партії Соціялістів-Революціонерів під проводом М.Грушевського приступає до видання свого офіційного неперіодичного органу п.н. "Борітеся -Поборете". Виходив він книжками в кілька аркушів друку та містив на своїх сторінках праці ідеологічного характеру, статті на теми тактики й організації та подавав матеріяли з партійного руху й життя. Серед тих праць були тут опубліковані, наприклад, такі як "Слова й діла соціялістів у національній справі" М.Шрага, "Соціялістична революція, Росія й Україна" М.Шаповала, його ж "Соціялістичний світогляд М.П.Драгоманова", М.Грушевського - "Драгоманов в політичнім і національнім розвитку українства" та ін. Окрему книгу присвячено було новому проєктові програми УПСР. Зрештою тут же цінні посмертні згадки - статті памяти Гн.Михайличенка, К.Коржа, Д.Одрини, М.Євшана. Вийшло цього часопису 7 книжок. Остання за лютий-березень 1921.р.

У січні ж цього 1921 року у Львові появилося перше число неперіодичного органу Центрального Комітету Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії п.н. "Вільна Україна". Навязуючи це видання до видання "Вільної України" 1906 р., редакція в передньому слові писала:

"Невже український робочий люд має вийти з цієї революції наново закутий в нові кайдани? Невже кров теперішнього покоління була пролита для того, щоб кинути нас у нову неволю, щоб нам знову готовитися до визвольної боротьби, хоч може й в новими ворогами? Як нам боротися проти цього? Що робити? Куди йти?" - так ставила редакція питання й тут же відповідала: "Наша мета - методом наукового соціялізму насамперед освітити й вияснити всі найголовніші події сучасної української революції, викрити дійсні причини всіх удач і невдач у цій визвольній боротьбі українського народу, указати шляхи й способи, якими муси-

мо йти далі й невпинно боротися за визволення робочих мас України"...

Здійсненню поставлених завдань і були присвячені сторінки цього органу, де публіковано відповідні праці, серед яких в першу чергу більшу аналітичну працю І.Мазепи:"Три періоди української революції". Поза тим - П.Феденко про внутрішнє положення України та його "Фермент Нації" /З приводу роковин походу 6..XII.1919 - 6.У.1920/, Б.Мартоса "До аграрної реформи на Україні", М.Шадлуна - "Про Естонію підчас революції"та ін. Тут же переклади статтей Ф.Адлера, К.Каутського /"Перспективи совітської революції"/, О.Бауера /"Історичне значення російської революції"/ та ін. Зрештою партійні документи, постанови, відозви II. Інтернаціоналу, соціялістичні огляди, тощо.

З року 1922 продовженням "Вільної України" та її завдань стає центральний орган Української Соціяль-Демократичної Робітничої Партії п.н. "Соціялістична Думка", що виходила в Празі раз на місяць.

У Варшаві в році 1921 почала виходити щоденна газета під проводом Ол.Салїковського п.н."Українська Трибуна". Був це добре поінформований демократичний орган, на сторінках якого брали участь такі досвідчені в журналістичній праці люди, як А.Ніковський, О.Лотоцький, В.Садовський, Дм.Геродот, Ол.Ковалевський, К.Мацієвич та ін. Побіч з широко поставленим інформаційним відділом містив цей орган праці й статті на теми політичного, економічного, історичного, літературного,тощо,характеру, відбиваючи головним чином напрям, що його займала радикально-демократична партія /с.-ф./.

В тих же роках /1922/ у Празі починає виходити двотижневик громадського, культурного та економічного життя п.н."Нова Україна", який в наступному 1923 р. перетворюється в місячник письменства, мистецтва, науки й громадського життя, виходить с початку за редакцією М.Шаповала - В.Винниченка, а пізніше-М.Шаповала, Н.Григоріева, М.Галагана, Б.Залевського, С.Довгаля до 1928 р.

Починаючи з 1922 р., з кожним роком українська еміґрантська преса розвивається, охоплюючи собою всі галузі суспільного життя. Появляється низка органів, крім політичних, також і літературно-наукових, професійних, виходять органи української молоді /студентські/ тощо. Протягом пятнадцяти років іде цей її розвиток поруч з розвитком преси західньо-українських земель, що творить в історії української преси вже окрему сторінку.

134. Стан української преси поза СССР в останніх роках.

Одною з характерних і поважних рис цієї сторінки є територіяльне розгалуження української преси поза СССР. Побіч з розвитком її в різних галузях на галицько-українських та буковинських землях, розвивається вона також і на Волині. Виразно помітний її розвиток на Підкарпатській Русі, де, побіч з боротьбою на національно-культурному ґрунті з місцевим москвофільством, відбиває вона на своїх сторінках загально-українські змагання. Народжуються органи української преси серед української колонії в Югославії /бачвансько-українська преса, як, наприклад, "Рідне Слово", або "Руски Новини"/, збільшується кількісно й удосконалюється змістом і веденням українська преса за океаном.Зрештою розвивається на Далекому Сході й т.д.

В цілому вся українська преса поза СССР на 1936 р. за приблизним підрахунком нарахрвувала 202 різних періодичних органів і 3 однодневки.

За країнами й типом видання поділялася вона так:

Галичина-Волинь - 97 назв.	З них	газет -	25,	журналів	72,	бюлетенів	-		
Буковина	5	"	"	"	"	3	"	2	"	-
Підкарпатська Русь	19	"	"	"	"	8	"	9	"	2
Югославія	3	"	"	"	"	2	"	-	"	1
За океаном	40	"	"	"	"	29	"	11	"	-
Манджурія	2	"	"	"	"	1	"	1	"	-
Польща	9		"	"	"	-	"	8	"	1
Чехословаччина....	16	"	"	"	"	3	"	7	"	6
Франція.....	4	"	"	"	"	1	"	2	"	1

Англія	2	назви,	з них	газет	- ,	журналів	- ,	бюлетенів	2
Німеччина	4	"	"	"	-	"	3	"	I
Австрія	I	"	"	"	-	"	I	"	-

За політичним напрямком видання всі ці органи поділялися на такі групи:

Демократичні /УНДО, Рад.-Дем. та ін./	49	органів.
Клерикальні	39	"
Націстичні	36	"
Соціялістичні	I2	"
Комуністичні /разом з опозицією/.....	II	"
Гетьманські	6	
Інші /Аграрні - Підкарпатська Русь, Хліборобські -Румунія, Безпартійний Блок - на Волині/.....	7	"
Неполітичні.....	42	"

За змістом були це органи:

Суспільно-політичні.....	87
Літературно-наукові,мистецькі.....	27
Часописи молоді /дитячі, юнацькі/.....	I9
Професійно-фахові	24
Релігійні /популярні/.....	9
Тіночі	6
Гумористичні	2
Загально-інформаційні	23
Спортові.....	5

Зрештою за періодичність всі вони поділялися на:

Щоденні газети, яких було	7
Тричі на тиждень виходило	3
Двічі на тиждень "	I
Тижневики.....	38
Декадники / раз на IO днів/..	I
Двотижневики	32
Місячники	88
Двомісячники	I
Квартальники	IO
Неперіодичні	I8
Без означення періодичности..	3

В чужих мовах з цієї кількости органів виходило:

Журналів /в англійській- 3, польській - I/	4.
Газет і бюлетенів /в чеській, німецькій, англійській, французькій/.....	4

Вся ця преса, за виключенням преси комуністичної й совітофільської, не зважаючи на політичний поділ, стоїть на спільному всій їй ґрунті національно-визвольних державних завдань. Є вона речником вільної української думки, що відбиває на своїх сторінках непохитну волю української нації до самостійного державного життя.

Запити до десятої лекції:

I. Яка характеристична риса відродженої в I9I7 р. української преси щодо її напрямку?
2. Які знаєте центральні пресові органи I9I7-20 р.р. та який вони мали політичний напрям ?
3. У чому виявився розвиток української преси по революції I9I7 р.?
4. Чим характеризується совєтська преса українською мовою останніми часами?
5. На основі поданих у лекції числових даних дайте характеристику сучасної української преси поза СССР.

О Г Л А В.

Лекція перша.

1. Що розуміємо під українською пресою..... I
2. Історичне тло появи української преси I
3. Початки української преси на східньо-українських землях. Її мовний характер..... 2
4. Програма перших часописів. Суспільно-політичний характер..... 2
5. Перші українські часописи та піонери української журналістики..... 3
6. Суспільство й журнал. Передплата. Припинення видання..... 4
7. Нова спроба. Реакція. Її наслідки..... 4
8. Заступники періодичних видань - альманахи. Їх характер та їх діячі. 5
9. Історичне тло на західньо-українських землях. Перші спроби видавати український часопис..... 7
10. "Руська трійця". Спроба видання альманаху. Спроби видання інших часописів..... 7
11. "Русалка Дністрова". Інші спроби видавати періодичні видання..... 8
12. Перед новим періодом. Ставропігія й видання періодичного органу.... 9.

Лекція друга

13. "Руська Рада Головна". Перший український політичний часопис в Галичині. I0
14. Початки полонофільства. Роля Вагилевича. "Руський Собор". Часопис " Dnewnyk Ruskij"..... I0
15. Поява нових українських часописів. Урядовий орган "Галичо-Руський Вѣстник"..... I0
16. Мовна боротьба. Її характер. Причини. Відхід Як. Головацького. Його роля II
17. Реакція I85I р. Розвиток москвофільства. Його діячі..... I2
18. Сторонні чинники в москвофільстві. Роля намісника Голуховського..... I2
19. Представники народньо-українського напряму проти т.зв. москвофільства в пресі..... I3
20. "Зоря Галицька" в реакційні роки. Її редактори. Її характер і доля... I3
21. Особа С.Шеховича. Його журнал "Лада". Характер "Лади". Відгук суспільства на цей часопис..... I4
22. "Зоря Галицька" за редакції С.Шеховича..... I5
23. Зміна напряму "Зорі Галицької" й москвофіли..... I5
24. Занепад "Зорі Галицької" та її остаточне припинення..... I5
25. Москвофільські видання: "Семейная Библіотека", "Церковная Газета", Їх характер. Співробітники. Журналістична етика. Відгук суспільства..... I6
26. Ів. Раковський та його органи. Становище до них суспільства..... I7

Лекція третя.

27. По розгромі Кирило-Методійського Брацтва..... I8
28. Пробудження другої половини 50-х років..... I8
29. Ініціятива й перша спроба видання періодичного журналу. Альманах "Хата".. I9
30. Журнал "Основа". Його початки. Підготовка видання. Гурток "Основнян".. Співробітники..... I9
31. Зміст "Основи"..... 20
32. Полемика "Основи" з іншими часописами 22
33. Як було зустрінуто "Основу" в українському суспільстві?..... 23
34. Як було зустрінуто "Основу" російською журналістикою. Польська оцінка "Основи"..... 24
35. Припинення "Основи"..... 25
36. "Черниговский Листок". Характер, програма, зміст і співробітники..... 25

Лекція четверта.

37. Заборона українського друкованого слова на східніх українських землях і українська преса..... 26

38. "Кіевскій Телеграфъ..... 27
39. "Кіевская Старина".Організація видання.Фінансовий ґрунт.Перший видавець і перша редакція..... 27
40. Три стадії часопису "Кіевская Старина".Редакції.Зміст.Загальний характер... 28
4I. Матеріяльне забезпечення часопису. Передплата..... 29
42. Цензура..... 30
43. Значення "Кіевской Старины"..... 30

Лекція пята.

44. Початки I860-х років на західньо-українських землях..... 3I
45. Преса т.зв."москвофільства". Часопис "Слово"..... 3I
46. Розвиток москвофільства. Його преса.Участь російських державних чинників..... 3I
47. Народження української народовецької преси."Молода Русь".Нова "Руська Трійця"... 32
48. "Вечерниці". Їх характер.Співробітники. Акція проти часопису.Припинення.32
49. "Мета" - наступник "Вечерниць".Програма.Зміст.Поборення часопису ворожим табором. Упадок і відновлення. Припинення..... 33
50. Посестра "Мети"..... 34
5I. Спадкоємець "Мети" - часопис "Русалка"..... 34
52.Москвофільські обединителі, ґраф Аґенор Ґолуховський та часопис "Русь" 34
53. Поширення звязків з східньо-українськими землями.Журнал "Правда".... 35
54."Правда" й москвофільсько-староруське суспільство..... 35
55. Угодові спроби та їх орган "Основа"..... 35
56. Продовження "Правди".Її характер.Співробітники.Піднесення всеукраїнського характеру часопису.Допомога східніх земель..... 36
57. Відкрите поле діяльности для "Слова".Перед політичним українським органом.Перший український селянський часопис "Батьківщина"..... 37
58. "Діло"..... 37
59. Перед "новою ерою"..... 39.
60. Відновлення "Правди".Її характер. Значення..... 39
6I. Політична диференціяція українського суспільства I890-х років і українська журналістика..... 40.
62 а,"Зоря".Її характер.Зміст.Співробітники.Василь Лукич,як редактор. Значення "Зорі"..... 40
62 б"Літературно-Науковий Вістник".Зміст.Його значення. Роля М.Грушевського4I

Лекція шоста.

63. Напередодні народження української соціялістичної преси.Роля М.Драгоманова..... 43
64. Перший український соціялістичний часопис на західньо-українських землях -"Громадський Друг". Його спадкоємці: збірники "Дзвін"і"Молот". 44
65. "Громада". Її завдання.Участь М.Драгоманова.С.Подолінський та перехід "Громади" на періодичне видання.Відгуки та їх наслідки..... 45
66. "Сьвіт", як спадкоємець "Громадського Друга".Його характер.Становище народовців.Упадок "Сьвіта".Перерва.Нові спроби..... 47
67. "Товариш".Його характер.Зміст.Співробітники.Відношення до нього радикальної молоді.Занепад..... 48
68. Ще одна спроба співробітництва з народовецькою пресою й що з того вийшло48
69. Відновлення радикальної преси."Народ".Його програма.Співробітники. Передплата.Відгуки й поборення.Смерть М.Драгоманова.й припинення "Народу". Часопис "Хлібороб"..... 49
70."Життє і Слово". Зміст і співробітники. Молодь і "Життє і Слово" Припинення журналу..... 50
7I."Радикал". Його програма.Влиття в "Життя і Слово"..... 5I
72."Громадський Голос" та ідея української державности..... 5I

73. Народження української соціяль-демократичної преси..... 51
74. Преса Революційної Української Партії /Р.У.П./. "Гасло"..... 51
75. "Селянин"..... 52
76. "Добра Новина"..... 52
77. "Праця"..... 52
78. Поширювання преси Р.У.П. Її значення на східніх українських землях.. 53
79. Преса Української Соціяль-демократичної Спілки..... 53

Лекція сьома.

80. Народження української преси на Буковині. "Буковина"..... 53
81. Розвиток української преси на Буковині..... 54
82. Українська преса Угорської /тепер Підкарпатської/ Руси. Мовний характер. Діячі..... 55
83. Українська преса за океаном. Початки й розвиток української преси в Сполучених Державах Америки. Її характер. Діячі..... 57
84. Українська преса в Канаді. Її початки. Характер. Її діячі..... 61
85. Українська преса в Бразилії..... 61
86. Значення української заокеанської преси..... 62

Лекція восьма.

87. Перед революцією 1905 р. в Росії..... 63
88. Революція 1905 р. і народження національної преси українською мовою 63.
89. Маніфест 17 жовтня й появлення першого національного часопису українською мовою п.н. "Хлібороб"..... 64
90. Нові правила про друк і початки видання тижневика "Рідний Край"..... 64
91. Перший український щоденний орган під Росією "Громадська Думка"..... 65
92. Ширші кола українського суспільства й "Громадська Думка". Відгуки. Передплата..... 65
93. Репресії й закриття "Громадської Думки"..... 66
94. "Рада"..... 66
95. Євген Чикаленко та його поплечники..... 67
96. Ширше громадянство й "Рада"..... 68
97. Початки територіяльного розгалуження української преси під Росією в 1906 році..... 68
98. Партійна преса. "Слово". Його виникнення. Співробітники. Зміст. Завдання 69
99. Українська преса поза українськими землями в Росії..... 70
100. Популярно-народні органи на українських землях під Росією. "Село", "Засів", "Маяк"..... 71
101. Популярно-народні та інші часописи на провінції..... 72
102. Літературно-наукові органи. "Нова громада". Перехід до Києва "Літературно-Наукового Вістника" й влиття в нього "Нової Громади"..... 73
103. "Україна" - спадкосмець "Кіевской Старины"..... 74
104. Ідеологічна диференціяція в українському суспільстві та її органи. "Українська Хата"..... 74
105. "Дзвін"..... 76
106. Розгалуження української преси під Росією..... 77
107. Загальний образ розвитку української преси на українських землях під Росією в р.р. 1905-14. Порівняння з пресою інших народів..... 77
108. Українські органи в чужих мовах. "Украинский Вестник" і "Украинская Жизнь" 78
109. "Ruthenische Revue"..... 79
110. "Ukrainische Rundschau"..... 79

Лекція девята.

111. Українська преса Західніх Земель перед світовою війною..... 81
112. Розвиток преси суспільно-політичного характеру..... 83
113. Літературно-наукові органи перед світовою війною..... 84
114. Світова війна. Українська преса на східніх українських землях..... 87

II5. Українська преса на західніх українських землях підчас світової війни 89
II6. Преса Українських Січових Стрільців..... 9I
II7. Союз Визволення України та його "Вістник"..... 92
II8. Преса полонених українців в таборах Австро-Угорщини та Німеччини..... 92
II9. Інші органи, що виходили поза українськими землями підчас війни..... 93
I20. Українська преса в чужих мовах підчас світової війни..... 94

Лекція десята.

I2I. Революція I9I7 р. і відродження української преси під Росією..... 95
I22. "Нова Рада"..... 95
I23. "Робітнича Громада"..... 96
I24. "Боротьба" й "Народня Воля"..... 97
I25. Територіяльне розгалуження української суспільно-політичної преси на українських землях..... 97
I26. Розгалуження української преси за змістом.....99
I27. Українська преса за періодичність в роках I9I7-20..... I0I
I28. Преса, що виходила поза українськими землями..... I02
I29. Українська преса на Кубані..... I02
I30. Українська преса в чужих мовах..... I03
I3I. Початки комуністичної та офіційної совітської преси на українських землях..... I03
I32. Нова українська еміграція та її преса. Таборова преса..... I05
I33. Початки преси нової української політичної еміграції..... I06
I34. Стан української преси поза СССР в останніх роках..... I07

- o - o - o -

SLOVANSKÁ KNIHOVNA V PRAZE